
KÖNYV, KÖNYVTÁR, KÖNYVTÁROS

21. évfolyam 4. szám

2012. április

Tartalom

Könyvtárpolitika

- Horváth Sándor Domonkos:** Bod Péter „üzenete” a XXI. századnak 3
Amberg Eszter: A Nyilvános könyvtárak jegyzékének, valamint a költségvetési szervek jogállásának és gazdálkodásának 2011. évi változásairól 6
Hangodi Ágnes: A Könyvtári Intézet képzési szolgáltatásai a változó jogszabályi háttér tükrében 12

Műhelykérdések

- Kálóczi Katalin–Sándor Judit–Székelyné Török Tünde:** Az ELTE Egyetemi Könyvtár TÁMOP 3.2.4/09/1 pályázatáról 18
Simon Szilvia: Könyvtárközi kölcsönzés a Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtárban 28
Baráthné Molnár Mónika: „KUL-Túra Élmény” órák a Berzsenyi Dániel Könyvtárban 32

Konferenciák

- Nagy Zoltán:** Negyvenéves az MKE Műszaki Könyvtáros Szekciója 37

História

- Mák Ferenc:** Szentgyörgyi István szabadkai műhelye és az OSZK hírlapmentő programja 41
Knapp Éva: XVI–XVII. századi nem hungaricum nyomtatványok a budapesti Egyetemi Könyvtárban 48

Kiállítás

- Pogány György:** Vállalkozás, kultúra, polgárosodás. Kiállítás Heckenast Gusztáv születésének 200. évfordulóján az Országos Széchényi Könyvtárban 53

Könyv

- Plihál Katalin:** A Magyar helységnevé-azonosító szótár új kiadása 57
Vass Johanna: Érték és értelmezés – a „teremtő értékelés” attitűdje 61

From the contents

Eszter Amberg: Changes in the List of libraries open for the public in 2011 (6);
Ágnes Hangodi: The training services of the Hungarian Library Institute in a changing legal environment (12);
Katalin Kálóczi–Judith Sándor–Tünde Székely-Török: The integrated library system of the Budapest University Library (18)

Cikkeink szerzői

Amberg Eszter, a Könyvtári Intézet munkatársa; *Baráthné Molnár Mónika*, a szombathelyi Berzsenyi Dániel Könyvtár munkatársa; *Hangodi Ágnes*, a Könyvtári Intézet osztályvezetője; *Horváth Sándor Domonkos*, a győri Galgóczi Erzsébet Városi Könyvtár igazgatója; *Kálóczi Katalin*, az ELTE Egyetemi Könyvtár főigazgató-helyettese; *Knapp Éva*, az ELTE Egyetemi Könyvtár Főigazgatói Kabinetjének tudományos referense; *Mák Ferenc* könyvtáros, bibliográfus, művelődéstörténész (Budapest); *Nagy Zoltán*, az Országos Széchényi Könyvtár ny. osztályvezetője; *Pegán Anita*, az Országgyűlési Könyvtár munkatársa; *Plihál Katalin*, az Országos Széchényi Könyvtár különgyűjteményi igazgatója; *Pogány György*, a pilisi Kármán József Városi Könyvtár igazgatója; *Sándor Judit*, az ELTE Egyetemi Könyvtár munkatársa; *Simon Szilvia*, a nyíregyházi Móróczi Zsigmond Megyei és Városi Könyvtár munkatársa; *Székelyné Török Tünde*, az ELTE Egyetemi Könyvtár osztályvezetője; *Vass Johanna* könyvtáros, bibliográfus (Budapest)

Szerkesztőbizottság:

Bánkeszi Lajosné (elnök)

**Bartos Éva, Biczák Péter, Borostyániné Rákóczi Mária,
Dancs Szabolcs**

Szerkesztik:

Bartók Györgyi és Mezey László Miklós

A szerkesztőség címe: 1827 Budapest I., Budavári Palota F épület; Telefon: 224-3791; E-mail: 3k@oszk.hu;

Internet: www.ki.oszk.hu/3k

Közreadja: a Könyvtári Intézet

Felelős kiadó: **Bánkeszi Lajosné**, a Könyvtári Intézet igazgatója

Technikai szerkesztő: **Korpás István**

Borítóterv: **Gerő Éva**

Nyomta a NALORS Grafikai Nyomda, Vác

Felelős vezető: **Szabó Gábor**

Terjedelem: 6,0 A/5 kiadói ív.

Lapunk megjelenését támogatta a

Nemzeti Erőforrás Minisztérium

Nemzeti Kulturális Alap

Terjeszti a Könyvtári Intézet

Előfizetési díj 1 évre 4800 Ft. Egy szám ára 400 Ft.

HU–ISSN 1216-6804

NEMZETI ERŐFORRÁS
MINISZTERIUM

Nemzeti
Kulturális
Alap

Horváth Sándor Domonkos

Bod Péter „üzenete” a XXI. századnak*

Kedves Kollégák, tisztelt hölgyeim és uraim! Amint a konferencia programjából kitűnik, Bod Péter élete és munkája alapos és sokoldalú megvilágításba kerül a mai jeles eseményen. Ennek ismeretében nem hazánk e kiváló fiának a sorsát, tevékenységét igyekszem méltatni, hanem azt megvizsgálni, hogy életpéldája mit üzen, mit tanít számunkra, kései utódok számára, a könyvek sokak által halódónak minősített világában...

Természetesen képtelenség kikerülni a „visszavetítés” jelenségét, azt, hogy egy hatalmas szellem, egy szorgalmas és földön járó, ugyanakkor értékeket teremtő, hatványozó személyiség cselekedeteiben, működésében a mai problémák megoldására, a tőlünk elvárt helytállásra, etikus viselkedésre vonatkozó útmutatásokat próbáljunk felfedezni, holott Ő valójában korszakának gyermeke volt, csak éppen jobb, csak éppen éhesebb a szellem munkájára.

Az sem elhanyagolható körülmény, hogy árvaként a Teremtő kézen fogta, nemcsak pártfogóján keresztül útját egyengette, és minden gördült szépen előre, ahogyan egy művelt és művelődő, a nemzet által elkötelezett személyiség cselekvésétől azt elvárni lehet.

Az első, ami erről eszembe jut, az az, hogy mindannyian rémültek vagyunk. Ré-
mültek azért, mert a teljes állami rendszer átalakulóban van, és még nem látjuk benne világosan a helyünket és a helyzetünket. A lét törékeny, az egzisztencia bizonytalan.

Aztán rémültek vagyunk azért is, mert nem tudjuk, mi lesz a hagyományos könyvtári dokumentumok sorsa? A könyv primátusát fenyegető digitális világ nem egyszerűen egy információhordozó háttérbe kerülését vetíti előre, hanem a teljes könyvtári szisztéma, azaz a személyes elérésre épített szolgáltatás létjogosultságát kérdőjelezi meg, legalábbis jelenlegi formájában.

Ezt a rémületet tovább fokozhatjuk azzal, ha szembenézünk az olvasási kedv csökkenésével. Azzal, hogy akár nyomtatott, akár digitális – a jövő nemzedékének lehet, hogy egyszerűen nem lesz igénye, nyitottsága az írott szavak bűvöletére. Ez pedig már nem egyszerűen egyes állásokat, egyes intézmények létét kérdőjelezi meg, hanem az élhető világot – legalábbis azért a világot, amit mi még emberinek gondolunk, miközben egyre kellemetlenebbül érezzük magunkat benne.

* A Bod Péter Társaság 2012. március 22-i, a névadó születésének 300. évfordulója alkalmából rendezett emlékülésén, a Veres Pálné Gimnázium Ugrin Gáborné Könyvtárában elhangzott előadás szerkesztett változata.

Ha e kérdéseket, kételyeinket – egy időutazás során – Bod Péter elé tárnánk, vajon mit válaszolna rá? Életművéről és szellemiségéről leszűrt benyomásaim alapján számos kérdésére kellene felelnünk.

Először is azt kérdeznék tőlünk, hogy eléggé erős-e a mi hitünk? Annak tudata, hogy Isten nem más, mint maga az esszenciális jóság, és bizony, ha elég erős a hitünk, akkor nem kérdés számunkra, hogy minden erőnket és energiánkat arra kell fordítanunk, hogy a gondjainkra bízott gyermekeket, az új generációkat, vagy a jótól eltávolodott kortársainkat visszavezessük a helyes ösvényre, a jó irányába, azaz emberséget plántáljunk a szívükbe. Ha elég erős a hitünk, akkor nem nyugszunk bele a technológiailag magas szintű új-barbárság győzelmébe, hanem tettvágytól égve keressük, hogy mit tehetnénk a kultúra megmentése érdekében. Ha elég erős a hitünk, akkor nem ingunk meg, nem hisszük el, hogy „tényleg nincs szükség könyvekre, olvasásra...”

Aztán azt kérdeznék tőlünk, hogy eléggé bátor-e a mi szívünk? Mert ha eléggé bátor, akkor szembenézünk saját felelősségünkkel az elmúlt évek tekintetében, amikor, ha nem is homokba, de napi rutinba dugva a fejünket, nem emeltük fel szavunkat a romboló tendenciák ellen, amelyek a változást haladásnak tekintve, a lovak közé dobták a gyeplőt. Mert azt mondtuk, „miért éppen én?”. Mert másokra vártunk. Mert féltünk az anakronizmus vádjától. Mert ezer más gondunkra hivatkoztunk magunkban. Mert nem gondoltuk, hogy eléggé fényes a ruhánk, hogy kiálljunk szónokolni a kultúra igaza mellett.

Ha eléggé bátor a szívünk, akkor félre kell tennünk ezeket az aggályokat! Ha eléggé bátor a szívünk, akkor az üldözött prédikátorok példáját követve, konokul és szilárdan, minden megszólalási lehetőséget meg kell ragadnunk, mindenkit megszólítva, aki velünk, vagy netán velünk szemben halad az úton.

És talán azt is megkérdeznék tőlünk, nem vagytok-e restek erre a munkára? Biztosan annyit tesztek, biztosan annyit dolgoztok-e, amennyit csak bírtok? Vagy a rendszer energiábról tényezői már kimerítették az életerőtöket? Esetleg átalakultok „igen-de” emberekké, akik tudják, hogy mit kellene tenniük, ám e helyett hajlamosak hosszan sorolni, hogy azt miért nem teszik... Mert a szervezet, amiben dolgoznak... a főnök... a munkatárs... az egyéb feladatok... a jogszabályi keretek... a család... és így tovább.

Tartok tőle, kedves hallgatóság, hogy néhányan megszegyenülten állnánk Bod Péter előtt. Mert nem értene meg bennünket. Nem azért, mert nem tudná felfogni, hogy mi az a digitalizáció, vagy mi az a dekadens modernitás, amely az ember állati ösztöneinek kényeztetéséből igyekszik jó pénzt csinálni, egyúttal érdekeltnek maradván abban, hogy az erőfeszítés nélkül megszerezhető élvezet és öröm rabja maradjon a felhasználó, azt élje meg individuális szabadságként, minden másra pedig rákerüljön a még „retróként sem értékesíthetőség”, az elavultság pecsétje.

Bod Péter sok más dologban sem értene meg bennünket. Nem értené, hogy a társadalmi folyamatok abszurdítása elől már-már menekíthetetlennek látjuk a könyv-

tárat, miközben az a törökdulás elől menekíthető volt. Nem értené meg, hogyan inoghat meg egy szakma hite az Igében, hogyan válhatnak egyes tagjai az önfelszámolás apostolaivá a háromperces dicsőség érdekében, ahelyett, hogy remek elméjükkel ténylegesen megvalósítható, perspektivikus utakat dolgoznának ki, és próbálnák meggyőzni a társadalmat azok üdvösségéről.

Bod Péter megértené viszont a széthúzást, az érdekek nyomán feltáruuló szörnyű önzéseket, megértené a pénzhiányt, a magányosságot, megértené a félelmet és az ijedséget. Vállunkra tenné a kezét, gondolatban egy pillanatra elidőzne elhunyt családtagjai sírjánál, élő és viruló családjának vidám hangjain, íróasztalán tornyosuló kézirathegyein, legújabb könyvkincsein, majd visszatérne figyelme ránk, évszázadokkal későbbi gyarló utódaira, akik tiszteljük Őt, és ezzel megidézünk szellemét, és szemében szeretettel, hangjában melegséggel talán azt mondaná nekünk:

Legyen szeretet a szívetekben, és féljétek az Istent. Ha az ő dicsőségére végzitek munkátokat, nem pedig a sajátotokéra, semmi nem állhat utatokban. Soha ne adjátok fel. A kultúra, a humanizmus terjesztése nem munkaidőhöz és munkaköri leírásokhoz köthető feladat. Amennyiben csak „részt akartok venni benne” – máris elbuktatok. Egész lényetekkel azonosulnotok kell e munkával, ha felismeritek, hogy ez a Ti életetek, ez a Ti küldetésetek, ez a Ti missziótok, akkor nem egy végzet felé haladó dráma szereplői lesztek, hanem Ti írójátok a történetet, sőt magatok lesztek a történet.

Senki másón, semmi másón nem múlik a siker vagy bukás, csak Rajtatok. Mindig az utolsó órában vagyunk, de ez az utolsó óra mindig azért van, hogy lehetőséget adjon nekünk arra, hogy a lemondó belenyugvás, a másokra várás helyett életre keljünk a cselekvésben.

Úgy dolgozzatok és éljétek, hogy egy pillanatra se feledjétek, minden szavatok, minden apró cselekedetetek, egyetlen célt kell, hogy szolgáljon: az emberiséget. A modern kor hőseivé váltok, ha felemelitek a fejetekeket. Akkor is, ha szolgálónak álcáz benneteket az élet.

Altruistának kell lennetek az önzés korában.

Ha meginogtok, csak gondoljatok arra, hogy „nincsen más Rajta kívül.”

(5Móz.4:35)

Amberg Eszter

A Nyilvános könyvtárak jegyzékének, valamint a költségvetési szervek jogállásának és gazdálkodásának 2011. évi változásairól

A megyei könyvtárak fenntartóváltása

A 2011. év második felében számos, a könyvtárakat érintő jogszabályváltozás következett be, amelyek közül most a témánk szempontjából legfontosabbakat emelem ki. 2011. november 26-án lépett hatályba a megyei önkormányzatok konszolidációjáról, a megyei önkormányzati intézmények és a Fővárosi Önkormányzat egyes egészségügyi intézményeinek átvételéről szóló *2011. évi CLIV. törvény*. Ennek értelmében *2012. január 1-jétől az állam vette át a megyei önkormányzat fenntartásában lévő egészségügyi, oktatási, szociális, ifjúságvédelmi, közművelődési intézményeket és közgyűjteményeket, így a megyei könyvtárakat is*. Ezt tükrözi vissza a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről szóló 1997. évi CXL tv. (továbbiakban: Kulturális tv.) 64. § (4) bekezdése, miszerint a *megyei könyvtár költségvetési szerv, fenntartása az állam feladata*. A megyei könyvtár nyilvános könyvtár.

E jogszabályváltozás sajnálatos következménye, hogy mivel a helyi önkormányzatok könyvtári és közművelődési érdekeltségnövelő támogatásáról szóló 4/2004. (II. 20.) NKÖM rendelet hatálya azokra a helyi önkormányzatokra terjed ki, amelyek nyilvános könyvtárakat tartanak fenn, illetve a nyilvános könyvtári szolgáltatásokat megrendelés vagy társulás útján biztosítják, ezért 2012-től a *megyei önkormányzatok nem jogosultak* a támogatás igénylésére, hiszen a megyei könyvtárakat 2012. január 1-jétől már az állam tartja fenn.

A Kulturális tv. 64. § (5) bek. értelmében, amennyiben a megyei könyvtár székhelyén a települési könyvtári feladatokat is a megyei könyvtár látja el megállapodás alapján, a székhely szerinti önkormányzat és az állam köteles a könyvtár működtetéséhez szükséges támogatást együttesen biztosítani. Tehát a megyei–városi könyvtárak esetében, amelyek fenntartásához a megyeszékhely város önkormányzata hozzájárulást biztosított, a székhely város önkormányzata *igényelheti az érdekeltségnövelő támogatást*, mégpedig a városi önkormányzat támogatásának arányában. Az önkormányzat az érdekeltségnövelő támogatást köteles a megyei–városi könyvtár állománygyarapítására fordítani. Az állam által átvett 16 megyei

könyvtár közül¹ 10 esetében ez jelentős veszteséget jelentett az állománygyarapításra fordítható források nagyságában, hiszen ők idén elesnek a könyvtári érdekeltségnövelő támogatástól. A támogatás összege az összes megyei könyvtárban az állománygyarapításuk harmadát, negyedét tette ki. Arról nem is beszélve, hogy így azok a kistelepülések is elesnek a könyvtári érdekeltségnövelő támogatástól, amelyek helyett korábban, a megállapodás értelmében az a 10 megyei könyvtár igényelte a támogatást, amelyek idén nem tudtak pályázni.

Az új államháztartási törvény és végrehajtási rendelete

2012. január 1-jén lépett hatályba a *2011. évi CXCV. tv.*, vagyis az új államháztartási törvény, amelynek 7–11. §-ai tartalmazzák a költségvetési szervek jogállásáról szóló rendelkezéseket. Az **alapító okirat tartalmi kellékei** az államháztartásról szóló törvény végrehajtásáról szóló **368/2011. Korm. rendeletbe kerültek**, az 5. § (1) bek. értelmében az alapító okirat tartalmazza a költségvetési szerv

- a) nevét, székhelyét, esetleges telephelyeit,
- b) az alapításáról rendelkező jogszabály teljes megjelölését, ha az alapításról jogszabály rendelkezett,
- c) közfeladatát és alaptevékenységét az államháztartás szakfeladatrendje szerinti bontásban, államháztartási szakágazati besorolását,
- d) illetékességét, működési körét,
- e) irányító szervének nevét, székhelyét,
- f) gazdálkodási besorolását,
- g) vezetőjének megbízási rendjét,
- h) foglalkoztatottjaira vonatkozó foglalkoztatási jogviszonyok megjelölését.

Az 5. § (2) bek. szerint az alapító okirat – az (1) bekezdésben foglaltakon túl – az alábbiak fennállása esetén tartalmazza a költségvetési szerv

- a) jogelődjének megnevezését, székhelyét,
- b) vállalkozási tevékenysége felső határát a módosított kiadási előirányzatok arányában,
- c) megszűnésének időpontját vagy pontos feltételét, ha határozott időre vagy bizonyos feltétel bekövetkeztéig hozzák létre.

Ezenkívül, ha az alapítói jogok és az irányítási jogok gyakorlására jogosult személye eltér, az alapító okiratban mindkettőt meg kell jelölni. Ha a költségvetési szervnek felügyeleti szerve van, ezt kell felügyeleti szerv elnevezéssel megjelölni az alapító okiratban.

Végül az alapító okirat módosítása esetén el kell készíteni és a módosító okirathoz csatolni az *egységes szerkezetbe foglalt alapító okiratot* is.

A Nyilvános könyvtárak jegyzékének 2011. évi változása

2011-ben négyszer kellett módosítani a Nyilvános könyvtári jegyzéket², amelyre összesen 5 új könyvtár kérte felvételét, végül 3 könyvtár, vagyis a jelentkezők 60

százaléka került fel ténylegesen. A három, jegyzékre felkerült könyvtár alaptevékenység szerinti megoszlása: községi könyvtár 1, szakkönyvtár 2 (36. jegyzék). Itt szeretném megjegyezni, hogy a 36. jegyzékre jelentkező és felvett községi könyvtár, a következő, 37. jegyzékről kérte törlését, mivel az önkormányzat mégis inkább úgy döntött, hogy 2012. január 1-jétől a könyvtári ellátást mozgókönyvtári szolgáltatás útján biztosítja.

A 2010. év végi állapothoz képest³ 1181-ről 1112-re csökkent a nyilvános könyvtárak száma. Egyrészt az említett 3 könyvtárat felvettük a jegyzékre, másrészt a 33. jegyzékről 31, a 34. jegyzékről 15, a 35. jegyzékről 14, a 36. jegyzékről 12 könyvtárat, azaz összesen 72 könyvtárat töröltünk az önkormányzatok, illetve a fenntartók kérésére vagy a szakfelügyeleti jelentések alapján. Mindazonáltal megállapítható, hogy 2009 óta az előző évekhez képest lényegesen kevesebb könyvtárat töröltünk a jegyzékről.⁴

Sok esetben a könyvtár törlését azért kellett elindítani, mert a jegyzék revíziója során bekértük az alapító okiratát, és akkor derült ki, hogy nincs is okirata, mivel szakfeladaton működtetik a könyvtárat már évek óta. A Kulturális tv. 64. §-a szerint a települési könyvtári ellátás a települési önkormányzatok kötelező feladata. Ezt a feladatot az önkormányzatok nyilvános könyvtár fenntartással teljesíthetik, vagy lakosaik számára megrendelik ezt a szolgáltatást egy nyilvános könyvtártól.

Amennyiben a képviselő-testület úgy dönt, hogy települési könyvtárat tart fenn, akkor az államháztartási törvény végrehajtásáról szóló 368/2011. Korm. rendelet 5. §-a alapján el kell készíteniük az intézmény alapító okiratát, és 13. §-a alapján a szervezeti és működési szabályzatát.

Tehát ha a települési önkormányzat vállalkozik könyvtár fenntartására, akkor könyvtárat **költségvetési szervként vagy költségvetési egységként** (más költségvetési intézmény, például polgármesteri hivatal szervezeti egységeként) működtetheti. A könyvtár feladatait pedig a Kulturális tv.-ben foglaltak alapján kell megfogalmazni. Szeretném felhívni a figyelmet arra, hogy jogilag akkor látjuk biztosítottnak a könyvtár folyamatos működését, ha a könyvtár részére ténylegesen megállapítanak a tevékenysége és gazdálkodása keretétül szolgáló részleírányzatokat.

Ha a települési önkormányzat szakfeladatként gondoskodik a nyilvános könyvtári ellátásról, a polgármesteri hivatal költségvetésében a dokumentum-beszerzésre elkülönített keret általában nemcsak a könyvtári állománygyarapítást szolgálja, hanem a hivatal egyéb beszerzéseit is. A feladat ellátása ebben a formában nélkülözi az intézményi kereteket; tulajdonképpen a könyvtár szolgáltató helyként való működtetéséről van szó.

Mint fentebb említettem, szakfeladaton nem, de például a polgármesteri hivatal szervezeti egységeként működtethető a könyvtár, s így a Nyilvános könyvtárak jegyzékében is szerepelhet. Amennyiben Önök a jövőben a Polgármesteri Hivatal szervezeti egységeként tartanak fenn a könyvtárat, úgy *egyrészt*, mivel a költségvetési szerv szervezeti és működési rendjét a Polgármesteri Hivatal Szervezeti és Működési Szabályzata, illetve a Polgármesteri Hivatal Ügyrendje határozza meg, *a hivatal szmsz-ét, illetve ügyrendjét* kell a könyvtárral kibővíteni, majd egy **hitelesített** példányt beküldeni a Könyvtári Intézetbe. *Másrészt* el kell készíteni *a települési könyvtár szervezeti és működési szabályzatát is, annak mellékleteivel együtt*, és ebből is egy **hitelesített** példányt be kell küldeni a Könyvtári Intézetbe.

Összefoglalva, azon települési önkormányzatok számára, amelyek nem tudnak nyilvános könyvtárat önállóan működő intézményi formában fenntartani, a megoldást a szolgáltatás megrendelése, vagy költségvetési szerveik átalakítása jelenti. Szakfeladaton működtetett könyvtár nem szerepelhet és a jövőben sem vehető fel a Nyilvános könyvtárak jegyzékére.

**A nyilvános könyvtárak jegyzéke
2002–2011**

Alaptevékenység	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011. április, június, szeptember	2011. december	2011. főrítés	2002-2011 összesen
Megyei könyvtári feladatok ellátása	19												19
Városi könyvtári feladatok ellátása	219	5			2		-1		1			-1	225
Városi és országos szakkönyvtári feladatok ellátása	1												1
Városi és iskolai könyvtári feladatok ellátása	42	-11	1					-1					31
Községi könyvtári feladatok ellátása	1132	37	26	-14	-116	-323	-161	-57	-34		1	-43	448
Községi és iskolai könyvtári feladatok ellátása	455	27	24	-1	-42	-99	-83	-24	-19			-28	210
Nemzeti könyvtári feladatok ellátása	1												1
Nemzeti gyűjtőkörű és egyetemi könyvtári feladatok ellátása	1												1
Digitális könyvtári feladatok nyilvános könyvtári ellátása	1												1
Országos szakkönyvtári feladatok ellátása	11			-1			1						11
Szakkönyvtári feladatok ellátása	26	4	11	7	3	-1	6	5	1		2	-1	63
Egyetemi könyvtári feladatok ellátása	30			-1	1		-1						29
Főiskolai könyvtári feladatok ellátása	35	-3	1	1		1	4	-1				-1	38
Egyházi könyvtári feladatok nyilvános könyvtári ellátása	14	2					1	-1					16
Egyházi és iskolai könyvtári feladatok nyilvános könyvtári ellátása	2												2
Iskolai könyvtári feladatok nyilvános könyvtári ellátása	1		1										2
Munkahelyi könyvtári feladatok nyilvános könyvtári ellátása	16	-1					-5						10
Munkahelyi és városi könyvtári feladatok nyilvános könyvtári ellátása	5		1		1	-1	-2						4
ÖSSZESEN	2011	60	65	-9	-151	-428	-236	-78	-53	0	3	-72	1112

Az idei és a tavalyi táblázat adatait összevetve megállapítható, hogy továbbra is csökken a községi (és iskolai) könyvtárak száma, de e 10-13 százalékos, mérséklődött csökkenés voltaképp ismét emelkedő tendenciát mutat a 2010. évhez képest.

Fontosnak tartom kiemelni, hogy 2011-ben ismét két múzeumi könyvtár, nevezetesen a Ludwig Múzeum–Kortárs Művészeti Múzeum Könyvtára és a Néprajzi Múzeum Könyvtára is kitarta kapuit a nagyközönség számára.

A 2011-ben a jegyzékről elutasított két könyvtárból egy szakkönyvtár és egy községi könyvtár volt. Az elutasítás oka a szakkönyvtár esetében az volt, hogy a beküldött Szervezeti és Működési Szabályzat és a Könyvtárhasználati Szabályzat is nagyon szűkszavú és hiányos volt. A községi könyvtár pedig valójában kettős funkciójú könyvtár volt, amelynek alapító okiratában sehol sem hivatkoztak a Kulturális tv.-re. Ezt mindenképpen pótolni kell, hiszen Magyarországon e törvény alapján működnek a könyvtárak (és a művelődési házak), ebben rögzítették a jogalkotók – többek között – a magyarországi könyvtári ellátás alapelveit. Így az alapító okirat elkészítésénél nem hagyhatók figyelmen kívül a Kulturális tv.-ben megfogalmazottak. Bár a KSH, a TEAOR és a szakfeladatrendről és az államháztartási szakágazati rendről szóló 56/2011. NGM rendelet szerinti besorolás is fontos, de az állami feladatként ellátandó szakmai alaptevékenység körébe tartozó feladatokat – a települési könyvtár esetében – a *Kulturális tv. 55 és 65. §-a határozza meg*, ezért indokolt a különböző feladatokat részletesen is felsorolni az alapító okiratban. Amennyiben intézményük a Kulturális tv.-ben felsorolt összes feladatot ellátja, úgy elég csak hivatkozni a fenti két paragrafusra.

A köztársasági elnök 2011-ben egy nagyközönségnek sem adományozott városi címet. Év végéig az alábbi táblázatban szereplő települések közül sajnos, egyetlen önkormányzat sem küldte be a Könyvtári Intézetbe a hitelesített, módosított alapító okiratot. A városi könyvtárak közül egyet pedig a 2012. évi első jegyzékről töröltünk, mivel szakfeladaton működik.

**Városi címet kapott települések,
amelyek módosított alapító okiratát továbbra is várjuk⁵**

Megye	2004	2008	2009
Bács-Kiskun		Hajós	
Borsod-Abaúj-Zemplén			Sajóbábony
Pest	Örkény		
Szabolcs-Szatmár-Bereg			Vaja
Tolna			Gyöng

JEGYZETEK

1 Csongrád, Heves és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében a megyei könyvtárat továbbra is a megyei jogú város önkormányzata tartja fenn.

- 2 Hivatalos Értesítő, 2011. 26. sz. 5182–5187. p.; Hivatalos Értesítő, 2011. 38. sz. 7596–7599. p.; Hivatalos Értesítő, 2011. 49. sz. 9530–9533. p.; Hivatalos Értesítő, 2011. 59. sz. 11135–11138. p.
- 3 Vö.: Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2011. 4. sz. 5. p.
- 4 2005-ben 71, 2006-ban 165, 2007-ben 439, 2008-ban 256, 2009-ben 86, 2012-ben 59 könyvtárat töröltünk a jegyzékről.
- 5 2006-ban, 2010-ben és 2011-ben egyetlen nagyközség sem kapott városi címet, a 2007-es városok nyilvános könyvtárainak hitelesített, módosított alapító okirata pedig maradéktalanul beérkezett a Könyvtári Intézetbe.

KITÜNTETÉS MÁRCIUS 15-e ALKALMÁBÓL

**Réthelyi Miklós nemzeti erőforrás miniszter
és Szócs Géza kultúráért felelős államtitkár**

BÁNFFY MIKLÓS-DÍJAT adott át

**Farkasné Gellért Erzsébetnek,
a Debreceni Városi Könyvtár igazgatójának
a kultúra és a közművelődés érdekében hosszú
időn át végzett kiemelkedő munkájáért.**

A kitüntetettnek szívből gratulálunk!

Hangodi Ágnes

A Könyvtári Intézet képzési szolgáltatásai a változó jogszabályi háttér tükrében

Beszámolómat¹ minden dolgok alfájánál és omegájánál, tehát a képzési tevékenységünket is befolyásoló jogszabályi háttérrel kezdem – egyrészt azért, hogy bizonyíthassam: a könyvtárak számára „megszokottak” tűnő jogszabályok mellett létezik még néhány, amelyek az iskolarendszeren kívüli könyvtárosképzést és -továbbképzést szabályozzák; másrészt a jól ismert, idevonatkozó könyvtári jogszabályokra is ki kell térnünk, mert az utóbbi időben olyan módosításokon mentek keresztül, amelyek az iskolarendszeren kívüli könyvtáros képzés és a továbbképzés folyamatát is erősen befolyásolják.

A felnőttképzésről szóló 2011. évi CI. törvény paragrafusai közül azt emelem ki, amely a Könyvtári Intézet képzési tevékenységének definícióját adja: a törvénynek megfelelő, saját képzési program alapján megvalósuló iskolarendszeren kívüli szakmai képzés, amelyhez felnőttképzési szolgáltatás tartozik. Ez utóbbi az Intézet esetében három dolgot jelent: a jogszabályban kötelezően előírt szolgáltatás, a felnőttképzésben résztvevő külön kérésére megvalósított előzetes tudásmérés mellett a képzésekkel kapcsolatos tanácsadást és a képzést (is) segítő kiadványok megjelentetését. A legutóbb, legfrissebben, az NKA támogatásával a 2011-es év végén megjelent kettőre külön is felhívom a figyelmet: az egyik Renkecz Anita összeállítása Káldos János vázлата alapján, egy CD-re írt elektronikus kézikönyv a képalapú digitalizálás elméletéről és gyakorlatáról (CD-n hozzáférhető elektronikus tankönyveink sorában ez már a második); a másik Sohajdné Bajnok Katalin *Szolgáltatásmenedzsment a könyvtárban* című könyve, ez *A jó gyakorlat a könyvtári minőségirányítás bevezetéséhez* elnevezésű sorozatunk negyedik kötete (az OSZK Kiadványtárában – régebbi kiadványainkkal együtt – mindkettő megrendelhető, beszerezhető).

A felnőttképzési törvény a legutóbbi időig kötelezően, egy ún. szakmai tanácsadó testület által elfogadtatott formában írta elő az éves képzési terv készítését. A legutóbbi módosítás óta ugyan az előírás már nem része a jogszabálynak, az Intézet mégsem veti el ezt a jól működő gyakorlatot, hírlevelünkben, a levelezőlistákon valószínűleg mindenki találkozott már ezzel: a következő naptári évre vonatkozó képzési tervünket minden évben december elején tesszük közzé, és honlapunkon egész évben elérhető (<http://ki.oszk.hu/content/kepzesi-terv>).

Következő hivatkozásom egy olyan jogszabályi rész, amelyet a legutóbbi időben már szintén nem kötelezően ír elő a felnőttképzési törvény (és követő rende-

tét is hatályon kívül helyezték már), de amely népszerű és keresett OKJ-s képzésünk, a segédkönyvtáros képzés markáns részét képezi: a 240 órát meghaladó képzési programok számára egy ideig kötelező volt az ECDL-tudásanyag két moduljának beépítése. A képzésbe – duplázással túl is teljesítve a jogszabályi előírást – négy ECDL-modult (az internet és kommunikáció, valamint az operációs rendszerek mellett az információtechnológiai alapismereteket és a szövegszerkesztést) illesztettünk be úgy, hogy a 65 órányi tananyagot a résztvevők távoktatási (illetve egészen pontosan: blended learning) formában, a tantárgyat oktató kollégánk által kidolgozott távoktatási tananyag segítségével, az erre kialakított intézeti távoktatási felületen végzik el.

Magának az emelt szintű segédkönyvtáros képzésnek (könyvtári asszisztens rész-szakképesítéssel) a kialakítására 2006 és 2008 között, a Nemzeti Szakképzési és Felnőttképzési Intézet irányításával, HEFOP-program keretében, a magyarországi OKJ-képzés teljes reformja kapcsán került sor. Az átalakítás megtervezésére és lebonyolítására a NSZFI a kitűzött célok – gyakorlatorientált képzési tartalom, moduláris rendszer, átjárhatóság, a szabad munkavállalás lehetősége az Európai Unió területén² – mentén a Könyvtári Intézetet kérte fel, a munka a korábbi középfokú könyvtáros asszisztens képzés teljes átalakítását, és a képzés szintjének emelését eredményezte. Az európai uniós program megvalósítása után a segédkönyvtáros képzés szakmai és vizsgakövetelményeit a 20/2008. (VII. 29.) OM rendelet rögzítette; ma már ennek módosított változata [25/2010. (V. 14.) OM rendelet] van érvényben. A képzésbe való belépés feltétele az érettségi vizsga; a képzési program egy évre szól, hét modulból áll, 450 órás: 350 kontaktóra mellett 50 óra közkönyvtári és 50 óra szakkönyvtári szakmai gyakorlatot tartalmaz; a számonkérés a hét modulnak megfelelő hét vizsgarész 12 vizsgatevékenységével történik, írásbeli, szóbeli és gyakorlati formában. A segédkönyvtáros képzésbe kapcsolódó képzőhelyek: a megyei könyvtárak többsége mellett Budapesten a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár és a BME Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár a képzési programot – amelyet az iskolarendszeren kívüli képzési forma miatt külön jogszabályban nem rögzítenek – konszenzussal fogadták el, csakúgy, mint az úgynevezett modulzáró vizsgák és a szakmai gyakorlat tartalmát, és az utóbbi elvégzése alóli felmentés lehetőségét, valamint az ECDL-tudásanyagra vonatkozó előzetes tudásmérés körülményeit. Az egységes számonkérés megvalósítása érdekében a Könyvtári Intézet az ágazati irányítás hathatós támogatása mellett 2008 novemberében országos vizsgaszervezési jogot szerzett, e jogot a 30/2008. (XI. 24.) OKM rendelet 1. paragrafusának (6) bekezdése rögzíti (a jog négy évre szól, az idei év egyik nagy kihívása ennek megújítása).

A 25/2010. (V. 14.) OKM rendelet ún. tartalmi megfeleltetés-melléklete szerint az emelt szintű segédkönyvtáros képzésbe való belépés a korábban megszerzett könyvtáros asszisztens végzettség esetén a már megszerzett képesítés elismerésével történik: a képzőhelyek által közösen elfogadott konszenzus alapján a képzésre könyvtáros asszisztens elnevezésű bizonyítvány birtokában jelentkezők számára a hét modul közül három, a könyvtári asszisztens képzés tudásanyagát lefedő modulok elvégzése alóli felmentés adható.

A segédkönyvtáros képzés az OKJ-rendelet szerint emelt szintű képzési forma, amint azt 54-el kezdődő OKJ-azonosítószáma is mutatja. A közalkalmazottak jogállásáról szóló 1992. évi XXXIII. tv. 61. § (3.) bek. értelmében az Országos Képzé-

si Jegyzék szerinti emelt szintű szakképesítést az (1) bekezdés, valamint a 66. § (2) bekezdésének alkalmazásakor felsőfokú szakképesítésnek kell tekinteni, továbbá a Kjt. 61. § (1.) bek. ea) pontja szerint az „E” fizetési osztályba az egyetemi, főiskolai végzettséget nem tanúsító felsőfokú szakképesítéshez kötött munkakör tartozik. A közalkalmazottak jogállásáról szóló 1992. évi XXXIII. törvény végrehajtásáról a művészeti, a közművelődési és a közgyűjteményi területen foglalkoztatott közalkalmazottak jogviszonyával összefüggő egyes kérdések rendezésére vonatkozó 150/1992. (XI. 20.) Korm. rendelet 1. számú melléklet 5.14. pontja értelmében a segédkönyvtáros végzettség a könyvtári szakmai munkakörök között ugyancsak az „E” kategóriához tartozik. Emellett a kormányrendelet 6/H. §. (1) bek. szerint a könyvtárban jogszabályban előírt felsőfokú szakirányú munkaköri szakvizsgával egyenértékű az Országos Képzési Jegyzékben (a továbbiakban: OKJ) meghatározott segédkönyvtáros megnevezésű szakképesítés megszerzését igazoló bizonyítvány. Mindezek értelmében tehát az OKJ 54 322 01 0000 00 00 azonosítószámú, emelt szintű segédkönyvtáros képzés felsőfokú szakképesítést ad.

A felnőttképzési törvény két követő rendeletét – 2/2010. (II. 16.) SZMM rendelet, 24/2004. (VI. 22.) FMM rendelet – csak azért „idézem meg”, mert a Katalisten képzési tevékenységünket árgus szemmel figyelők és kritizálók korábban a szemünkre vetették: minek használunk képzési hirdetésekben ennyi „értelmezhetetlen” kódszámot – hát ezért: mert jogszabályi előírás. A rendeletek vonatkozó paragrafusai szerint felnőttképzési tevékenységet csak a területileg illetékes munkaügyi központ engedélyével lehet folytatni, ehhez máris tartozik egy nyilvántartási szám (01-0258-04), 2008 novemberében megszerzett akkreditált intézményi címünk (a komoly feltételek teljesítését feltételező cím négy évre szól, az idei év másik nagy kihívása ennek megújítása) a hivatalos intézményi akkreditációs nyilvántartási szám (A1-1919) kötelező használatával jár; és valamennyi akkreditált programunkat engedélyeztetnünk kell a Nemzeti Szakképzési és Felnőttképzési Intézet Felnőttképzési Akkreditáló Testületénél, ebben a folyamatban kap önálló, ügynevezett lajstromszámot minden tanfolyamunk (pl. PLM-123, PLP-903, PLB-1241).

2012. január elsejével megváltozott a könyvtáros körökben könyvtári törvényként emlegetett 1997. évi CXL. törvény továbbképzésre vonatkozó 94. §-ának (4) bekezdése, az eddigi kötelezően alkalmazandó szöveget a lehetőség „-hat-het-je” váltotta fel: „Az e törvény hatálya alá tartozó intézményekben foglalkoztatott szakemberek szakmai tudásuk megújítása érdekében továbbképzésben és szervezett képzésben **vehetnek részt**. [...] Az e törvény hatálya alá tartozó intézményekben foglalkoztatott szakemberek továbbképzésben és szervezett képzésben való részvételéhez **támogatás nyújtható**.” A nyelvtanilag aprónak tűnő módosítás az idei évtől alapjaiban változtatja meg a hétéves továbbképzés eddigi kereteit: felszámolja a továbbképzés kötelezőségét és a támogatás (egyébként a valóságban évek óta úgysem létező) állami, költségvetési forrását.

Már ezt megelőzően, 2011 októberében megtörtént a kulturális szakemberek továbbképzésére vonatkozó 1/2000. (I. 14.) NKÖM rendelet módosítása is. A könyvtári törvény változása után az idei évben nyilván újabb átalakítása várható, de addig is érdemes a bekövetkezett változásokat sorra venni. Amellett, hogy a 2. paragrafusban rögzített továbbképzési formák és lehetőségek nem változtak, az akkreditált továbbképzési programok létrehozásnak folyamata engedélyeztetési eljárásból közigazgatási hatósági eljárásá alakult, ez a forma megváltoztatja töb-

bek között a beadott akkreditációs kérelmek bírálati folyamatát, és az esetleges elutasítás utáni fellebbezés módját. Örömkre szolgáló új elem a rendelet szövegében a 3/A. paragrafus, amely szerint továbbképzés teljesíthető nemcsak tanfolyami résztvevőként, hanem előadói részvétellel is: előadóként tartott egy tanítási vagy konzultációs óra három továbbképzési órának felel meg a továbbképzési összóraszám teljesítésének számításakor. A 6. paragrafus alapjaiban változtatja meg az akkreditációs folyamat menetét: az eddigi programalapítási és programindítási engedélykérelem kettősét összevonva akkreditációs kérelemről szól, részletesen meghatározva annak tartalmát. E paragrafus jelzi azt is, hogy a kérelemhez szükséges adatlapot a miniszter a kormányzati portálon rendszerezíti; ez a rendelet tavaly októberi életbe lépése után a közelmúltban végre megtörtént – ugyanakkor a Könyvtári Akkreditációs Szakbizottság egyelőre nem adott ki részletes tájékoztatót, útmutatót, értelmező rendelkezéseket az űrlap kitöltésével kapcsolatban, pedig erre feltétlenül szükség van, nemcsak azért, mert az űrlap markánsan különbözik a korábban használt mintáktól, hanem azért is, mert egyszerre szolgálja mindhárom közgyűjteményi terület (könyvtár, múzeum, levéltár) akkreditációs folyamatát –, feltételezéseink szerint tehát kell, hogy legyenek könyvtári specialitásai. Mivel a továbbiakban nem létezik külön alapítási és indítási engedély, és a rendelet egyéb paragrafusai sem térnek ki erre, feltétlenül fontossá vált állásfoglalás készítése arról is, hogyan történhet a továbbiakban egy-egy, adott képzőhely által már engedélyezett program más képzőhelyeknek történő átadása. A 10. paragrafus rögzíti a kérelem beadásakor fizetendő igazgatási-szolgáltatási díj – a korábbihoz képest sajnálatos módon sokszorosára növekedett – összegeit. A 11. paragrafus újonnan beépített (9) bekezdése egy, az utóbbi években már kialakult és jól működő gyakorlatot „szentesít”: a kulturális szakemberek szervezett képzésébe beszámítanak mindazok a képzési formák, amelyek az Európai Unió által finanszírozott és a kulturális szakemberek továbbképzésének fejlesztését segítő pályázatok eredményeként valósulnak meg. A magyarországi könyvtárak számára meghirdetett TÁMOP-pályázatok kötelezően teljesítendő célként írták elő könyvtári szakemberek képzésnek megvalósítását, a sikeresen pályázó könyvtárak döntő többsége igen intenzíven ki is használta ezt a lehetőséget: a Könyvtári Intézet tanfolyami statisztikái szerint az utóbbi három évben mintegy kilencszáz tanfolyami résztvevő választhatta ezt a finanszírozási formát. A folytatás még egyértelműbb: január végén lezajlott az Új Széchenyi Terv keretében meghirdetésre kerülő TÁMOP 3.2.12-12/1 „*Kulturális szakemberek továbbképzése a szolgáltatásfejlesztés érdekében*” című konstrukció pályázati dokumentációjának társadalmi egyeztetése – e pályázaton az 1/2000. (I. 14.) NKÖM rendelet hatálya alá tartozó kulturális intézmények vagy fenntartóik vehetnek részt, a pályázatból támogatható tevékenység pedig akkreditált és OKJ-képzéseken, illetve szakirányú továbbképzéseken való részvétel a rendelet hatálya alá tartozó munkatársak, tehát a mi esetünkben könyvtárosok számára.

Az akkreditált képzési programok indítási engedélyével rendelkező képzőhelyeket és programjaikat nyilvántartó, a kormányzati portálon (<http://goo.gl/E1li3>) közzétett táblázat számadatai egyértelműen mutatják, hogy a könyvtári törvény 60. § (3) bek. a) pontjában és szervezeti és működési szabályzatában vállalt alapfeladatának – könyvtári szakemberek továbbképzése – megfelelően a magyarországi könyvtárosokat érintő akkreditált továbbképzésben a Könyvtári Intézet

nyújtja a legszélesebb kínálatot. A táblázatban programindítóként 11 képzőhely szerepel, összesen 36 harmincórás, 30 hatvanórás és 3 százhusz órás akkreditált programmal, ezekből 21 harmincórás, 23 hatvanórás, 1 százhusz órás program indítási engedélye a Könyvtári Intézet birtokában van (emellett további két hatvanórás, és egy harmincórás programunk is elfogadásra került tavaly decemberben, bár ezek a táblázatban egyelőre nem szerepelnek).

Képzéseink magas száma indokolja azt, hogy listázásuk, bemutatásuk esetén igyekszünk tematikus blokkokba, csoportokba sorolni valamennyit³.

- a könyvtárosok személyiségének fejlesztése:
 - hatékony kommunikáció a könyvtárosi hivatásban,
 - konfliktushelyzetek hatékony kezelése könyvtári környezetben,
 - könyvtári partnerkapcsolatok;
- haladó számítógépes és webkettes tanfolyamok:
 - szövegfeldolgozás XML alapokon,
 - kiadványszerkesztés és prezentációkészítés,
 - a web 1.0-től a web 2.0 felé,
 - webes kompetenciák a könyvtáros szakmában,
 - interaktív portálok üzemeltetése könyvtári környezetben,
 - kulturális és közhasznú tartalmak internetes megjelenítése könyvtári környezetben;
- a könyvtáros munkakörökre vonatkozó tudás fejlesztése:
 - a tartalmi feltárás mesterséges nyelven alapuló eszköze, az ETO,
 - a tartalmi feltárás természetes nyelven alapuló eszközei,
 - online irodalmi adatbázisok,
 - zenei könyvtárosi ismeretek,
 - a helytörténet-írás módszerei, a helyismereti információk közzététele könyvtári környezetben,
 - a fejlesztő biblioterápia a gyermekkönyvtári munkában,
 - a kulturális örökség védelme,
 - a minőség értékelése a könyvtárban,
 - könyvtári vezetői ismeretek;
- a szakmai nyelvtudás erősítése: angol, francia, olasz, orosz;
- andragógia és felhasználóképzés:
 - a könyvtáros mint felnőttoktató,
 - felkészülés a felhasználóképzésre,
 - felkészülés az olvasásfejlesztésre,
 - könyvtárosok mentori szerepben a web 2.0 eszközeinek segítségével,
 - konnektivizmus (hálózati tudásépítés) a könyvtárosok gyakorlatában.

A tavalyi évben drupál-alapokra helyezett új honlapunkon OKJ-s és akkreditált képzéseinknek külön-külön kategóriája van, egy-egy képzésről a következő információkkal tudunk szolgálni: a program leírása, a belépési feltételek, a képzés oktatói, az időben legközelebb induló tanfolyam óraszám, időpontja, helyszíne és ára, a további információkat adó tanfolyamfelelős elérhetőségei; emellett az adott tanfolyam oldalán azonnal kitölthető az elektronikus formájú jelentkezési lap is.

A Könyvtári Intézet ez évi akkreditációs tervei a következők: a zenei könyvtárosi program kiegészítése 120 órássá; az andragógiai és a kulturális örökség védelmé-

ről szóló programok folytatásának kidolgozása; a német szaknyelvi, a szakértői és a szakfelügyeleti, valamint az ETO-val és a teauruszokkal foglalkozó programok megújítása; a webkettes (és egyéb erre alkalmas) program(ok) blended learning vagy teljes egészében távoktatási formájúvá alakítása. Mindezek megvalósítására a kellő szakmai kompetenciákkal bíró előkészítő, oktató és szervező gárda már most készen áll; bízunk benne, hogy az ehhez szükséges, éves szinten igen nagy összeget kitevő akkreditációs szolgáltatási-igazgatási eljárási díj is rendelkezésre áll majd intézményünk költségvetésében.

JEGYZETEK

- 1 Az MKE Műszaki Szekciójának jubileumi szakmai konferenciáján, 2012. január 19-én elhangzott előadás szerkesztett változata. *(Lásd még Nagy Zoltán és Mák Ferenc írását e számban – a szerk.)*
- 2 Ennek megfelelően a képzésről az unió különböző nyelvein ún. EUROPASS-bizonyítvány kiadására van lehetőség.
- 3 Az egyes programok részletes ismertetését ld.: Akkreditált programok a könyvtáros továbbképzés területén – lehetőségek a Könyvtári Intézetben. In: Korszerű Könyvtár. Budapest, Raabe, 2012. Kiegészítő kötet, 2012. február, 6–19. p. A programok pontos címe és leírása a <http://ki.oszk.hu/content/akkreditaltkepzesek> linken érhető el.

Az ELTE Egyetemi Könyvtár TÁMOP 3.2.4/09/1 pályázatáról

Bevezetés

A Társadalmi Megújulás Operatív Program (TÁMOP) egyik legfontosabb célja, hogy olyan módosítások, javaslatok megvalósulását támogassa a 2007-től 2013-ig terjedő időintervallumban, amelyek Magyarország lakosságának nagy hányadát érintik, a minőségi szolgáltatások bevezetését helyezik előtérbe, egyúttal hangsúlyt helyeznek az egyenlő esélyek biztosítására. A program célrendszerét a következőképpen határozzák meg az EU Pályázati Portálon:

„A Társadalmi Megújulás Operatív Program az ÚMFT átfogó céljaihoz, a foglalkoztatás bővítéséhez és a tartós növekedéshez elsősorban a munkaerő-piac kínálati oldalára irányuló intézkedésekkel, az emberi erőforrások fejlesztésével járul hozzá. A gazdaság rendelkezésére álló munkaerő-kínálat növekedésében rejlő lehetőségek csak akkor használhatók ki, ha növekszik az álláskeresési aktivitás, csökken a munkaerő-piaci és társadalmi diszkrimináció mértéke, javul az összhang a keresett és a kínált képzettségek, képességek között, továbbá az egészségkultúra fejlődése által nő az egészséges munkaerő aránya. A foglalkoztatás bővítéséhez tehát az aktivitás növelésén keresztül vezet az út. Ezért a Társadalmi Megújulás Operatív Program átfogó célja a munkaerő-piaci részvétel növelése.”¹

A TÁMOP-hoz szorosan kapcsolódik a Társadalmi Infrastruktúra Operatív Program (TIOP) és a regionális operatív programok sora, ezek elsősorban az infrastrukturális háttér biztosításával igyekeznek hozzájárulni a célkitűzések sikeres megvalósításához. A TÁMOP költségvetésének nagysága (összesen 4 097 080 055 euró) azt sugallja, hogy a rendelkezésre álló források a célkitűzésekkel összhangban történő felhasználása az időszak végére valóban látványos eredményeket hozhat. A finanszírozás megosztása a következőképpen történik: 85 százalékát az Európai Unió biztosítja, 15 százalékát pedig a kapcsolódó magyarországi források.²

TÁMOP-3.2.4-09/1 – „Tudásdepó-Expressz” – A könyvtári hálózat nem formális és informális képzési szerepének erősítése az élethosszig tartó tanulás érdekében

Az érdeklődők számára 2009. év végén vált lehetővé a program részletes megismerése, amely széles teret biztosít a könyvtárak számára az alapvető célkitűzések megvalósításában.

„A prioritás átfogó célja az egész életen át tartó tanulás feltételeinek megteremtéseként új tanulási lehetőségek és formák elterjesztése, az oktatási és kulturális intézményrendszer közötti együttműködés új útjainak kiépítése. A prioritás kiemelt célja olyan szolgáltatások fejlesztése, amelyek elősegítik az egyenlő esélyű hozzáférést a nem formális és informális tanulás és képzés lehetőségeihez. Jelen konstrukció, a »Tudásdepó Expressz« átfogó célja, hogy a könyvtári rendszer jobb hatásfokkal szolgálja a minőségi oktatást, a formális oktatáson kívüli képzést és tanulást, a könyvtári szolgáltatásokkal megvalósítandó olvasási és digitális kompetenciák fejlesztését.”³

A pályázók köre meglehetősen széles: a célok megvalósításához csatlakozhatnak a nyilvános és nem nyilvános könyvtárak önállóan, illetve konzorciumban egyaránt. Az intézmények, a könyvtárak és a különböző szervezetek tanulást segítő szolgáltatásainak és adatbázisainak, dokumentum- és információ-szolgáltatási rendszerének fejlesztése, illetve ezek egymással történő összehangolása vált lehetővé. Kiemelt célcsoport a gyermek- és ifjúsági korosztály, valamint a hátrányos térségek felnőtt népessége; mindkét esetben a nevelés, a képzés és a kulturális szolgáltatásokhoz való egyenlő esélyű hozzáférés biztosítása a kiemelt cél. Mivel a program eredményessége nagymértékben függ a megvalósításában részt vevő szakemberek hozzáértésétől, ezért különösen fontos része a humán erőforrás fejlesztése is.

A támogatható tevékenységek között szerepelnek kötelezően megvalósítandó és választható elemek. Az előbbi kategóriába tartozik az elektronikus katalógusok kialakítása, a legalább kétnyelvű könyvtári honlap, illetve interaktív portál kialakítása, a könyvtári szolgáltatások népszerűsítése, az olvasáskultúra fejlesztése, az új társadalmi csoportok bevonását eredményesen megvalósító programok szervezése, valamint a fejlesztésekhez kapcsolódó szaktudás megszerzése. A választható tevékenységek köre is rendkívül gazdag, lehetőséget biztosít a programhoz kapcsolódó könyvtárak számára, hogy a helyi igények szem előtt tartásával a lehető leghatékonyabban szolgálják a használók érdekeit. Ilyen például a távoli elérésű könyvtári online szolgáltatások nyújtása, a kulturális és közhasznú tartalmak elérhetővé tétele a honlapon keresztül, az igénybevételeket mérő minőségfejlesztési és minőségbiztosítási módszerek kidolgozása, az e-tájékoztatás bevezetése, illetve fejlesztése.

Az ELTE Egyetemi Könyvtár pályázata

A fennállásának 450. évfordulóját 2011-ben ünneplő Egyetemi Könyvtár az ELTE oktató, nevelő és kutató munkáját segítő tudományos intézmény, nyilvános szakkönyvtár. Történeti gyűjteménye a nemzeti kulturális örökség része. Gyűjtőköre 1949-ig enciklopédikus jellegű volt. Ezt követően a vallástudomány, a pszichológia, a közép- és újkori történelem, valamint a filozófia tudományterületén megjelenő dokumentumok teljes körű beszerzésére korlátozódnak a kötelezettségei. Az intézmény az ELTE-n működő több mint 70 kari, intézeti, tanszéki és karon kívüli könyvtár központi irányítója. Feladatai közé tartozik többek között az időszaki dokumentumok beszerzésének összehangolása és intézése, a szakmai tanács-

adás, a belső továbbképzések megszervezése és megtartása, a különféle szabályzatok összeállítása, valamint a 2008-ban létrehozott K21 elnevezésű minőségbiztosítási projekt irányítása. Az egyetem könyvtárainak földrajzi tagoltsága különösen bonyolulttá teszi az egységes integrált könyvtári rendszerben (2011 februárja óta az ALEPH-ben) való közös munka irányítását. Az egyetem dokumentumvagyona mintegy 3,6 millió könyvtári egység. Az elektronikus katalógusban ennek az állománynak csupán 24 százaléka volt elérhető 2011 elejéig.

Az Egyetemi Könyvtár használói elsősorban a felsőoktatási intézmények hallgatói, az oktatók és a kutatók. Néhány éve megfogalmazódott az a törekvés, hogy a könyvtár nyisson a szélesebb olvasói rétegek, elsősorban a középiskolás korosztály és a környék lakói felé. A terv sikeres megvalósítása szükségessé tette mind a beszerzési politika módosítását, mind pedig a könyvtár szolgáltatásainak kiszélesítését.

A TÁMOP-3.2.4/09/1/KMR-2010-0021 pályázaton az Egyetemi Könyvtár fenntartója, az ELTE a könyvtár által összeállított programmal 22 814 450 forintot nyert.

A projekt során kitűzött célok és eredmények

Rekordok számának növelése

UNIKÁLIS REKORDOK

A projekt megvalósításakor fontos célként szerepelt, hogy olyan gyűjteményeket tegyen a könyvtár elérhetővé az egyetem OPAC-ján keresztül, amelyek jórészt unikális dokumentumokat tartalmaznak, és feltehetően az országon belül az ELTE egyedüli őrzőként szerepel. Az integrált könyvtári rendszerben újonnan rögzített 26 855 rekord között spanyol, dán, svéd, norvég, olasz és kínai nyelvű dokumentumok, valamint XVIII–XIX. századi kisnyomtatványok szerepelnek. E kiadványok feldolgozottsági szintje, a feltárás módszere rendkívül változatos volt, így az ALEPH-ben történő integrálásukra is különböző megoldások adódtak.

Spanyol Nyelv és Irodalom Tanszék Könyvtára

A gyűjtemény kizárólag könyveket tartalmaz, összesen 21 127 könyvtári egységből áll. Állományát a Microsoft Access alkalmazásával tártta fel jól strukturált táblázatban, de a bibliográfiai leírás szabványa szerint minimális adat (például a kiadási év rendszeresen hiányzott) alkalmazásával. Mindez azonban alkalmassá tette arra, hogy a MARC21 szabványnak megfelelően elfogadható szintű leírásokat kapjunk az ALEPH integrált könyvtári rendszerben. Értelemszerűen néhány mező kitöltése (LDR, 008, 041) csak mechanikus meghatározással történhetett, vállalva a nem túl nagy százalékban előforduló hibás elemeket és azok utólagos javítását. A rekordok migrálását meg kellett hogy előzze a korábbi rendszerben alkalmazott sajátosságok alapos áttanulmányozása. Jellemző megoldás volt például, ha a bibliográfiai tétel szerzői főtélt és további szerzői főtélt/főtételeket is tartalmazott, akkor a szerzők számának megfelelő rekordszám lett rögzítve azonos leltári számon. Célszerűnek tűnt a betöltés előtti, leltári számra vonatkozó duplumszűrés, hogy a többszörözött leírások közül csak az egyik kerüljön az IKR-be. Ezeket a leírásokat utólag ki kell egészíteni és pótolni a hiányzó szerzőségi adatokat. Ugyancsak kö-

vetkezatosan alkalmazták azt a belső szabályt, hogy a több példányos beszerzések esetében a példányszámnak megfelelő mennyiségű rekordot rögzítettek. Ezek a rekordok átkerültek az ALEPH-be, korrigálásuk a példánymozgatás funkcióval egyszerűen és gyorsan megoldható.

Olasz Nyelv és Irodalom Tanszék Könyvtára

A könyvtár teljes állományáról papíralapú katalógus állt a használók rendelkezésére: a leírások részben a ma érvényben lévő szabvány szerint készültek, részben a korábbi előírások alkalmazásával. Mivel valamennyi leírás alkalmasnak mutatkozott a dokumentumok azonosítására, a legkedvezőbb megoldásnak a más könyvtárakból származó rekordok importálása kínálkozott. Ennek lehetőségét az ALEPH a Z39.50 protokollon keresztül biztosítja. Az Olasz Tanszék könyvtári állománya a legnagyobb átfedést a nápolyi, a sienai és a bolognai egyetemi könyvtárak dokumentumaival mutatta: a leírások kevés kivétellel átemelhetők voltak e három könyvtár valamelyikéből. Az úgynevezett fix-rutinok beállításával minimálisra lehetett csökkenteni az importált rekordok javítását.

A munka csak részben folyhatott a helyszínen, a népes feldolgozó csapat több tagja távolról dolgozott. Ennek biztosítása érdekében a katalógusfiókok tartalmáról előzetesen fotó készült doktorandusz hallgatók közreműködésével.

Germanisztikai Intézet Könyvtára, Skandinavisztika gyűjtemény

A gyűjtemény jellemzően svéd, dán és norvég nyelvű kiadványokat tartalmaz, a pályázat keretében összesen 1003 könyv leírása vált elérhetővé az egyetem könyvtárainak OPAC-ján keresztül. A rekordokat a svéd LIBRIS, a dán KGL, illetve a norvég BIBSYS adatbázisból importáltuk, és az előzőleg beállított fix program segítségével a MARC21 szabványnak megfelelően átalakítottuk.

Kunfuciusz Intézet Könyvtára

Az ELTE BTK-n jelenleg több mint egy tucat olyan nyelvet oktatnak, amely nem a latin ábécét használja. Az ilyen intézetekben, tanszékeken jelentős és igen értékes könyvállomány található, amelyet közkinccsé kell tenni. Ezen dokumentumokról teljes értékű és jól használható katalógust csak az eredeti írás és a latin betűs átírás együttes alkalmazásával lehet készíteni. Mivel az ALEPH Unicode alapú, többnyelvű és betűkészletű támogatást nyújt, a tartalom és interfész több mint húsz nyelven jeleníthető meg. Az úgynevezett multiscript rekordok tulajdonképpen párhuzamos leírást jelentenek: olyan rekordok, amelyek az adatokat (párhuzamosan) két vagy több írásrendszerben, társított mezőkben közlik. Ezt a módszert az ELTE könyvtárai közül a Távol-keleti Intézet és a Konfuciusz Intézet alkalmazza. Amennyiben egy adatot szükséges átírásban és az eredeti, nemzeti írásrendszerben is megadni, ez utóbbi leírására a 880-as mező áll rendelkezésre. Indikátorai megegyeznek a társított mező indikátoraival, az almezők azonosak a társított mező almezőivel, a 6-os kapcsolati mező pedig összeköti az eltérő írással megjelenített mezőket.

KÖZÖS KERESŐFELÜLET LÉTREHOZÁSA

Az ELTE könyvtári hálózatához tartozó iskolai könyvtárak különféle adatbázisokban tájékoznak fel dokumentumaikat. E rendszerek megtartása mellett olyan közös lekérdező felület kialakítását tűzte ki célul az Egyetemi Könyvtár, amely a kö-

zépiskolások számára biztosítja a közvetlen tájékozódási lehetőséget az ELTE teljes dokumentumvagyonában, ugyanakkor lehetővé válik számukra az egész könyvtári rendszer által nyújtott szolgáltatások igénybevétele.

A csatlakozott könyvtárak:

- ⇒ Apáczai Csere János Gyakorló Gimnázium Könyvtára (KisTéka, 11 000 rekord),
- ⇒ ELTE Gyakorló Általános Iskola és Középiskola Könyvtára (KözTéka, 24 417 rekord),
- ⇒ Radnóti Miklós Gyakorlóiskola Könyvtára (SZIKLA-21, 4367 rekord),
- ⇒ Trefort Ágoston Gyakorlóiskola Könyvtára (SZIRÉN, 15 000 rekord).

A portálon elérhető közös katalógusban a lelőhelyre történő szűkítés funkció használatával biztosított a lehetőség, hogy az olvasó kizárólag a középiskolai könyvtárak állományában kutasson.

Az ELTE könyvtárainak közös rendszerhez való csatlakozása a szükséges utómunkálatok ellenére is jelentős eredmény, amely összhangban van az Egyetemi Könyvtár hálózati reformkoncepciójának elfogadásáról szóló szenátusi határozattal, az egységes integrált rendszer kötelező bevezetésének és az egyetemi egységes virtuális könyvtári rendszer kialakításának követelményével.

Az Egyetemi Könyvtári Szolgálat (EKSZ) portálja

Az új honlap⁴ az ELTE valamennyi kari, intézeti és intézeten kívüli könyvtárának közös portálja, amely magyar, angol és német nyelven is elérhető. A portált használó különböző célközönségeknek specifikus tartalmakat szolgáltat, így kialakításra került egyetemistáknak, oktatóknak, középiskolásoknak és könyvtárosoknak szóló rész is. A látássérülteknek akadálymentes változat áll a rendelkezésükre.

Az új honlap célkitűzése kettős. Egyrészt a könyvtárhasználat segítése, széles körű információk közrebocsátása, az elérhető szolgáltatások bővítése. A helyi képzési, tanulási és esélyegyenlőségi szükségletekre, illetve az olvasók igényeire reagálva új szolgáltatások bevezetése történik meg a honlapon (például cset-ablak kérdezd a könyvtárost funkcióval, az online ügyintézések körének bővítése stb.). Másrészt az Egyetemi Könyvtári Szolgálat együttműködésének támogatása, az egységes online megjelenés elősegítése. Minden kari könyvtár – a Bölcsészettudományi Kar estében a kar könyvtárainak egy megbízottja – önállóan szerkeszti a portál rá vonatkozó részét. Azaz a kari információk, hírek, elérhetőségek, szolgáltatások szerkesztésének, publikálásának, karbantartásának joga és lehetősége a kar kezében van. Az Egyetemi Könyvtár – a saját oldalának szerkesztésén kívül – a koordinációs feladatokat és a főoldal szerkesztését látja el. A szerkesztőcsapat földrajzi széttagoltságát az online kapcsolattartás enyhíti, a havi szerkesztőségi ülések pedig segítik és ösztönzik a közös munkát.

A megújult könyvtári portál online lehetőségeinek köszönhetően az egyetem hallgatói, kutatói és a külső használók számára jelentős idő- és energiaráfordítás takarítható meg, hiszen néhány egérgattintással akár otthonról is használhatóvá válik az egyetemi könyvtári hálózat számos szolgáltatása.

A honlap főmenüsorában tematikus felosztásban található az információk, elsőként az Egyetemi Könyvtári Szolgálatról olvashatók el a legfontosabb tudnivalók a lenyíló menüszerkezeten keresztül. Ezt követően a tagkönyvtárak saját oldalára na-

vigálhatnak el az érdeklődők, ahol egybegyűjtve láthatók az adott könyvtárra vonatkozó adatok. Tovább haladva a szolgáltatások felsorolása következik tagkönyvtárként megadva a helyi szabályokat és sajátosságokat. A következő menüpontban a gyűjtemények bemutatására kerül sor, végezetül a hasznos információk gyűjteménye tartalmazza többek között a nyitva tartást, az elérhetőségeket, a katalógust, a gyakran előforduló kérdések és válaszok listáját.

A portál nyitóoldalán külön blokkban összegyűjtve található információk a különböző felhasználói típusok szerint csoportosítva, ezáltal célzottan, az őket leginkább érdeklő tartalmak között tudnak tájékozódni a felsőoktatásban tanuló hallgatók, az oktatók és a kutatók, a középiskolások, illetve a könyvtárosok. Célcsoportok szerint más és más szempontok dominálnak, hiszen akár csak korosztályonként is másfajta információt kereshetnek az olvasók.

Szembetűnő helyen, a nyitólap jobb felső részében kapott helyet a keresési blokk, innen elérhető az ELTE tagkönyvtárainak elektronikusan feldolgozott dokumentumállománya az ALEPH integrált könyvtári rendszer online katalógusában, illetve lehetőség van magán a webhelyen is keresni.

Az egyetem rendezvényeiről, aktuális programjairól is tájékozódhatnak a látogatók: a legfontosabb információk a nyitólapon összegyűjtve, illetve a tagkönyvtárak oldalán is megtalálhatók. Emellett programnaptár segíti az eligazodást a különféle helyszíneken zajló programok időpontjai között.

A honlap technikai hátterét a drupal rendszer adja, a portál szerkezetének kialakítását szakinformatikusok végzik, a tartalommal való feltöltés pedig az ELTE tagkönyvtárainak munkatársai által történik.

Képzések

A képzések kiválasztásánál az elsődleges szempont a pályázatban kitűzött célok, valamint az Egyetemi Könyvtári Szolgálat (EKSZ) kiemelt céljainak megvalósításához szükséges kompetenciák biztosítása, fejlesztése volt. A minőségfejlesztési projekt keretei között megvalósult belső képzéseket (vezetői, minőségügyi ismeretek, kommunikációs, ügyfélszolgálati tréningek) jól kiegészítették a szervezett képzési keretekben megvalósuló tanfolyamok. Összesen nyolc kolléga vett részt a pályázat által biztosított ötféle képzésen, amelyek a következők voltak:

- ⇒ Digitális könyvtárak létrehozása;
- ⇒ Elektronikus könyv;
- ⇒ Könyvtári vezetői ismeretek I.;
- ⇒ Minőségmenedzsment;
- ⇒ Szövegfeldolgozás XML alapokon II. – Szabványos XHTML szerkesztés CSS felhasználásával.

Minőségfejlesztési projekt

Az Egyetemi Könyvtári Szolgálat (az ELTE könyvtárjai) következő, öt évre szóló könyvtárfejlesztési stratégiája azt a célt szolgálja, hogy létrejöjjön egy, az Európai Unió kutatóegyetemeivel is versenyképes és partnerképes egységes egyetemi könyvtári hálózat, amely új, korszerű szolgáltatásokra képes, gyorsítja az oktatók, kutatók és a hallgatók információhoz való hozzájutását, és felhasználóbarát a hálózat minden egységében. Hatékonyabb, gazdaságosabb, az erőforrásokat jobban hasznosító rendszert kívánunk létrehozni. Ez hozzájárulhat az ELTE tekinté-

lyének növeléséhez és tudásalapú központtá válásához. A stratégia megvalósítását támogatandó, az Egyetemi Könyvtárban és az ELTE könyvtári hálózatának könyvtáraiban 2008-ban minőségfejlesztési tevékenység indult a „Könyvtári Minőségfejlesztés 21” (K21) program nyomán. A projekt TQM alapú minőségfejlesztési program, amelyben aktívan dolgozik együtt mintegy negyven könyvtáros, akik az ELTE különböző könyvtárait képviselik.

A program keretében 2010-ben lebonyolított önértékelés során, a Könyvtári Közös Értékelési Keretrendszerben megadott kritériumok vizsgálatával került sor a könyvtárak működésében a fejlesztendő területek feltárására. Ezek alapján történt az elvégzendő feladatok meghatározása, és a K21 projekt 2011-es intézkedési tervének elkészítése, amelynek végrehajtása azt célozta, hogy a teljes könyvtári hálózatban optimalizálja a könyvtárak működését. Az intézkedési terv kiemelten kezeli, prioritásként határozza meg azokat a beavatkozási pontokat, amelyek korrigálása az egész szervezet működésének javulását támogatja. A TAMOP-pályázat az intézkedési terv elkészítéséhez és megvalósításához járult hozzá.

Az önértékelés során feltárt fejlesztendő területek közül a vizsgálat eredményei alapján legerőteljesebben a vezetés folyamatát, technikáját, a vezetési eszközöket és módszereket, a stratégiakészítés folyamatának kialakítását, a minőségügyi szemlélet elterjesztését kell javítanunk ahhoz, hogy az egész szervezetben megindulhassanak, illetve kiteljesedhessenek az intézmény pozitív változási folyamatai. Az intézkedési tervben meghatározottak szerint, az Egyetemi Könyvtári Szolgálat különböző szintű vezetőinek, munkatársainak bevonásával környezeti elemzések (PGTT, SWOT, PORTER) készültek, felülvizsgáltuk a küldetésnyilatkozatot és a jövőképet. Átszerveztük a minőségfejlesztési projektet, új tagok bevonásával új szerkezetű munkacsoportokat alakítottunk. A vezetői módszerek tudatos és hatékony alkalmazásának érdekében vezetői, kommunikációs és minőségügyi ismereteket bővítő képzéseket, tréningeket tartottunk.

Jelentős előrelépés történt 2011-ben a folyamatmenedzsment bevezetésének területén. Elkészült az EKSZ könyvtári tevékenységét reprezentáló, a könyvtárakban végzett munkafolyamatok folyamatleltára. Megtörtént a kulcsfolyamatok kijelölése, és elkezdődött a folyamatok leírása. A folyamatleírások készítéséhez leírási sablont, valamint részletes útmutatót készítettünk. Mindezzel megalapoztuk, hogy a folyamatok kritikus pontjainak feltárásával, a megfelelő beavatkozással a folyamatos javítás beépüljön az intézmény működésébe.

Az olvasók, használók elégedettségének növelése érdekében felülvizsgáltuk az elégedettségi és igényfelmérési módszereinket. Szakértők bevonásával új vizsgálatokat készítettünk elő, valamint a vizsgálatok értékelését támogató szoftvert szerztünk be. A tájékoztató és kölcsönző szolgálatban dolgozó munkatársak számára ügyfélszolgálati tréninget tartottunk.

A minőségfejlesztési projektben való együttműködés során új, innovatív munkamódszereket alkalmaztunk: team-munkában, távmunkában végzünk feladatokat, új kommunikációs felületeket használunk. Közös meghajtókon, és az e-learning felületen munkacsoportonként fórumokat hoztunk létre, hírlevelekben, levelező listán és szakmai rendezvényeken osztjuk meg információinkat, ismereteinket. Mindez hozzájárul ahhoz, hogy az egész szervezetben hatékonyabb lehessen a feladatok végrehajtása, szélesebb körűvé válhasson a munkatársak bevonása a döntések, változások előkészítésébe.

Olvasásnépszerűsítő és könyvtárhasználatot támogató rendezvények

A 2011-es év folyamán a TÁMOP-pályázatnak köszönhetően lehetőség adódott különböző rendezvények szervezésére, amelyek célja az olvasáskultúra fejlesztése, az olvasóközönség bővítése, a könyvtár iránti érdeklődés felkeltése, összességében az olvasás- és könyvtárhasználat népszerűsítése volt.

Az Egyetemi Könyvtár hagyományosan a felsőoktatásban tanulók, illetve az oktatók, kutatók igényeit veszi alapul, számukra biztosít szakmai anyagokat és információkat. Emellett figyel a középiskolás korosztály igényeire is, hisz' ők a jövő egyetemistái, így célszerű minél előbb megismertetni velük az Egyetemi Könyvtárban rejlő lehetőségeket. A nagyközönség kiszolgálása is előtérbe kerül, a célok között tehát szerepel a lakosság érdeklődésének felkeltése. A könyvtár székhelye a belvárosban található, ebben nagy lehetőség rejlik, hisz' így a turisták igényeit, érdeklődését számba véve, az ideérkező külföldi és hazai vendégek felé is tudott nyitni az intézmény. Lehetőség adódott továbbá a nyugdíjasok megszólítására, változatos programok szervezésére – a pályázatnak köszönhetően.

A rendezvények sikerének egyik nélkülözhetetlen előkészítő munkafázisa volt a különböző célcsoportok számbavétele, a szükséges adatok összegyűjtése. Az összeállított címlistán szerepelnek az ELTE-középiskolák, az V. kerületi illetőségű középiskolák, illetve azok az intézmények, ahonnan a legtöbben jelentkeznek az ELTE-re („top 20”), továbbá az V. kerületi idős- és nyugdíjasklubok.

A munka fontos része volt a partnereknek, a sajtó munkatársainak és a nagyközönségnek szóló tájékoztatók megfogalmazása, közreadása. A programok megvalósítását a TÁMOP csapat koordinálta. A közös munka nélkülözhetetlen a rendezvények szervezése során, így az Egyetemi Könyvtár minden szervezeti egységéből számos kolléga tevékenykedett a programok sikerességéért.

Hagyományosnak nevezhető programok voltak:

Író-olvasó találkozók:

- ⇒ Kukorelly Endre irodalmi est
- ⇒ Lábass Endre beszélgetései (hat alkalom)
- ⇒ Loránt Endre irodalmi est

Nyílt napok:

- ⇒ Nyugdíjasoknak
- ⇒ Középiskolásoknak
- ⇒ Nagyközönségnek

A megszokottól kicsit eltérő rendezvények között szerepeltek:

- ⇒ „La Caffettiera Stioppeta” koncert
- ⇒ Nagy Pál *Metropolisz* című villámkiállítás (Múzeumok Éjszakája)
- ⇒ Épülettúrák, restaurátor-, digitalizáló műhelybemutatók
- ⇒ Előadások középiskolásoknak (iskolába kihelyezett, illetve Egyetemi Könyvtári)
- ⇒ Könyvtáros nap az ELTE könyvtári hálózat munkatársainak
- ⇒ *Így olvasunk mi/ma* pályázat középiskolásoknak

Az író-olvasó találkozók sorában elsőként Kukorelly Endre volt a könyvtár vendége az *avagy Mit olvassunk és mit ne* című irodalmi estje kapcsán. Az íróval

Mészáros Sándor irodalomtörténész folytatott izgalmas beszélgetést. Szóba került többek között, hogy milyen könyveket kellene ma a fiatalok kezébe adni ahhoz, hogy aktív olvasóvá váljanak, illetve betekintést nyerhettek a résztvevők az író életének bizonyos szakaszaiba, és megtudhatták, hogy mely művek ösztönözték arra, hogy ő maga is írni kezdjen.

Lábass Endre festő (a könyvtár fantomja), tudós, művész és író barátait látta vendégül hat héten keresztül kedden esténként az általa vezetett beszélgetések alkalmával. A *Varázslók pálcája* nevet viselő programsorozat igen változatos témákat érintett, a látogatók körében népszerűnek bizonyult.

Loránt Endre magyar származású, Párizsban élő nyugalmazott egyetemi tanárt 2011 októberében látta vendégül az intézmény. A professzor Balzac életét és munkásságát kutatja több évtizede, ennek kapcsán tartott előadást az Egyetemi Könyvtár közönségének francia nyelven, magyar nyelvű összefoglalással. (A francia nyelvű anyagok felolvasásában és a tolmácsolásban Lőrinszky Ildikó, a Debreceni Egyetem docense segédkezett.)

Loránt Endre nagyértékű házikönyvtárából kb. 800 kötetet adományozott az Egyetemi Könyvtárnak. Az irodalmi est során az ELTE részéről Borsodi Csaba rektorhelyettes köszönte meg a nagylelkű felajánlást, ezt követően Francois Laquiéze, a Francia Intézet igazgatója méltatta Loránt Endre munkásságát, majd pedig Bárdos Vilmos, az ELTE BTK Romanisztikai Intézet igazgatója mondta el gondolatait és fejezte ki köszönetét az adományért.

Az eseményhez kapcsolódóan az Egyetemi Könyvtár Dísztermében kamarakiállítás formájában megtekinthető volt az adományozott könyvekből készült válogatás, illetve az Országos Idegennyelvű Könyvtár és a Petőfi Irodalmi Múzeum is biztosított a tárlathoz egy-egy különleges, Loránt Endre által írt, szerkesztett könyvet.

A középiskolásoknak tartott programok nagy érdeklődésre tartottak számot; mind a szaktanárok és könyvtárosok, mind pedig a diákok visszajelzései alapján sikeresnek bizonyultak. Élénk érdeklődés jellemezte az iskolába kihelyezett rendező tanórákat: az öt témakörben kidolgozott előadások összeállításakor természetesen figyelembe vettük a szaktanárok igényeit és a korosztály érdeklődését.

A középiskolásokat megcélzó *Így olvasunk mi/ma* pályázat újszerűségével tűnt ki a programok közül. Az ELTE Egyetemi Könyvtár 9–12. osztályos diákok számára írt ki pályázatot korunk olvasási szokásainak vizuális technikával való bemutatására: fotóval, kisfilmmel vagy képregénnyel pályázhattak a diákok egyénileg vagy csoportban.

A pályázati felhívásra összesen 92 alkotás érkezett (83 fotó, három film és hat képregény), a pályázók az ország legkülönbözőbb pontjaiból jelentkeztek, sőt a határainkon túlról, Zentáról is érkezett pályázat. A beérkezett pályaműveket négy főből álló szakértő zsűri értékelt és döntött a helyezésekről.

A zsűri tagjai voltak: Hódi Jenő rendező, író és producer, a Budapest Film Academy ügyvezető igazgatója; Királyházi Csaba reklámgrafikus, képregénykészítő; Merényi Dávid fotós, videoklip- és filmkészítő; Rosta József fotóművész.

A pályázat eredményhirdetésére és a díjak átadására 2011. 11. hó 11-én 11 óra 11 perckor került sor ünnepélyes keretek között. Az értékes nyeremények szponzori felajánlásból születtek. A beérkezett pályaművek megtekinthetők az Egyetemi Könyvtár Facebook oldalán.⁵

Ebből a rövid áttekintésből is kitűnik, hogy változatos programokkal sikerült színesíteni a 2011-es évet. Bízunk benne, hogy a későbbiekben is lesz lehetőségünk és anyagi forrásunk különböző rendezvények szervezésére, a könyvtár szolgáltatásainak népszerűsítésére.

Összegzés

Az ELTE Egyetemi Könyvtár *TÁMOP-3.2.4-09/1 – „Tudásdepó-Expressz”* – *A könyvtári hálózat nem formális és informális képzési szerepének erősítése az élet-hosszig tartó tanulás érdekében pályázaton vállalt feladatait eredményesen teljesítette.* Az elmúlt egyéves munkát értékelve megállapítható, hogy a könyvtár a korábban célként megfogalmazott programjait a pályázat segítségével koncentráltabban, szakszerűbben, az eredetileg tervezettnél sokkal rövidebb idő alatt valósíthatta meg.

A könyvtár pályázatban vállalt egyik legfontosabb célkitűzése az unikális dokumentumok integrált könyvtári rendszerben való feltártságának növelése volt. Az ELTE portálján elérhető katalógus segítségével a használók széles rétegei kutathatják ezt az értékes anyagot időbeli és térbeli korlátok nélkül. A rekordok MOKKA-ODR-be kerülésével a használói kör tovább bővül: legtöbb esetben nem csupán újabb lelőhely adódik a már elérhető bibliográfiai tételekhez, hanem – sok esetben – az ország határain belül egyedüli őrzőként az adatbázisban eddig nem elérhető információt szolgáltatnak az ELTE könyvtárai. Talán éppen ezért nem szerencsés, hogy a pályázat elbírálásakor pont ezt a tételt szabták a bírálók a szükségesnél jóval szűkebbre; a fenti példákon jól látható, hogy a rekordok rögzítése, illetve a letöltés utáni kiegészítése a szokásosnál jóval több időráfordítást és szakértelmet igényel. A fenti szempontok figyelembevételével további egyedi dokumentumok szurrogátumait szeretné szolgáltatni az egyetem, ezek között például francia, portugál, japán, koreai és örmény anyag is szerepel.

Elmondhatjuk, hogy a *TÁMOP*-pályázat keretében szervezett programok sikerrel zajlottak, nagy érdeklődésre tartottak számot és a résztvevők meglegedésére szolgáltak. A kapott visszajelzések arról biztosítanak bennünket, hogy jó felé haladunk. Az emberek igénylik a kultúrát, az igényes szórakozást, a megszokottak mellett kíváncsiak a kicsit formabontó kezdeményezésekre is. Szeretnénk a későbbiekben is folytatni sikeresnek bizonyult programjainkat, szélesebbre tárnunk a nagyközönség előtt.

A *TÁMOP*-pályázatban kitűzött és az Egyetemi Könyvtár által vállalt feladatok szerencsésen találkoztak az EKSZ stratégiai céljaival, a könyvtár hálózatában folyó szervezetfejlesztési és megújulási folyamatokkal. A pályázat megvalósulása előtt és közben üzemeltük be az egyetem új integrált könyvtári rendszerét, elkezdtük a más platformon feldolgozott állományok migrációját. A megváltozott használói igényeket feltárva tervezzük egy új interaktív közös könyvtári portál indítását. A *TÁMOP*-pályázatban elvégzett feladatok, és az intézményben folyó projektek megvalósítása egymást erősítették, támogatták. Megtanultuk hatékonyabban kezelni, jobban tervezni saját erőforrásainkat, számba venni külső és belső partnereinket, új együttműködések alakítottunk ki, az intézmény nyitottabb lett. Szervezetünk képessé vált arra, hogy megfelelő választ adjon a könyvtáros szakma előtt álló információs és informatikai, valamint a felsőoktatás területén jelentkező kihívásokra.

JEGYZETEK

- 1 EU Pályázati Portál [Elektronikus dokumentum].
A letöltés helye: http://eupalyazatiportal.hu/tamop_programleiras/
A letöltés ideje: [2012. február 3.]
- 2 Az adatok forrása: http://eupalyazatiportal.hu/tamop_programleiras/
A letöltés ideje: [2012. február 3.]
- 3 Pályázati felhívás a Társadalmi Megújulás Operatív Program „Tudásdepó-Expressz”- A könyvtári hálózat nem formális és informális képzési szerepének erősítése az élethosszig tartó tanulás érdekében című pályázatához [Elektronikus dokumentum]
A letöltés helye: http://www.nfu.hu/download/24718/TAMOP_324_09_felhivas1118.pdf
A letöltés ideje: [2012. február 3.]
- 4 Az elérés helye: <http://konyvtar.elte.hu>
- 5 Elérhetőség: <https://www.facebook.com/pages/ELTE-Egyetemi-K%C3%B6nyvt%C3%A1r/122214191147738>

Kálóczi Katalin-Sándor Judit-Székelyné Török Tünde

Könyvtárközi kölcsönzés a Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtárban

2005. november 11-én Medgyessy Péter miniszterelnök adta át a felújított Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtárat. Az ünnepélyes ceremónián közel 450 vendéget fogadtunk. Olvasóink december 1-jétől látogathatták megújult könyvtárunkat. Az előtte lévő időkben minden munkafolyamatban érezte hatását az intézményünk kedvezőtlen, kültéri elhelyezése, amelynek következtében csökkent az olvasói igénybevétel, ezzel együtt a könyvtárközi kérések száma is drasztikusan visszaesett.

Az építkezés befejeztével természetesen a könyvtár szervezeti és működési rendje is megváltozott. 2006 novemberében elkezdtük ISO alapú minőségirányítási rendszerünk kiépítését, 2007. május 1-jétől működtetjük a rendszert, amelynek megfelelőségét a CERTOP termék- és rendszertanúsító szervezet 2007 novemberében tanúsítvánnyal igazolta. Az új épület minden tekintetben beváltotta a hozzá fűzött reményeket.¹

A könyvtárközi kölcsönzés intézését 2010 szeptemberében vettem át. Megörültem a feladatnak, régi vágyam volt, hogy könyvtárközi kölcsönző lehessen, hiszen tájékoztató könyvtárosként nap mint nap találkozom azzal a helyzettel, hogy az olvasó a keresett könyvet vagy könyveket nem találja könyvtárunkban. Ilyen esetben rögtön fel is tudom ajánlani a lehetőséget, hogy akár más könyvtárak állományai is

rendelkezésre állhatnak. Az esetek többségében ez nyitott fülekre is talál, hiszen még mindig vannak olyanok, akik nem tudják, hogy ilyen szolgáltatás is létezik. És mivel napi kapcsolatban vagyok az olvasókkal, rögtön a kezébe is adhatom a kérelmet, nem kell átirányítanom máshová. Tapasztalataink szerint az olvasók nem igazán szeretik, ha újabb és újabb kollégákhoz, illetve emeletről emeletre kell menniük, hogy dolgaikat intézhessék.

Az alábbi táblázat jól szemlélteti az utóbbi évek forgalmának alakulását a könyvtárközi kölcsönzésben.

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Beérkezett kérés	49	71	77	47	65	116	168
Teljesített kérés	31	53	77	47	65	116	168
Küldött kérés	96	262	148	390	426	504	553
Teljesített kérés	77	201	133	394	426	488	539
Összesen	145	333	225	479	514	620	721

A táblázatból látható, hogy 2007-ben jelentős visszaesés volt az előző évhez képest. Ennek az volt az oka, hogy az év első felében – az Állami Számvevőszék javaslatára – pénzes szolgáltatás lett a könyvtárközi kölcsönzés (a visszaküldés postaköltségét kellett megtérítenie az olvasóknak). Ekkor sokan meggondolták, kéri-e a dokumentumot. Ez az állapot szerencsére nem tartott sokáig. Bár a minisztérium támogatást nyújt az eredeti dokumentumok szolgáltatásának postaköltségére, a növekedő könyvtárközi forgalom és a postai díjnövekedés miatt 2007-től csupán az eredeti dokumentum elküldésének postaköltségét tudja átvállalni, a visszaküldés díját pedig a kérő könyvtár vagy az olvasó fizeti meg. Szerencsére könyvtárunk abban a helyzetben van, hogy ezt át tudja vállalni, így olvasóinknak csak abban az esetben kell fizetniük, ha nem eredeti dokumentumot, hanem fénymásolatot kérnek. Az utóbbi két évben ugrásszerűen megnőtt a kért, valamint a küldött könyvek száma is. Ezzel együtt emelkedett a megyében lévő városi és községi könyvtárak által kért könyvek száma. Ennek két oka is van. Egyrészt a szűkös anyagi lehetőségek miatt a kistérségi könyvtáraknak nincs lehetőségük minden könyv beszerzésére, ezért – mint ODR-könyvtár – egyfajta közvetítőként működünk kérő és küldő könyvtár között. Másrészt igyekszünk jobban propagálni a szolgáltatást, ennek egyik formája a *Könyvtárosok Hírlevele Szabolcs-Szatmár-Bereg megye könyvtárosainak*, amelyet könyvtárunk idén januártól kezdett terjeszteni. A honlapunkra is felkerül majd egy bővebb ismertető a könyvtárközi kölcsönzésről, valamint a *Könyvtárhasználati Útmutató*ban is található róla információ, amit minden beiratkozott olvasónk megkap az olvasójegye mellé.

Sajnos, az utóbbi idők gazdasági helyzete nálunk is éreztette hatását, forrásaink csökkentek, egyre kevesebbet költhetünk új beszerzésekre, ez is oka annak, hogy mind több kérést kell küldenünk más könyvtáraknak, ha olvasóinkat maradéktalanul ki akarjuk szolgálni. A 2010-es év volt a legrosszabb, az önkormányzat az eredeti előirányzat szerinti összeget sem tudta biztosítani az állománygyarapításra, így e bizonytalanság okán visszafogtuk a gyarapítást, ennek következménye lett az évtizedes mélypont. 8000 kötet alatt utoljára 1998-ban volt a gyarapodásunk. Minden dokumentumtípusból csökkent a beszerzés, kivéve az aprónyomatványokat,

amelyek főként köteles példányból származnak. A következő táblázatban nyomon követhetők a beszerzéseink. Az adatok csak a könyvjellegű dokumentumokra vonatkoznak (könyv, bekötött folyóirat, brosúra, jegyzet, pótlapcsomag).

Gyarapodás

2005		2006		2007	
darab	érték	darab	érték	darab	érték
9588	13 861 770,-	12 655	19 166 326,-	7836	12 004 362,-
Változás a 2004. évhez képest +20%		Változás a 2005. évhez képest +32%		Változás a 2006. évhez képest -38%	

2008		2009		2010	
darab	érték	darab	érték	darab	érték
9334	14 763 417,-	8321	13 386 784,-	6400	10 522 114,-
Változás a 2007. évhez képest +19%		Változás a 2008. évhez képest -11%		Változás a 2009. évhez képest -23%	

A könyvtárközi kérések jelentős hányadát a különféle szakkönyvek teszik ki. Ezek esetében legtöbbször nagyon fontos a friss kiadás, nekünk pedig nem áll módunkban minden dokumentumból a legfrissebbet beszerezni. Általában tanulóinkhoz kéri az olvasók a könyveket, esetleg folyóiratcikkeket. Manapság kevés az a főiskola vagy egyetem, amely a kellő számú szakkönyvet, jegyzetet meg tudná vásárolni. A hallgatók pedig a magas könyvárak miatt is igyekeznek kihasználni a könyvtár nyújtotta lehetőségeket.

A szolgáltatás igénybevevőinek kisebb csoportja, amelynek tagjai saját szórakozásukra, esetleg hobbiikhoz keresnek könyvet. Jó példa erre a *Warhammer* sorozat, amiből könyvtárunk természetesen nem tud beszerezni minden példányt.

A kérések nagyobb hányadát főleg a társadalomtudományokkal foglalkozó könyvek, illetve cikkek teszik ki, kivált a pedagógia a jog és a kriminalisztika területéről. Az alkalmazott tudományokon belül a műszaki és orvosi témák a legkeresettebbek. Mindez érthető is, hiszen nem szakkönyvtár vagyunk. Mindezek mellett egyre szaporodnak a szépirodalmi kérések is, főként a kistérségi könyvtárak olvasóit látjuk el kötelező és szórakoztató irodalommal.

Előfordul, hogy a kérés teljesítéséhez nem áll rendelkezésemre elég bibliográfiai adat, illetve a megadott adatok hibásak. Leggyakoribb eset az, hogy könyvként tüntetnek fel folyóiratcikket vagy könyvfejezetet, tanulmányt. Mít lehet ilyenkor tenni? Nem olyan régen több középiskolás is kereste R. Várkonyi Ágnes *Befejezetlen történelem* című könyvét, amiről kiderült, hogy nem is könyv, hanem egy fejezet a szerző *A Rákóczi-szabadságharc* című művéből.

Első lépésként tehát megpróbálkozom az adatok pontosításával, ehhez segítséget nyújtanak a különféle cikkadatbázisok, a MATARKA, az EPA. Ha nincs eredmény, jöhetnek az adott szakterülethez kapcsolódó adatbázisok, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, irodalmi, szociológiai adatbázisai, a HUMANUS stb. A legtöbb esetben azonban egy internetes keresőbe beírt kérdés is eredményre vezet. Sok szerzőnek pedig honlapja is van, ahol a bibliográfiája minden esetben megtalálható.

A szolgáltatást igénybe veheti könyvtárunk bármely beiratkozott olvasója, aki vállalja a könyvtárközi kölcsönzési szabályok betartását. A belföldi dokumentum-kölcsönzés ingyenes, a visszaküldés postaköltségét átvállaljuk olvasóitól. A másolatok árát a szolgáltató könyvtár állapítja meg, azt az olvasónak kell megfizetnie. Külföldről kizárólag olyan dokumentumot vagy másolatot rendelünk meg, amely magyarországi könyvtárakban sehol nem található meg.

A külföldi könyvtárközi kölcsönzés díja 4500 Ft/kötet. Olvasóinktól könyvtárközi kölcsönzési kérést nem fogadunk el a Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtár bármely fiókkönyvtárában megtalálható dokumentumra, illetve olvasótermi példányokra.

A könyvtárközi kéréseket minden esetben az Országos Dokumentum-ellátási Rendszeren keresztül szoktuk intézni. Ez legtöbbször gyors és zökkenőmentes szokott lenni, kivétel abban az esetben van, ha olyan könyvtárból vagyok kénytelen kérni, amelyeknek nem elérhető a honlapja vagy más technikai problémák lépnek fel. Másik bosszantó probléma, hogy a kérések sorsa nem nyomon követhető. Sokszor nem tudható: a kérés beérkezett-e a könyvtárba, s ha igen, akkor teljesíthető-e. Persze vannak olyan kollégák, akik rögtön visszajeleznek, hogy küldik a dokumentumot vagy sem. Remélhetőleg a MOKKA és az ODR összevonásával ez a gond is kiküszöbölhető lesz.

Az ügyműködés során próbálok mindig naprakész lenni, most legutóbb a Tatabányán megrendezett XI. ODR Konferencián vettem részt, ahol nagyon sok új és hasznos információra tettem szert. A konferencián neves előadók (Bánkeszi Katalin, Koltay Klára, Czoboly Miklós) mutatták be, hol tart a MOKKA–ODR közös katalógus fejlesztése. Az európai uniós forrásokból támogatott, országos szintű könyvtári fejlesztési programok között kiemelkedő szerepet játszik a Magyar Országos Közös Katalógus (MOKKA) átalakítása, funkcióinak bővítése, működésének korszerűsítése, valamint a katalógus felkészítése az ODR-szolgáltatás igényeinek a kielégítésére is. Bánkeszi Katalin elmondta, hogy a TÁMOP-pályázat kapcsán végre lehetőség nyílt arra, hogy a MOKKA-nak és az ODR-nek egy közös katalógusa legyen, és ebből a közös katalógusból lekeresve lehessen minden adatot megtudni a könyvtárak állományából, egyrészt ami az olvasókat, másrészt pedig ami a szolgáltató könyvtárat érdekelheti.

Természetesen a fejlesztés során nagyon sok nehézséggel találták szembe magukat, sajnos, olyanokkal is amelyek megoldása jelentős erőforrásokat igényelt és sok időt vett igénybe. Az egyik ilyen volt, hogy megcsúsztak a pályázatok, így késve tudtak hozzákezdeni a megvalósításhoz is. Némi határidő-módosítással persze nyertek vissza az időből, de nem annyit, amennyire szükség lett volna. Ez év végéig azonban szeretnék megoldani a komplett átadást teljes funkcionalitással.²

Újdonság még, hogy kibővült a könyvtárak köre: a MOKKA korábbi tagkönyvtáraival, további ODR-könyvtárakkal, illetve a TÁMOP keretében feltöltést vállalt partnerekkel (új partnerek feltöltése folyamatos). A Nemzeti Periodika Adatbázis is betöltésre került a MOKKA–ODR-be; egyelőre 4000 rekordnál tartanak. Ezen kívül még rengeteg újdonság és hasznos funkció jelenik meg, például a kérések élettörténete nyomon követhető, egyes státuszváltozásokhoz üzenetküldés is köthető, amit a kérő és szolgáltató könyvtár egyaránt láthat; olvasói adatbázisba regisztrált olvasók is indíthatnak kérést abba a könyvtárba, ahová be vannak iratkozva; az egyes kérésekhez költségek is csatolhatóak.

Jómagam alig várom már, hogy használható legyen a közös katalógus, megkönnyítené a dolgunkat, főleg hogy egyetlen felületen lehetne keresni és a kéréseket is feladni. Addig is napi munkám során mindenképpen arra törekszem, hogy olvasóink nem csak a saját állományunk, hanem a teljes dokumentumellátási-rendszer elégedett felhasználói legyenek, és minél gyorsabban jussanak hozzá a számukra fontos dokumentumokhoz.

JEGYZETEK

- 1 Nagy László: A Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtár újjáépítése. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2008. 7. sz. 37. p.
- 2 Bánkeszi Katalin–Koltay Klára: Mi újság a MOKKA háza táján? A közös katalógus továbbfejlesztése az Országos Dokumentumellátó Rendszer és a könyvtárak szolgálatában. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 2011. 2. sz. 47. p.

Simon Szilvia

„KUL-Túra Élmény” órák a Berzsényi Dániel Könyvtárban

2009-ben a Kulturális Turizmus Évéhez kapcsolódva az Oktatási és Kulturális Minisztérium „Nagy KUL-TÚRA” címmel pályázatot hirdetett. Célul tűzték ki, hogy a diákok informális keretek között, élményszerű programok révén ismerkedjenek meg a közgyűjteményekben őrzött tudásanyaggal. A pályázatra a Berzsényi Dániel Könyvtár több javaslattal jelentkezett, amelyek megvalósításhoz kisebb összegű támogatást kapott.

A pályázat keretében megvalósított „KUL-Túra Élmény” mappáink – izgalmas könyvtárbeutazással egybekötött csoportos foglalkozáson bemutatandó – unikális dokumentumok címlapjának fotómásolatát és hozzá kapcsolódó képi és írásos érdekességeket tartalmaznak. A mappák három témakört ölelnek fel, egyik könyvtári óráink általános művelődéstörténeti kalandozást, a másik két foglalkozás pedig – többek között Vas megyei – irodalmi barangolást kínál könyvtári keretek között.

A Berzsényi Dániel Könyvtár muzeális gyűjteményének túlnyomó többsége jogelődjei állományából származik. Az induló gyűjtemény a XIX. század során a Szombathelyi Casino, a Szombathelyi Ifjúsági Kör és magánszemélyek jóvoltából is gyarapodott. A XX. századi legnagyobb mértékű állománygyarapítás Pável Ágoston vezetői tevékenységéhez kötődik. Pável már különgyűjteményként tárta fel az 1800 előtti nyomtatványokat. A muzeális könyvtári dokumentumok körét időközben kiterjesztettük a megjelenés idejétől függetlenül különlegességnek

vagy ritkaságnak számító könyvekre is. Könyvtárunk értékőrző, -terjesztő szerepe tudatos, ennek következménye, hogy a példányok származása felkutatott, a művek művelődéstörténeti szerepe felderített és publikált.¹ Küldetésnyilatkozatunkban, stratégiai terveinkben pedig prioritást élvez minden olyan új elképzelés, koncepció, ami a tudásközvetítés szerepét hangsúlyozza.

Célunk, hogy könyvtárunk gyűjteményének ritka darabjait iskolai csoportok, baráti társaságok és más érdeklődő közösségek számára megismerhetővé tegyünk. A mappák összeállításánál fontos válogatási szempont volt a muzeális érték, ide tartoznak a keletkezés évéhez kötött kiadványok (ősnyomtatvány, régi magyar könyv, antikva), és a megjelenés időpontjától függetlenül, de könyvészeti szempontból különleges értékű nyilvántartott dokumentumok: az unikumok, a könyvritkaságok, a dedikált példányok, a művészi, eleve korlátozott számban elkészített könyvek, a cenzúra által a mű sokszorosítása után betiltott, de kis számban fennmaradt eredeti példányok, vagy az első kiadások.²

Az *Irodalmi érdekességek* elnevezésű mappába Berzsényi Dániel 1813-as első kiadású verseskötetét; Tóth Árpád *Az öröm illan* című kötetének számozott, dedikált példányát; Csinszka verseinek 89. számú és a szerző kézjeggyel ellátott példányát; József Attila *Döntsél a tőkét, ne siránkozz* címmel 1931-ben megjelent, majd betiltott, 52-es sorszámmal viselő, dedikált kiadását, valamint Weöres Sándor és Nagy Gáspár helyi szerzők kézjeggyel ellátott példányokat válogattunk. Lengyel András irodalomtörténész szerint a könyv, amiben dedikáció olvasható, eleve érdeklődést kelt; ha pedig a dedikáló személye vagy az ajánlás címzettje jeles személyiség, még fokozottabb az érdeklődés. A dedikálás, a dedikált könyv megküldése a mecénásnak, a pályatársnak, a személyesen ismert s valamilyen szempontból fontos olvasónak, az irodalmi élet egyik rituáléja. A dedikációk publikussá tétele pedig kiegészítheti és színezteti az irodalomról való (sajnos, egyre elvontabb és sterilebb) beszédet.³

Az *Irodalmi út* címet viselő mappa Vas megyei irodalomtörténeti ritkaságokra hívja fel a figyelmet a Vas Megyei Irodalmi Út emlékhelyeinek (http://www.bdmk.hu/emlekhelyek/01_Irodalmi_Emlekhelyek.html) középpontba állításával. A bemutatásra kiválasztott dokumentumok közé került – az irodalmi útvonal haladási irányát követve elsőként Celldömölk kapcsán – az alsósági plébános, a szombathelyi Királyi Bölcsészeti Lyceum matematika professzora és nyelvtudósa, Kresznerics Ferenc által összeállított *Magyar szótár gyökérrenddel és deákozattal*; a csöngői származású Weöres Sándor *Hideg van* című dedikált verseskötete; az egyházashetyei születésű Berzsényi Dániel 1813-as és 1860-as kiadású kötetei. Emellett megemlékezünk Dukai Takách Judit költőnőről, a kőszegi születésű Rájnis Józsefről, a történelmi Vas megyéhez kötődő Faludi Ferencről is. A kőszegi Hunyadi Mátyás Reáliskolai Nevelőintézet 1920-as évekbeli diákéletét megőrkítő Ottlik-mű, az *Iskola a határon* 1959-es kiadása és Békássy Ferenc – fiatalon meghalt zsenyei születésű költő, a cambridge-i egyetem diákja, John Maynard Keynes barátja – hátrahagyott írásai gazdagítják még a válogatást.

Szélesebb idősíkban és földrajzilag is nagyobb utat megtéve mozgunk *A papi-rusztekerctől az e-könyvtárig* című művelődéstörténeti könyvtári órán. Csoportos foglalkozás keretében ismerkednek a tanulók az *Őszövétség* héber nyelvű, pergamenre írt kéziratától kezdve az 1494-es kiadású, iniciálékkal díszített ősnymtatványon keresztül egészen a Berzsényi Dániel Könyvtár által épített Vasi Digitális Könyvtárig (<http://www.vasidigitkonyvtar.hu>).

A bemutatásra kiválasztott unikális dokumentumok a következők:

- [Biblia]. *Ószövetség. Részletek.* 4 Móz. 26,43 – 5 Móz 34,12
Pergamentekercs. H. é. n. Kézirat. Héber nyelven;
[DURANTIS, *Wilhelmus*] DURAND, *Guilielmus* (1237–1296)
Rationale divinatorum officiorum. Nürnberg, Antonius Koberger, 1494.;
EBER, *Paul* (1511–1569)
Calendarium historicum. Witte[n]berg, Georg Rhau, 1551.;
SZENCZI MOLNÁR *Albert* (1574–1634?)
Dictionarium Ungarico-Latino-Germanicum. [Nürnberg], Sumpt. M. Endter, 1708.;
MIKES *Kelemen* (1690–1761)
Török országi levelek, melyekben a II-ik Rákóczi Ferencz Fejedelemmel Bújdosó Magyarok Története ... előadatnak. Kiad. Kultsár István. Szombathely, Siess Antal Ny., 1794.

A három „KUL-Túra Élmeny” mappa leggyakrabban választott témája ez, amelyre eddig közel egy tucatnyi csoport jelentkezett (első alkalommal, 2009. szeptember 15-én az Informatikai és Könyvtári Szövetség által meghirdetett NETre Kész Program keretében tartottunk ilyen foglalkozást, egyéb rendhagyó könyvtári programokkal összekötve – www.bdmk.hu Programok, Könyvtár más-ként menüpont). A ráhangolódást szolgáló bevezető kérdéseket követően kerül sor a könyvtári óra PowerPointos szemléltetésű levezetésére, ezáltal lehetőség nyílik a szóba kerülő történelmi helyszínek térképen való betájolására, az ugyanazon időben történt világtörténelmi, művészeti, művelődéstörténelmi jelentőségű események mozaikszerű felvillantására, az elhangzott információk vizuális megerősítésére.

Azáltal, hogy lehetőséget nyújtunk eredeti dokumentumokkal illusztrált órák megtartására, nem csupán elméletben ismerkednek meg a diákok az információ-hordozók, a könyv történetével, hanem eleven, kézzelfogható kapcsolatba is kerülnek vele, illetve annak (elzártan őrzött) dokumentumaival. Emlékezetes élménnyé válik a papirusz-, valamint a pergamenkészítés, a könyvtáblák díszítésére szolgáló lemezpréstechnika, az amerikai kontinens felfedezésével egy időben letkezett Koberger-ösnymtatvány – azáltal, hogy belepillanthatnak ezekbe a különleges könyvekbe. Megtapasztalhatják, milyen nehéz, embert próbáló munka lehetett az összerakható és szétszedhető betűk segítségével történő nyomtatás. A könyvkötészeti műhelyünktől szemléltetési szándékkal kért betűket kézbe vehetik, és a fordítottan látható betűket rakosgathatják. Ekkor említjük Gutenberg 42 soros Bibliáját, amelynek grandiózussága – az előtte tapasztaltak tükrében – könyvnyelven felfoghatóvá válik számukra.

A Vas Megyei Önkormányzat és a sárvári Nádasdy Ferenc Múzeum – német-újvári várban berendezett – Vasi Reneszánsz című kiállításán 2010-ben szereplő, *Bánffy-krónika*ként híressé vált kalendárium is tartogat a hallgatóság számára érdekességeket. Megismerkedhetnek az alsólendvai Bánffy családdal, amelynek tagjai nemzedékről nemzedékre örökítve, családi naplónak használták a könyvet, amely az 1522-től 1671-ig terjedő időszak család- és kortörténelmi forrása. A magyar nyelvű bejegyzések egyikét közösen tanulmányozzuk, és megfejtjük a hallgatóság számára általában ismeretlen „negyedfél esztendő” szó jelentését.

Böngészhetik a sárvári vár urának, az országbíró, nádor Nádasdy Tamás és felesége, Kanizsai Orsolya híres levelezését. Mikes Kelemen *Törökországi levelei* kéziratának rejtélyes Szombathelyre kerülését is bogozgatjuk, szó esik a tudós pap-

tanárról, Kultsár Istvánról, aki közreadója volt a művelődéstörténeti és irodalomtörténeti ritkaságnak. Látványos és tanulságos lehet számukra a könyvillusztrálás történetébe való betekintés, az Országos Széchényi Könyvtár által épített Bibliotheca Corviniana Digitalis (<http://www.corvina.oszk.hu>) e-corvináitól az ősnymtatványok fametszetein keresztül Sylvester János Újtestamentum fordításáig, amely a XVI. században készült legszebb magyar könyvként van számon tartva. A „túra” keretében könyvtárunk elektronikus szolgáltatásai közül saját építésű teljes szövegű adatbázisunkat ajánljuk a programot választók figyelmébe. A Vasi Digitális Könyvtár a Vas megye történetével foglalkozó, a XIX. század végén és a XX. század elején megjelent köteteket, illetve összefoglaló művekre vonatkozó részleteit tartalmazza. A túra-témához helytörténeti vonatkozással kapcsolódó digitalizált dokumentumra hívjuk fel a figyelmet, részben könyvekre (*A Szombathelyi Egyházmegye története*. Szombathely, 1929–1935.), részben aprónyomtatványokra, fényképekre, illetve az elektronikus publikációkra, de bemutatjuk az e-bookot is.

A szombathelyi és a városkörnyéki diákok és tanárok szívesen és gyakran élnek az intézményünk kínálta tanórai lehetőséggel könyvtári órák és témahetek alkalmazásával is. A könyvtárban szinte észrevétlenül lehet tanítani egy-egy jól sikerült órán, közben a gyerekek rácsodálkoznak több, már korábban tanult ismeretre, újból és újból felfedezik ugyanazt, de másképp, egyben megerősítve a szaktanár oktató munkáját. A tematikák köre rugalmasan alakítható, pedagógusi kérés szerint bővíthető a kívánt plusz információkkal vagy tárgyterülettel.

Fontos számunkra Vas megye, illetve a régió könyves, könyvtári kultúrájának ápolása, a régió könyvkulturális hagyományainak megismerése és kincseinek megismertetése. Az e célból létrehozott rendhagyó órák sikeresnek mondhatók, a visszajelzések pozitívak, a „Kul-TÚRA Élmény” mappák megjelenését követően terjedelmes írás jelent meg a helyi napilapban *A Berzsényi könyvtár mappákba kivonatolta értékeit* címmel.⁴ A kedvező fogadtatást támasztja alá az egyre növekvő igény a foglalkozások iránt és a tanulói, tanári megelégedettség kifejezésre juttatása a foglalkozásokat követően.

Hisszük, hogy munkánk – a diákok könyvtárba csalogatása, a könyvtár értő módon való használatának kialakítása, a ránk bízott kulturális javak értékének őrzése, terjesztése, tudatosítása, felfedeztetése – nem hiábavaló. Kitartó munkával és megfelelő pozitív szemlélettel érhetjük el célunkat, hogy „*a kultúra fogyasztása: élmény és szenvedély*” legyen, Petró Katalin közgazdász szavait idézve.⁵

JEGYZETEK

1 Régi nyomtatványaink tudományos feldolgozását 2002-től kezdtük publikálni: Kincsek a Berzsényi Dániel Könyvtár gyűjteményében. A dokumentumok jegyzéke. Összeáll. Janics Edina, Szabó Márta. In: A Berzsényi Dániel Könyvtár. Fejezetek Szombathelyi könyvtártörténetéből 1880–2002. Szerk. Nagy Éva. Szombathely, BDK, 2002. 120–158. p.

2007-ben megjelent évkönyvünkben szintén található a Berzsényi Dániel Könyvtár legkorábbi kiadású könyveiről publikáció: Szabó Márta: Az értékőrző könyvtár. Gyűjteményünk 1711 előtt kiadott könyvei. In: A Berzsényi Dániel Könyvtár évkönyve 4. Szerk. Pallósiné Toldi Márta. Szombathely, BDK, 2007. 72–111. p.

- 2 Székelyné Török Tünde: A könyv kálváriája. Első kiadások a magyar irodalomban és a Berzsenyi Dániel Könyvtár gyűjteményében. In: A Berzsenyi Dániel Könyvtár évkönyve 4. Szerk. Pallósiné Toldi Márta. Szombathely, BDK, 2007. 112. p.
- 3 Lengyel András: A dedikáció-kutatás lehetőségei, <http://www.c3.hu/~iris/01-1/lengyel.htm> letöltés ideje: [2011. 12. 06.]
- 4 Merklin Tímea: Kul-Túra Élmény. A Berzsenyi könyvtár mappákba kivonatolta értékeit. = Vas Népe, 2010. január 21. 7. p.
- 5 Petró Katalin: A kultúra fogyasztása: élmény és szenvedély avagy Adalékok a kultúra menedzseléséhez. = Vezetéstudomány, 2000. 12. sz. 16. p.

Baráthné Molnár Mónika

Negyvenéves az MKE Műszaki Könyvtáros Szekciója

A műszaki könyvtárosok szervezete negyven évének eseményeire és legfontosabb szakmai eredményeire tekintett vissza a lezárult jubileumi esztendőben, 2011-ben a műszaki, a természettudományos, az orvosi könyvtáros és tágabb értelemben az egész magyar könyvtáros társadalom.

Az MKE Műszaki Könyvtáros Szekciója (MKSZ) 1970 december 18-ai megalapítására, első elnökétől, Vajda Eriktől, a létrehozása körüli küzdelmes évek személyiségein, Kovács Dezsőn, Poprády Gézán, Ottovay Lászlón, majd Maurer Péteren, Teveli Mihálynén, Koltay Tiboron, Balogh Margiton át a jelenlegi korszakig szóló méltó megemlékezés a BME OMIKK könyvtárának patinás olvasótermében 2011. március 24-én megtartott ünnepi konferencián megtörtént.

Az ünnepi köszöntőket Bakos Klára, az MKE elnöke – a műszaki szekció korábbi titkára –, Fonyó Istvánné, a könyvtár főigazgatója és Nagy Zoltán, az MKSZ elnöke mondta. A köszöntők azonban nem csupán protokolláris beszédek voltak, de a múlt egy-egy emlékezetes mozzanatára is utaltak. Kovács Dezső pedig felolvasta az alapító Vajda Erik üzenetét, a további működés szükségességéről szóló és a jövőre is érvényes gondolatait.

Igen nagy hatású nyitóelőadást tartott Gazda István tudománytörténész professzor, a Magyar Tudománytörténeti Intézet igazgatója, és pedig *A műszaki könyvtárak létrejöttéről, szerepéről a kezdetektől napjainkig* címmel, újszerű megközelítésbe helyezve a vezető magyar műegyetemi tanáraink, feltalálóink, Nobel-díjas tudósaink tevékenységét a hazai és külföldi „tudásbázisoknak”, azaz könyvtárainknak létrehozásában és a mai napig is világszínvonalra törekvő működtetésében.

Az MKSZ négy évtizedének történetét, működésnek különböző korszakait, a szervezet vezető testületeinek és tagjainak munkáját, az események és szakmai rendezvények krónikáját Nagy Zoltán ismertette a kronologikus eseménynaptárral és irodalmi hivatkozásokkal kiegészített előadásában. Ezt követően a korábbi elnökök számoltak be az általuk fémjelzett időszakok legfontosabbnak tartott és korszakos eredményeket hozó, jellemző fejleményeiről.

A jelenlegi korszakot, a közelebbi múlt rendezvényeit, eseményeit, a vállalati könyvtárak műhelybeszélgetéseit, a szakmai tanulmányutakat, a határon túli könyvtárak támogatásában végzett munkánkat, a vándorgyűléseken szervezett önálló programjainkat, egészen a Luca napi rendezvényekig, illetve a beszámoló taggyűlésekig – már a leghatékonyabb tájékoztatási eszközünk, a honlapunk (www.mke.info.hu/muszaki) szöveges cikkei és képanyagai segítségével mutatta be Tolnai György szerkesztő tagtársunk nagy érdekelődést kiváltó előadása keretében.

Az MKSZ negyvenéves fennállásának alkalmából tagjaink közül munkájának elismeréseként jubileumi emléklapot kapott Vajda Erik, Kovács Dezső, Poprády Géza, Fenyves Márta, Farkas Katalin, Hajagos Ferenc, Jáki Éva, Szabó Júlia, Váradai Éva,

Maurer Péter, Tremkó Györgyné, Benda Mária, Billédi Ferencné, Petróczi Judit, Balogh Margit, Nagy Zoltán, Rettich Béla, Tolnai György, Bakos Klára és Palotai Mária.

A rendezvény azonban nem csupán a jubiláris köszöntőké volt, hanem az érdemi elmélyedése, a történet tényszerű felidézése is. Nem csupán megemlékeztünk az alapító Vajda Erik érdemeiről, de szóltunk arról is, hogy Poprády Géza vezetése idején vált igazán „nagykorúvá” a szekció. Hiszen a '70-es évek végétől kiépültek a nagy vállalati információs központok (ÉTK, VITUKI), elkezdődtek az első gépesítési kísérletek, kezdtek kiépülni az első információkereső rendszerek. Nem lehet véletlen, hogy ebben az időszakban érte el az MKSZ legmagasabb taglétszámát (mintegy 670 fő). Ottovay László korszakában készült el a szekció alapszabálya, és ebben az időszakban fejlődtek ki, váltak rendszeressé az MKE más szekcióival a kapcsolatok, amelyek a Társadalomtudományi, a Bibliográfiai vagy a Könyvtártörténeti Szekcióval közösen szervezett eseményekben öltöttek testet. Teveli Mihályné vezetésekor erősödtek meg a szekció nemzetközi kapcsolatai, elkezdődtek a tapasztalatcsere-látogatások. A Koltay Tibor neve fémjelezte időben terjedt el – az MKE haladó hagyományaira is épülve – az internet széles körű használata. Az MKSZ Balogh Margit vezetése idején vált véglegesen közhasznú nonprofit szervezetté. Ugyanakkor – ezt is meg kellett állapítanunk – a fogyatkozó vállalati könyvtárak miatt csökkent az MKSZ taglétszáma is, ebben a korszakban mintegy 200 fő alá. Többek között e folyamat lassítása céljából alakult meg az MKSZ Híradója, illetve indult el a szekció *Muszkon* elnevezésű elektronikus hírlevele.

2006-ban, a Nagy Zoltán irányította új vezetőség célul tűzte ki a taglétszám szerény mértékű emelését. E célból a vállalati, a műszaki, a természettudományi és az orvosi könyvtárak országos konferenciákat szerveztek, továbbképzési lehetőséget teremtettek, szakmai tanulmányutakat szerveztek szerte a Kárpát-medence jeles szakkönyvtáraiba, sőt sor került az I. világháborúban elesett magyar honvédek emlékhelyeinek felkeresésére is. Az MKSZ vezetése hangsúlyt helyezett arra is, hogy a maga körében tartsa a nyugdíjas kollégákat is, így alakult ki az a helyzet, hogy ma az MKSZ a Magyar Könyvtárosok Egyesületének legnagyobb taglétszámú szervezete.

Talán érdekességként megemlíthető az is, hogy az MKSZ tagjai – amellet, hogy számos izgalmas szakmai rendezvény részesei lehettek – közül számosan a Magyar Könyvtárosok Egyesületében vezető pozíciót töltöttek be, elnökei, elnökhelyettesei, főtítkárai, elnökségi tagjai lettek, ide értve az MKE jelenlegi elnökét, Bakos Klárát is.

* * *

Az MKSZ történetére és munkálkodásában résztvevő személyiségekre, a szervezet tagjaira való jubiláris visszaemlékezés mellett mindvégig kerestük a lehetőséget arra, hogy az MKE-ben is sokat emlegetett, a műszaki szekció által kezdeményezett könyvtárszakmai kérdésekről, a manapság korszakos jelentőségűnek tartott témákról is tarthassunk egy összegző konferenciát. Így kerülhetett sor – három országból meghívott előadóink részvételével – másik rendezvényünkre, az MKSZ szakmai konferenciájára, mégpedig az OSZK Magyar Kultúra Napi műsorához kapcsolódva, 2012. január 19-én a nemzeti könyvtár VI. emeleti előadóterében.

A sok érdekes programkínálatot nyújtó napon reggel 10 órára igen szép számú érdeklődő kolléga és vendég jelent meg konferenciánkon, ahol Fonyó Istvánné, a BME OMIKK és Sajó Andrea, az OSZK főigazgatója – mint rendezvényünk házigazdája és mint szervezetünk régi tagja – köszöntötte a megjelenteket.

Az előadások sorát a Könyvtári Intézet vezető munkatársai, Hegyközi Ilona és Hangodi Ágnes nyitották meg a szakkönyvtári tájékoztatás legújabb lehetőségeiről és könyvtáros képzés területén kialakult helyzetről, illetve tervekről beszámolva.

Balogh Margit, az MKSZ korábbi elnöke a '70-es évektől a '90-es évekig tartó időszak szakmai eredmények történeti mozzanatait idézte fel, több korabeli kép bemutatásával szemléltetve mondandóját. Mint mondta: mindazokat az eredményeket, amelyek szervezetünk munkájából és vezető egyéniségeinek korszakos felvetéseiből, előterjesztéseiből és szakmai folyóiratokban megjelent cikkeiből eredtek, a továbbiakban teljességre törekvően kell összegyűjteni, és az utókor számára közreadni.

Kóródy Judit, az Infodok Kft. vezetője a vállalati könyvtárak átalakulásáról, pontosabban az elektronikus információk egyre gyorsabb áramlása biztosította lehetőségeiről beszélt. Ebben az előadásban váltak világossá a vállalati, intézményi, műszaki könyvtárak jövőjének nagyszerű perspektívái. Sokszor fogjuk még ezt az igen jól felépített, adatokban gazdag előadást emlegetni, ezekkel a gondolatokkal foglalkozni, alternatíváit elemezni és értelmezni.

A kifejezetten műszaki szakkönyvtári, informatikai kérdések megtárgyalása után szervezetünk egy másik nagyon fontos tevékenységi köréről, a határainkon túli magyar könyvtárak támogatása területén végzett munkánkról szóló beszámolók és előadások következtek. E területen kiemelt fontossággal bírt a régi Jugoszláviában, a Vajdaságban vagy a ma már Horvátországhoz tartozó Baranyában, illetve Szlovéniában, a Muravidéken végzett magyar dokumentummentő és gyarapító, hungarika-mikrofilmlezési program 1979–1990 közötti, ma már szinte felbecsülhetetlen eredményeinek bemutatása.

Kivételes lehetőség adódott ezen a konferencián, hogy az akkori munkálatok legjobb helyi szakértői gazdag tapasztalataikkal tudjanak beszámolni arról, mit jelentett a helyismereti kutatás számára az a több százezer oldalnyi mikrofilmgyarapodás, amely csak a hírlapok, folyóiratok rögzítése útján megvalósult.

Pastyik László, az Újvidéki Egyetem magyar tanszékének korábbi tanára, sajtótörténész, bibliográfus a vajdasági hírlap- és folyóiratmentő munkálatok korszakos eredményeiről, a hungarika-kutatás és számbavétel jelentőségéről és a háborús évek miatt sajnálatosan befejezetlenül maradt munkálatairól számolt be igen érdekes, vonzó stílusban, de a drámai események, történelmi fordulatok ismertetését sem mellőző előadásban. Az érintett közel 300 periodika címéből több mint 120 címnek a felvételeit az OSZK Mikrofilmtárának munkatársai az Újvidéki Matičica Srpska Könyvtárában készítették el, az ottani magyar kollégák – Heinermann Péter, Pintér Adrienne, Bábi Csaba és mások – segítségével. A munkálatokat az OSZK Mikrofilmtára részéről a délvidéki helyszíneken Nagy Zoltán szakmai előkészítésével a legtöbbször Stróh Tamásné, Zséli Lászlóné, Werderitsné Kertész Zsuzsa és alkalmanként Murányi Mihályné, Papp Andrásné, Pastyik Endre és Ackermann Ádám végezték két évtizeden át.

A munka szabadkai folytatásáról már *Szentgyörgyi István szabadkai bibliográfiai műhelye és az OSZK mikrofilmlezési programja* címmel Mák Ferenc művelő-

déstörténész, egykor a Szabadkai Városi Könyvtár munkatársa számolt be, aki annak idején maga is a munka részese volt. Felidézve azokat az éveket, amelyben Szentgyörgyi István, Bazsant Éva, Kunkin Zsuzsa és jómaga közreműködtek abban, hogy több mint 70 címmel gyarapodjon a szabadkai könyvtár és az OSZK nemzeti periodika gyűjteménye is. *(Az előadás szerkesztett változata jelen számban olvasható – a szerk.)*

Miután 1991-ben kitört a háború Jugoszláviában, a helyén több önálló ország jött létre. Az újonnan alakult Szlovéniában, a Muravidéken, Muraszombatban és Lendván nyílt újból lehetőség a hungarika-anyagot pótló és gyarapító munkálatok végzésére 1992–2007 között. Ennek az eredményeiről számolt be Papp József, a muraszombati Területi és Tanulmányi Könyvtár hungarológus munkatársa, aki a kezdetektől mentora volt ennek a fontos értékmentő tevékenységnek. *A muravidéki szlovén és magyar periodikák kölcsönös kiegészítése, gyarapítása mikrofilmzés útján* címmel megtartott előadásában a korabeli napilapok (pl. *Muraszombat és Vidéke, Lendva és Vidéke*) mellett szólt a kiemelkedő értékű, az 1573–1574 között Alsó-Lendván megjelent, Kulcsár György prédikátor által írt és az akkor ott működő Hoffhalter nyomda által kinyomtatott három önálló mű hasonmás kiadásának munkálatairól is, amelyet Nagy Zoltán szerkesztésével szintén az OSZK mikrofilmjeiről készítettek el, és jelenhetett meg a Lendvai Galéria és Múzeum, valamint az Országos Széchényi Könyvtár közös kiadásában.

E témakörhöz kapcsolódott a következő előadás is, amelyben Bihari Zoltán, a Xantusz Könyvesház vezetője igen részletes és valóban gazdag címjegyzék kíséretében ismertetést tartott azokról a Felvidéken, Erdélyben, a Délvidéken megjelent természettudományos, műszaki, és helytörténeti művekről, amelyeket Magyarországon elsősorban vagy kizárólagosan náluk lehet a könyvtáraknak beszerezni. Szerencsés megoldás volt, hogy az ismertetett műveket a konferencia ideje alatt a helyszínen meg lehetett vásárolni.

A jelenkor széles könyvkiálata és kiadványainak prezentálása mellett visszatekintést kaptak a konferencia hallgatói a műszaki sajtókiadás magyarországi kezdeteiről Perjámosi Sándor bibliográfus előadásából, többek között a Magyar Mérnök és Építész Egylet 1848-as lapalapítási kezdeményezéséről. Az úttörő törekvés, ez a korát megelőző kezdeményezés majd csak az 1860-as években testesült meg a már ténylegesen és folyamatosan megjelenő építész szakfolyóiratban.

A régmúlt műszaki, technikai világának bemutatása után a mai kor, még inkább a holnap energiatermelési és felhasználási lehetőségeiről esett szó. A szél- és vízimalmoktól, a jelenleg is fejlesztések alatt álló szél- és vízierőművekről tartott sok képpel illusztrált előadást Kádár Péter, az Óbudai Egyetem Kandó Kálmán Villamosmérnöki Kar Villamosenergetikai Intézetének igazgatója, aki bemutatta az e tárgyban, a magyarországi szélmalomokról és vízimalmokról írott könyveit is.

Az elhangzott tíz előadás valóban megtestesítette azt a sokszínűséget, amit maga az MKSZ is képvisel, hiszen több szakterületű könyvtárosait fogta össze az elmúlt negyven év során, és képviseli ma is. Ezt a sokirányúságot, tematikai sokszínűséget is szimbolizálta a 2012. január 19-i konferencia.

Nagy Zoltán

Szentgyörgyi István szabadkai műhelye és az OSZK hírlapmentő programja*

Egy egész évszázad kellett ahhoz – és persze életünk kisebbségi fordulata –, hogy a Délvidéken még az emlékezetből is eltűnjön a tudományos népismereti kutatások – a történeti, néprajzi, honismereti és társadalom-szociológiai forrásismeretek – igénye. Nem önként mondtunk le róla, Jugoszláviában a királyi, majd az egypárti kommunista diktatúra sovinizmusa hozta úgy, hogy a szláv ölelésben boldog meglegedettségen kívül kisebbségiként a történelem okozta gondjainkról szólni sem lehetett. 1918-ban a Bácskát és a Bánságot megszálló szerb csapatok a bevonulást követően azonnal megkezdték a még szuverén Magyarország intézményeinek a felszámolását, és rövid idő alatt szétzavarták az egyházi és világi egyesületeket, a lapszerkesztőségeket, intézkedéseik nyomán megszűnt a színházi élet, leépült a magyar nyelvű oktatás és eltűnt a szociális intézményhálózat. 1920-ra, a békeszerződés pillanatára a tarlóúti elvégezte a pusztítást, jöhetett hát az agrárreform, a dél-szerbiai, boszniai, hercegovinai, montenegrói és líkai kolonistáknak a magyar vagyonokba történő beültetése. Magyar történelmi örökségről, a tulajdoni jogokról, intézményes hagyományokról vagy közigazgatási igazságosságról csak a fővesztés terhe mellett lehetett volna szólni, s ezt bizony kevesen kockáztatták meg. A megszálló csapatokat követte a megszálló erőszakszervezetek és az idegen hivatalnokai kar térfoglalása, aminek következtében még az 1980-as években sem emlékezhetek meg az érintett falvak olyan jeles eseményről, mint a török utáni újratelepítésük kétszázéves jubileumáról.

A szerb hatalom berendezkedésének első pillanatától kezdve azt az elvet képviselte, hogy amiről nem beszélünk, az nem is létezik: nem volt hát a Bácskában és a Bánságban magyar történetírás, magyar szociológiai kutatás, és csak egészen később, az 1990-es években kezdődhetett meg a néprajzi hagyományok feltárásának hiánypótló munkája. Közben szép csendben kihullott az emlékezetből az 1883-ban Zomborban megalakult és 1918-ig lelkesen tevékenykedő *Bács-Bodrog Vármegyei Történelmi Társulat* három évtizedes munkájának hatalmas ismeretanyaga¹, mint ahogyan a fiókok mélyére került a Temesvárott működő *Délmagyarországi Történelmi és Régészeti Múzeum-Társulat* tevékenységének ugyancsak gazdag öröksége is². Katalógusok, regiszterek, repertóriumok, bibliográfiák, értesítők, gyűjtemények, megvalósult monográfiák és kutatási tervek kerültek zár alá, szerencsésebb esetben töredékek formájában magángyűjteményekbe vándoroltak. A könyvtárakat felszámolták, az irattári anyag kévékbe kötve került az állami levéltárak legeldugottabb zugaiba. A Délvidéken ma nincs olyan közgyűjtemény – könyvtár, múzeum vagy levéltár –, ahol a XVIII–XIX. századi, ha úgy tetszik, az 1920

* Az MKE Műszaki Könyvtárosok Szekciója jubileumi szakmai konferenciáján, 2012. január 19-én elhangzott előadás szerkesztett változata.

előtti magyar történeti források a teljességükben fellelhetők lennének, hovatovább nincs olyan intézmény sem, ahol a vidék sajtóterméke akárcsak töredékében is megtalálható lenne. Máiig nincs otthona a magyar írók hagyatékának, nincs nemzeti képtárunk, és nincs színháztörténeti gyűjteményünk sem. Elkallódtak az iskolai értesítők, ebek harmincadjára kerültek az egyházi fundusok. A budapesti ócskapiacokon több a vonatkozó fénykép és a képes levelezőlap, mint amennyit a délvidéki városok múzeumai őriznek. Bármennyire is különösen hangzik: a Szabadka–Zombor–Zenta–Újvidék térségben hiányzik a történelmi léptékkal is mérhető hungarica-gyűjtemény, és ezzel szinte a nyoma is eltűnt a nemzedékek alkotó munkájával létrehozott szellemi otthonunknak.

Innen, ebből az elpusztított világból, a csontig lecsupaszított helyzetből kellene talpra állnia a nemzeti intézményeinknek, azoknak a fórumoknak, amelyek ott-hont biztosíthatnának a forráskutatásnak. Mert a nemzeti kataszter felállításánál immár mi sem adhatjuk alább. A terveink azonban – közel három évtizedes vajúdas után – sem kerültek közelebb a megvalósuláshoz. Pedig számba venni is nehéz mindazon igyekezetet és szándékot, amely az idők során elfecsérelődött. Az 1960-as évek végén Újvidéken létrehozott Hungarológiai Intézet a lendületes kezdést követően elmerült a politika ingoványában³, az indulásakor megfogalmazott terveket azonban sikerült a magános íróasztalok világába átmenteni, hogy azután az 1970-es évek jugoszláv politikai rémülete újra az illegalitásba kényszerítse az önmagunkról és a történelmi múltunkról történő tudományos gondolkodásunkat. Az áttörés az egyházi kiadványok terén történt, ám Berecz Sándor *Pusztatemplom – Egy darab Szentföld*⁴, és a *Kegyhelyeink története*⁵, valamint Vári Anna *Szemelvények a kishegyesei egyházközösség életéből*⁶ című könyvei után a Teleki Béla–Gärtner István–Dupák András szerkesztette *Becse történelméből*⁷ című könyvet már az ügyészség a „nemzeti és vallási gyűlölet szításá”-nak vádjával betiltotta⁸, a fellelhető köteteket pedig elkobozta. Egészen bizonyosan a politika artikulálta Túri Tibornak, a Magyar Szó udvari cikkírójának véleményét, amikor Pénovác Antal *Pacsér a levéltári okmányok tükrében* című, 1988-ban megjelent településtörténeti kötete kapcsán kifejtette: „A helytörténetírás nálunk igen hálátlan feladat, több szempontból is. Először, ez a munka alapos felkészültséget, tárgyismeretet, s nem utolsósorban körültekintő, tudományos megalapozottságot igényel, amely sok hasonló kiadvány szerzőjének az esetében hiányzik, hisz nem ritkán amatőr történészek, szakavatatlan falukrónikások nyúlnak a témához. A másik ok, amiért mostohán viszonyulunk a helytörténetíráshoz, összetett társadalmi–politikai viszonyainkban és a nacionalizmus térhódításában keresendő. Politikai fórumok nem egyszer ezekben a kiadványokban vélik felfedezni egyes nemzet vagy nemzetiség favorizálását, s a helytörténetírásban a történelmi múltra való hivatkozás leple alatt látják újjáéledni a nacionalizmus szellemét.”⁹ Ezt követően a történetírás műhelyeire néma csönd borult.

Pedig ekkor már a Délvidéken is voltak a forráskutatásnak és a történetírásnak szolid műhelyei. A leggazdagabb hagyományokkal ezen a téren is Zenta rendelkezett, ahol 1961-től működött a Dudás Gyula Múzeum- és Levéltárbarátok Köre¹⁰, amely a *Monográfia füzetek* és a *Zentai Füzetek* sorozataival komoly és mindenképpen figyelemre érdemes kísérleteket tett a helyi történeti kutatások és társadalmi valóság feltárásának a terén. Ezzel a munkával a zentai tanárok, újságírók és levéltári kutatók a történetíró Dudás Gyula és Dudás Ödön tiszteletre méltó örökébe

léptek.¹¹ Nem meglepő, hogy 2000-re munkájuk beérett, és itt jelent meg újabb kori történetünk első városmonográfiája is.¹²

A forráskutatásnak egy másik, figyelemreméltó műhelye Szabadkán, a Városi Könyvtárban működött a délvidéki könyvtárosok nagy tekintélyű tudósának, Szentgyörgyi Istvánnak a vezetésével. A határváros – amelyet előszeretettel emlegettek a bunyevácok fővárosának – a maga monarchiabeli megrekedtségében lehetett volna akár nosztalgikus emlékeket ébresztő szellemi erődítmény is, ha az elzártágát nem az állambiztonsági szervek alkották volna meg. Egyedül a munkásmozgalmi szellemiségére és kötődéseire fölöttébb büszke *Hiddal* szemben a polgári örökséget ápoló *Üzenet* című folyóirat nyitott olykor-olykor ablakot a történelmi emlékezet csöndes fuvallatainak, jelezve, hogy hatalmasabb a mögöttünk álló idő, semmint azt sokan hinni szeretnék. Ezen kívül legfeljebb Kolozsi Tibor szabadkai sajtótörténete jelentett a város lakóinak némi szellemi kalandot.¹³ A város sajtórepertóriuma azonban négy évtized elmúltával ma is várat magára. Az első, figyelemre méltó délvidéki iskolatörténeti szakmunka is Kosztolányi városában készült el.¹⁴

Szentgyörgyi tanár úr sokat emlegetett és gyakran hivatkozott elődje a könyvtáralapító Zomborcsevics Vince volt, s ha olykor megoldhatatlannak tűnő akadályba ütközött, feszültségoldónak elővette Toncs Gusztáv *Dr. Zomborcsevics Vincze és könyvtára* című vékonyka füzetét, mintha abban rejlene a könyvtárosi tudományok összessége.¹⁵ A megriadt költők tudnak csak ilyen áhítattal nyúlni a homéroszi kötetekhez, ahogyan az idős könyvtáros menekült a szabadkai elődjéhez. Rajta kívül csak Milkó Izidor, Radics György, Toncs Gusztáv, Jámbor Pál, Bittermann Károly és Kosztolányi Árpád társaságában érezte magát jól, és persze Iványi Istvánéban, akinek kétkötetes városmonográfiája¹⁶ mindig az íróasztalán hevert.

Szentgyörgyi István tudományos pályájáról keveset tud az utókor. Zárkózott, szinte rejtőzködő ember volt, róla igazán elmondható: vérbeli bibliofilként, kizárólag a könyvek világában érezte jól magát. Egy 1987-ben vele készült beszélgetés során elmondta: felmenői felvidéki, kassai fűszerkereskedők voltak, édesapja azonban a Bácskába került. Emlékezete szerint a polgári életvitellel együtt járt az az aránylag gazdag családi könyvtár is, amely a szülői házban, kora ifjúságától a rendelkezésére állt. Hódságon született, 1921. szeptember 14-én, meghatározó könyvelményeire 1936-ban, ötödikes, zombori gimnazistaként tett szert, elmondása szerint ekkor fedezte fel a Nolit Könyvkiadó európai könyvsorozatát. 1939-ben Szabadkán volt joghallgató, a háborús évek azonban eltérítették a tervezett pályáról, 1945-ben a belgrádi Bölcsészeti Kar Szerbhorvát Nyelv és Jugoszláv Népek Irodalmának Tanszékén folytatta tanulmányait és szerzett tanári oklevelet. Élete jelentős részében tanított, az 1960-as évek végén azonban határozott pályamódosítással könyvtáros lett, 1988-ban a szabadkai Városi Könyvtár bibliográfiai osztályának vezetőjeként vonult nyugdíjba, de munkahelyére még hosszú éveken át változatlanul bejárt.¹⁷ Az 1990-es évek elején kénytelen volt elhagyni a szeretett Szabadkát, s 1994 és 2003 között kiskunhalasi magányában a modern Biblia-fordítások héber–görög–német–magyar–szerb nyelvű összehasonlításával foglalkozott. Szegeden hunyt el, 82 éves korában.

Szabadka város kiváló könyvtárosai Szentgyörgyi István vezetésével az 1970-es évek végén látták elérkezettnek az időt, hogy a több mint egy évszázad során felgyülemlett helytörténeti anyagot rendszerezék, és bibliográfiai feldolgozásával a

közönség számára is áttekinthetővé és használhatóvá tegyék. Ekkor alakult meg a Városi Könyvtárban a helytörténeti gyűjtemény mellett a bibliográfiai osztály, ahol Szentgyörgyi István vezetésével Bažant Éva és Nevenka Bašić Palković közreműködésével megkezdődött a bibliográfia előkészítése: a rendelkezésre álló gazdag anyag, a könyvek, füzetek, hírlapok, aprónyomtatványok, naptárak és évkönyvek számbavétele.¹⁸ Munkájukat segítette, hogy az 1980-as évek elején Szabadkán megalakult a Monográfia Társadalmi Szervezet, amelynek első kiadványai ugyan a jugoszláv munkásmozgalom és a kommunista párt történetének feltárásával foglalkoztak, de aki jó szelet fogott, az a rejtettebb öblök mélyére is eljutott. Megtették ezt Szentgyörgyi tanár úrék is, és munkájuk első komolyabb eredményeként 1987-ben megjelent a kiváló bunyevác tanító, lapszerkesztő és közéleti ember, Mijo Mandić bibliográfiája.¹⁹

Az 1980-as évek közepére különös hangulat, addig soha nem tapasztalt izgalom lengte be a szabadkai Városi Könyvtár első emeleti műhelyét – Szentgyörgyi István és kutatótársai körül szinte izzott a levegő. A feltáró munka során ugyanis százával kerültek elő az addig ismeretlen könyvek, füzetek, alkalmi kiadványok, aprónyomtatványok, újságok, naptárak, évkönyvek és iskolai értesítők, amelyek ontották magukból a történelmi adatokat. Kiderült, nemcsak Farkas Bertalan Sz. Ferencz üdvözítőről nevezett megye áldozó papjának 1842-ben Szegeden Grün János betűivel nyomtatott *Szabadka szabad királyi város' századjai*, Tormásy Gábor Szabadka-belvárosi segédlelkész *A szabadkai római kath. főplébánia története* című, 1883-ban, már Szabadkán Pertits Simon könyvnyomdájában megjelentetett könyve, vagy Frankl Istvánnak a magyar orvosok és természetvizsgálók Szabadkán tartott XXX-ik vándorgyűlésére Krausz és Fischer Könyvnyomdája által kiadott *Szabadka szabad királyi város ismertetése* (1899) című tudományos munkája jelentett szenzációt, de leplezetlen derűvel vették a kezükbe a kutatók a Kalocsán 1869. október 6-án nyomtatott, mindössze négy oldalas *A káromkodás elleni társulat szabályai Szabadkán* című aprónyomtatványt is. A városban elsőként 1844-ben Bittermann Károly alapított nyomdát, műintézete azonban csak néhány évig működött, 1850-ben átköltözött Zomborba. Előtte a szabadkaiak Pesten, Budán, Bécsben, Pozsonyban, Újvidéken és Eszéken nyomtatták a könyveiket, amelyek felkutatása komoly feladatot jelentett a bibliográfiai tudományok fortélyait éppen elsajátító kutatóknak.

A tudományos osztály katalógusaiban az évek során több mint ezerháromszáz helyi illetőségű személy életpályájának és munkásságának adatai kerültek nyilvántartásba, ezek forrása elsődlegesen az a hatalmas sajtógyűjtemény volt, amelyet a könyvtár őrizett meg. „*Ma már nincs a város múltjának olyan epizódja, amelyre a könyvtár bibliográfiai osztályának anyaga ne szolgálna tájékoztatással* – nyilatkozta Szentgyörgyi tanár úr 1987-ben, s hozzátette: – *Olyan rendszer kiépítése zajlott le az utóbbi két évtizedben, amely a valóságban is kiállta a tudományos igényesség próbáját.*”²⁰ Mindemellett a magyar nemzeti bibliográfiák is a kutatás nélkülözhetetlen forrásai voltak. Gulyás Pál *Magyar írók élete és munkái* (1939–1944) című addig megjelent hat kötete, Petrik Géza *Magyarország bibliográfiájának* (1712–1910) megkerülhetetlen tárháza, Kozocsa Sándor *Magyar könyvészet 1911–1920* című munkája és nem utolsósorban Szinnyi József *Magyar írók élete és munkái* (1891–1914) című művének tizennégy kötete ontotta magából a Szabadka város múltjával kapcsolatos adatokat. És ez okozta az első, komo-

lyabb megütközést is: a feltáró munka közben derült ki, hogy a nemzeti bibliográfiákból ismert kiadványok jelentős részének immár nyoma sincs a szabadkai gyűjteményekben, de még az újvidéki vagy a belgrádi könyvtárakból sem pótolható a hiány. Ebben a helyzetben váltak nélkülözhetetlenné más könyvtárak, közülük is elsősorban az Országos Széchényi Könyvtárnak a hiányok pótlására alkalmas gyűjteménye.

A nemzeti könyvtár és a szabadkai Városi Könyvtár között ekkortájt bontakozott ki az a hasznos együttműködés, amely mindkét intézmény kölcsönös gyarapodásához vezetett. Az OSZK hírlapmentő programja Nagy Zoltán tervei alapján 1977-ben indult, és közel másfél évtized múltán, az 1991-ben a kirobbant délszláv háború vetett véget neki. Az elképzelés szerint a szakemberek a mikrofilm-technika adta lehetőségek kihasználásával pótolják a magyar nemzeti könyvtár periodika-gyűjteményének hiányosságait. Kellő előkészületek után, hiánylistákkal felszerelve bejárták a volt Jugoszlávia nagyobb könyvtárait – meglátogatták Belgrádot, Zágrábot, Fiumét, Ljubljanát és Muraszombatot –, hogy a helyszínen készült másolatokkal pótolják a lap- és folyóirat-gyűjtemény hiányzó részleteit. Kutatásuk két leggazdagabb központja az újvidéki Szerb Matica könyvtárának és a szabadkai Városi Könyvtár sajtó-gyűjteménye volt. 1977 és 1983 között kizárólag Újvidék fogadta az OSZK munkatársait, 1983 és 1989 között azonban már Szabadka is, 1984-től pedig fokozatosan a szabadkai gyűjtemény mikrofilmezésére került a hangsúly. Másfél évtized alatt az újvidéki és a szabadkai gyűjteményekből 128 periodikum kiegészítésére került sor, közülük 43 hírlapból öt évfolyamnál nagyobb hiányt kellett pótolni, 28 hírlap pedig nívumnak számított, korábban egyetlen példánya sem szerepelt a magyar nemzeti könyvtár gyűjteményében. A feltárást bonyolította, hogy bizonyos lapok és folyóiratok esetében további pótlásért Zágrábba vagy Ljubljanába kellett elmenni.²¹

Nagy Zoltán érdemes könyvtárosnak és munkatársainak – Stroh Tamásné Piroskának, Zséli Lászlóné Annának, Werderitsné Kertész Zsuzsának és Murányi Mihályné Editnek – köszönhető, hogy az Országos Széchényi Könyvtár mikrofilmtára ma a *Bácska* (Szabadka, Zombor), a *Színházi Lapok* (Óbecse), a *Munkás Újság* (Újvidék), a *Szabad Szó* (Nagybecskerek), a *Középbácska* (Újverbász), az *Óbecse és Vidéke* (Óbecse), a *Tiszamellék* (Óbecse), a *Délvidéki Tanügy* (Temesvár, Nagybecskerek), a *Harangszó* (Újvidék), a *Hétfői Újság* (Újvidék), a *Zentai Friss Újság* (Zenta), a *Délvidéki Lapok* (Pancsova), a *Délvidék* (Versec) és mennyi más hírlap kiegészített gyűjteményét vallhatja a magáénak. A kutatócsapat figyelmét azonban az egyéb részletek sem kerültk el: a fiumei lapok pótlásakor a hiányzó iskolai értesítők is mikrofilmre kerültek. Különösen értékes felfedezésnek számított a Szabadkán meglelt Szép Ferenc által szerkesztett, 1848-ban megjelent *Honunk Állapota* című hírlap kilenc száma, amely azóta becses kincse a nemzeti gyűjteményünknek. Nagy Zoltán csapata mindemellett kutatásokat végzett Borsa Gedeon kétkötetes *Régi magyarországi nyomtatványok 1473–1635* (1971–1983) című gyűjteményes munkájához is, így kiszállásaik során Újvidék és Szabadka mellett Bács és Újlak egyházi gyűjteményeiben is rejtőzködő régi magyar kiadványok után kutattak.

E kölcsönösség jegyében a szabadkai Városi Könyvtár bibliográfiai osztályának munkatársai is rendszeresen kutattak az Országos Széchényi Könyvtár gyűjteményeiben, ahol a szakmai kérdések megvitatására is lehetőségük nyílt. És miköz-

ben egyre gazdagabb lett Szabadka város könyvészetének adattára, 1988 őszén Szentgyörgyi István, Bažant Éva és Nevenka Bašić Palković munkájának eredményeként megjelent *Szabadkai bibliográfiájának* első, az 1764–1869 közötti kiadványokat tartalmazó füzetete.²² Ezt követően az 1870 és 1918 közötti időszakot feldolgozó második füzetre öt évet kellett várni, és az 1993-ban megjelent kiadványt már csak Szentgyörgyi István és Bažant Éva jegyezte.²³ Egy teljes évtized múltán vehette a kezébe az érdeklődő *Szabadka bibliográfiájának* harmadik, 1918–1944-es kötetének a monografikus kiadványokat számba vevő kötetét, amelynek szerzői között Szentgyörgyi István neve már nem szerepelt.²⁴ A nagy tekintélyű könyvtáros ekkor már Kiskunhalason élt.

Szabadka város bibliográfiájának eddigi három kötete a Városi Könyvtár, a szabadkai Történelmi Levéltár, a Városi Múzeum, az újvidéki Szerb Matica könyvtára, a belgrádi Szerb Nemzeti Könyvtár, a zágrábi Nemzeti és Egyetemi Könyvtár, a ljubljana-i Nemzeti és Egyetemi Könyvtár, és nem utolsósorban a szegedi Somogyi-könyvtár, valamint a budapesti Országos Széchényi Könyvtár gyűjteményének anyagából állt össze. Hatalmas munka áll a háromkötetes bibliográfia mögött, amelyet a könyv, a könyvtár, a történelem szeretete és a hagyományok iránti tisztelet hozott létre. Ha figyelembe vesszük Pastyik László *A jugoszláviai magyar irodalom* 1970 és 1985 között megjelentetett éves bibliográfiájának²⁵ tizenkilenc füzetét, valamint Csáky S. Piroska *Vajdasági magyar könyvek 1918–1941* (1988) és *A jugoszláviai magyar könyv 1945–1970* (1973) című munkáját²⁶, bizvást elmondhatjuk, hogy az 1980-as években a délvidéki magyar bibliográfiai kutatások (ismételt) megalapozásának és iskolateremtő kísérleteinek a tanúi voltunk. Többnyire tudományos intézményi háttér nélkül, lelkes egyéni kezdeményezések nyomán születtek meg a délvidéki bibliográfia első termékei – és bizony jellemző e tájra, hogy e tudományosság terén ma sem járunk előbbre.

JEGYZETEK

- 1 Káich Katalin: Bács-Bodrog Vármegye Történelmi Társulata (1883–1918). Újvidék, Forum Könyvkiadó és A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete, 1980. 146 p.
- 2 Emlékkönyv a Délmagyarországi Történelmi és Régészeti Múzeum-Társulat épületének és gyűjteményének 1891. évi augusztus 29-én történt ünnepélyes megnyitása alkalmából. Szerkesztette Patzner István; Temesvár, Nyomatott a Csanád-egyházmegyei könyvsajtón, 91 p. – Megjelent a Történelmi és Régészeti Értesítő, 1891. II. és III. füzeteként.
- 3 Szeli István: Hungarológiai oktatás és kutatás Jugoszláviában. In: Az erózió ellen. Újvidék, Forum Könyvkiadó, 1986.
- 4 Berecz Sándor, id.: Pusztatemplom – Egy darab Szentföld. Temerin, Szent Rozália plébániahivatal, 1970. 191 p.
- 5 Berecz Sándor: Kegyhelyeink története. Temerin, R. kat. plébániahivatal, 1979. 120 p.
- 6 Vári Anna: Szemelvények a kishegyesi egyházközség életéből. Újvidék, Agapé. 1988. 59 p.
- 7 [Teleki Béla–Gärtner István–Dupák András]: Becse történelméből. Becse, Belvárosi Rkt. Plébániahivatal, é. n. [1985] 158 p.
- 8 Cs. Gy. [Csehák Györgyi]: Nemzeti és vallási gyűlölet szítása. = Magyar Szó, 1985. október 19.

- 9 Túri Tibor: Évszázadok forrásaiban. Pacsér a levéltári okmányok tükrében. = Magyar Szó, 1988. június 16.
- 10 Szloboda János: A Dudás Gyula Múzeum és Levéltárbarátok Körének rövid története. In: Helyismereti Almanach. Zenta, Dudás Gyula Múzeum- és Levéltárbarátok Köre, 2006. 11–22. p.
- 11 Katona Pál: Dudás Gyula élete és munkássága 1861–1961. Zenta, A Népmúzeum, a Történelmi Levéltár, a Városi Könyvtár közös kiadványa, 1961. 57 p.
- 12 Zenta monográfiája I. Zenta, Dudás Gyula Múzeum- és Levéltárbarátok Köre, 2000. 400 p.
- 13 Kolozsi Tibor: Szabadkai sajtó (1848–1919). Szabadka, Életjel, 1973. 575 p.; Szabadkai sajtó (1919–1945). Újvidék, Forum Könyvkiadó, 1979. 518 p.
- 14 Pálkás József: Szabadka népoktatása 1687–1918. Szabadka, Életjel, 1974. 120 p.
- 15 Toncs Gusztáv: Dr. Zomborcsvics Vincze és könyvtára. Szabadka, Krausz és Fischer, 1901. 56 p. – Zomborcsvics Vince a XIX. században közismert kereskedő és bankár volt Szabadkán. Könyvgyűjteményének jelentős része a könyvtár régi és ritka könyvgyűjteményébe került, kisebb része pedig ma már a múzeum tulajdonát képezi.
- 16 Iványi István: Szabadka szabad királyi város története I–II. Szabadka, Bittermann József könyvnyomdájából, 1886. 551 p. és 1892. 648 p.+76 okmánytár+4 térkép
- 17 Mák Ferenc: A művelhető csillagokig – Szentgyörgyi István szabadkai könyvtáros tízezer könyvből, sok százezer folyóirat- és újságcikkből álló gyűjteményéről. = Magyar Szó – Ki-látó, 1987. május 30., 15. p.
- 18 Szentgyörgyi István–Eva Bažant–Nevenka Bašić Palković: Subotička bibliografija 1764–1869 – Szabadkai bibliográfiája 1764–1869. I. füzet; Szabadka, Monográfia, 1988. 5–9. p. és Sto godina Gradske Biblioteke u Subotici 1890–1990; Subotica, Gradska biblioteka, 1991. 157 p.
- 19 Nevenka Bašić Palković–Eva Bažant–Szentgyörgyi István: Bibliográfia Mije Mandića – Mijo Mandić bibliográfiája; Subotica – Szabadka, 1987. 74 p.
- 20 Mák Ferenc: A művelhető csillagokig. i. m.
- 21 Csuka Zoltán *Az Út* című aktivista folyóiratának 1922–1925 közötti négy évfolyama csak az újvidéki, a zágrábi és a budapesti könyvtárak anyagával vált teljessé.
- 22 Szentgyörgyi István–Eva Bažant–Nevenka Bašić Palković: Subotička bibliografija 1764–1869 – Szabadkai bibliográfiája 1764–1869. I. füzet; Szabadka, Monográfia, 1988. 73 p.
- 23 Szentgyörgyi István–Eva Bažant: Subotička bibliografija 1870–1918 – Szabadkai bibliog-ráfiája 1870–1918. II. füzet; Újvidék, Forum Könyvkiadó, Szabadka, Városi Könyvtár és Monográfia Társadalmi Szervezet, 1993. 231 p.
- 24 Kiss Gusztáv–Eva Bažant–Katarina Čeliković: Subotička bibliografija 1918–1944 – A sza-badkai kiadványok bibliográfiája 1918–1944. III. füzet 1. rész: monografikus kiadványok; Szabadka, Városi Könyvtár, 2003. 423 p.
- 25 Pastyik László: A jugoszláviai magyar irodalom 1970. évi bibliográfiája. Újvidék – a Hun-garológiai Intézet Tudományos Közleményei 9. számának melléklete, 1971. 42 p.; A 19. fü-zet: A jugoszláviai magyar irodalom 1985. évi bibliográfiája. Uo.: 1989. 102 p.
- 26 Csáky S. Piroška: Vajdasági magyar könyvek 1918–1941. Újvidék, Forum Könyvkiadó, 1988. 197 p.; Csáky S. Piroška: A jugoszláviai magyar könyv 1945–1970. Újvidék, Forum Könyvkiadó; 1973. 571 p.

Mák Ferenc

XVI–XVII. századi nem hungaricum nyomtatványok a budapesti Egyetemi Könyvtárban

A több mint 450 éve jogfolytonosan működő ELTE Egyetemi Könyvtárat¹ fenntartó jogelődök között kiemelkedő szerepe volt a jezsuita rendnek. Az Osztrák–Magyar Jezsuita Provincia keretében tevékeny rendtagok több mint kétszáz éven át, a könyvtár Mária Terézia-féle államosításáig (1773) formálták arculatát² A Jézustársaság feloszlata (1773) után az államosított könyvtár továbbra is hatékonyan biztosította a felsőoktatás minőségének emelését, és sokirányú tevékenységével hosszú időre az ország első tudományos szakkönyvtárává vált. Az 1779-ben megjelent *Instituta Bibliothecae Regiae Universitatis Budensis* című szervezeti szabályzat kimondta, hogy a könyvtár az egyetemi igények kiszolgálása mellett országos nyilvános és közhasználatú tudományos gyűjtemény, amelynek egyik legfőbb feladata az érdeklődők kiszolgálása. Jelenleg egyaránt végez közkönyvtári, tudományos és egyetemi könyvtári feladatokat.

A nyomtatványanyag forrásértékének közismertté tétele érdekében az elmúlt években új célrendszer fogalmazódott meg: az 1800 előtti nyomtatványállomány századonként önálló különgyűjteményekbe rendezése és elektronikus feldolgozása. A koncepció megvalósításához szükségessé vált a korábbi nyomtatványraktározási rendszer teljes átalakítása, a nyomtatványok folyamatos, tervszerű tisztítása és restaurálása. A több mint tízéves munka eredményeként megvalósult a XVI. századi, úgynevezett Antiqua/Antikva állomány és a XVII. századi, úgynevezett Barokk gyűjtemény új raktározása és teljes, elektronikus formában megjelenített, jelentős mértékben a könyvtár falain belül kidolgozott, ma már országosan használt Mokka-R szabvány segítségével történt feldolgozása.

XVI. századi (Antikva) állomány

A gyűjteményhez jelenleg 7481 kötetben 10 330 önálló mű tartozik. A két számadat közötti eltérés jelzi, hogy több, önálló nyomtatványként megjelent művet egykori tulajdonosaik nem külön-külön köttettek be, hanem sajátos, általában tematikus megfontolásokat követve rendeztek össze egy kötetbe. Az antikva állomány részben a nagyszombati, a túróci és a vágsellyei jezsuita könyvanyag XVI. században megjelent nyomtatványaiból, részben a jezsuita rend 1773-as feloszlata után és a II. József-kori szerzetesrendi feloszlátások során az államosított jezsuita egyetem könyvtárába ténylegesen beszállított művekből, részben az 1950 után az Országos Könyvelosztó Központ raktáraiból igényelt kötetekből, részben pedig országon belüli egyenértékű cserék (Országos Széchényi Könyvtár, Sáros-

patak stb.) és vásárlás útján beszerzett könyvekből áll. A tár könyv-, könyvtár- és művelődéstörténeti értéke felbecsülhetetlen, ugyanakkor tudományos kihasználása éppen csak elkezdődött.

Közismert tény, hogy bár az európai könyvnyomtatás XV. századi találmány, technikai kiteljesedése már a XVI. század történetéhez tartozik. A XVI. századi nyomtatványok köztudottan eltérnek az ősnymtatványoktól, mivel készítőik lemondtak a kéziratok utánzásáról. Fizikai kivitelezésük közelít a mai könyvhöz: van címlapjuk, lapszámozásuk és Aldus Manutius filológus, velencei nyomdász létrehozta a nyolcadrét méretű, könnyen hordozható, jól olvasható (ő használta először a humanista kézírást utánzó kurzív betűt), a korábbi idők könyveivel képest harmadával olcsóbb, nagyobb példányszámban megjelentetni érdemes könyv típusát. A felsorolt formai változások mellett a könyvek tartalma is jelentősen különbözik az ősnymtatványokétól. A könyvtár antikva tárának állományösszetétele határozottan tükrözi egyrészt a XVI. századi könyvkultúra sajátosságait, másrészt a jezsuita oktatási rendszer, ezen belül elsősorban az egyetem fakultásainak történetét és a mindenkorin oktatás igényeit. Főbb tematikai megoszlását, amely jelentős mértékben nem különbözik más hasonló, egykorú könyvtárakétól – sajátos szempontokat is érvényesítve – Bene Sándorné tekintette át először 2003-ban megjelent tanulmányában³ Az állomány arculatát meghatározó jelentősebb nyomtatványcsoportok a következők:

1. Biblia-kiadások, kommentárokkal bővített Bibliák, hittudomány.
2. Egyháztörténet, egyházi és világi jogtudomány, zsinati akták.
3. Reformáció, nem keresztény vallások.
4. A humanizmus irodalmi teljesítménye.
5. A természettudományos érdeklődés „kezdetei” nyomtatásban.
6. A könyvtár ősellományának XVI. században megjelent művei.
7. Művelődéstörténeti érdeklődésre számot tartó tulajdonosok és használók.

XVII. századi (Barokk) állomány

Míg a XVI. századi nyomtatványok jelentős része a reformáció különféle áramlatait szolgálva készült, a könyvek ezt a használati lehetőségét a század utolsó harmadától jelentős mértékben átvette a Tridentinum szellemiségéből kibontakozó katolikus megújulás (ellenreformáció), és a XVII. századi könyvtermelés egyik meghatározó tényezője lett. Az előző század késő-gótikus, reneszánsz könyvstílusának elemei néhány évtizedig még tovább éltek a barokk könyvízlés időszakában is. A harmincéves háború és az egyéb európai viszályok ellenére a XVII. században az előző évszázadhoz képest többszöröződött az előállított könyvek száma. Ezek az általános tendenciák hatást gyakoroltak a könyvtár XVII. századi, hungaricum nyomtatványokat nem tartalmazó állományára. Az úgynevezett Barokk állományhoz jelenleg 11 091 kötetben 15 020 önálló nyomdatermék tartozik. Az önállóan megjelent nyomtatványok kolligálási gyakorlata e tárban több mint ezerrel (1080) több művet érint, mint az Antikva állományban. Az állomány történeti szerveződésének főbb rétegei a jezsuita könyvbeszerzések, a XVIII. század végi abolíciós könyvanyag és XX. század második feléből, a feloszlott szerzetesrendi és egyházi könyvanyagból történt állománybővülés.

A XVII. századi jezsuita könyvbeszerzések az egyetem megalapítását (1635) követően mindenekelőtt az oktatást segítették. A könyvtárnak jelentős szerepet szántak az oktatásban, még az 1690-ben készült, kézzel kitöltött katalógus díszes címlapján is kronosztichonban⁴ hangsúlyozták, hogy a könyvtárban őrzött könyvek és maga a katalógus a magyarországi tanulóiifjúság szellemi előrehaladását kívánja szolgálni. Az egyetem két elsőként létrejött kara a teológiai és bölcsészettudományi volt. A nyomtatványok között – ennek megfelelően – mennyiségben előkelő helyet foglalnak el a bibliai tudományokat képviselő könyvek, a hitvédelem, a teológia és a skolasztikus irodalom, valamint a prédikációs, a filozófiai és a történettudományi művek. Az állomány másik jelentős része a latin nyelvű aszketikus irodalom, amelyet mennyiségben követ az egykorúan „humanistá”-nak nevezett könyvállomány. Utóbbi az antikvitás és a humanizmus szerzői írói teljesítményének új és átdolgozott kiadásaiából áll, amelyeket elsősorban tankönyvként használtak. Az 1667-ben létrehozott jogtudományi kart kiszolgáló könyvanyag (kánonjog és az egyéb jogtudományi munkák) aránya eltörpül a vallástudományokkal kapcsolatba hozható állományrészek mellett. A mai értelemben vett alkalmazott- és természettudományokhoz tartozó könyvek (orvosi, matematikai, csillagászati művek stb.) száma az előbbiekhöz viszonyítva sokkal kisebb, bizonyos tekintetben elenyészőnek tűnik. A Barokk állományrész tematikus áttekintésével a feldolgozás korábbi, kezdeti szakaszában nem foglalkoztak, néhány jelentősebb vagy érdekesebb példányra történt csak figyelemfelhívás, ezért nagyon röviden bemutatom a tár jelentős nyomtatványcsoportjait.

1. *Jesuitica*. A XVII. században a legjelentősebb európai jezsuita nyomdák termékei – a korabeli közlekedési és szállítási viszonyok ismeretében – szinte a megjelenésüket követően azonnal eljutottak Magyarországra is. Jelentős részük tankönyvként vagy jezsuita tanárok és hitszónokok napi olvasmányaként szolgált. A rendi „reprezentációs” kiadványok, így elsősorban a rend történetére, missziós tevékenységére, a jezsuita szentekre és a kivételes rendi eseményekre vonatkozó nyomtatványok közel a teljesség igényével megtalálhatók a gyűjteményben.
2. *Antikvitás neves szerzőinek művei*. Az antikvitás és a humanizmus neves szerzői teljesítményének új és átdolgozott kiadásai, egy-egy szerző életműve, szemelvényes vagy egyes művei tartoznak ide, amelyeket jelentős részben iskolai tankönyvekként is használtak.
3. *Térképek, geográfia, városképek, útleírás*. II. Fülöp királyi térképésze, a neves XVI. századi antwerpeni geográfus, Abraham Ortelius (1527–1598) *Theatrum orbis terrarumának* XVII. századi kiadásai (utolsó, 31. kiadása Velencében jelent meg 1697-ben) mellett az ugyancsak Gerardus Mercator hagyományát folytató németalföldi Blaeu-család térképeivel reprezentálható elsősorban a XVII. századi állomány gazdag földrajzi gyűjteménye. A Blaeu-család Amszterdamban 1634–1662 között adta ki *Atlas novus* címmel hatkötetes térképgyűjteményét. Gulielmus Blaeu (1571–1638) halála után fia, Johannes Blaeu (1596–1673) ugyanezt a sorozatot többször bővítve ismét kiadta, majd *Atlas major* címmel tizenegy kötetből álló újabb sorozatot készített. Utóbbi első kiadása 1662-ben jelent meg. A tizenegy kötetes kiadvány második kiadásának néhány lapja magyar vonatkozású, így például Magyarország térképe Nádasdy Ferencnek, Illyria térképe pedig Zrínyi Pé-

ternek szóló dedikációval jelent meg. A térképsorozatból több különféle kiadást is őriz a könyvtár.

4. *Alkalmazott tudományok, asztronómia, asztrológia, meteorológia.* A XVI. századi természettudományos érdeklődés a XVII. században töretlenül folytatódott. Ezt bizonyítja – többek között – a Kopernikusz szellemében dolgozó dán Tycho Brahe (1546–1601), aki a II. Frigyes dán király által 1575-ben neki ajándékozott Ven (Hven) szigeti obszervatóriumában (Uraniborg) végzett megfigyeléseit dolgozta fel. Halála után a megfigyelések értékelését Johannes Kepler (1571–1630) folytatta. A Barokk állomány áttekintésének vége felé egy korabeli különleges tudós-csoport, az úgynevezett „misztikus” tudományok két kiemelkedő alakjának, Robert Fluddnak és Joachim Friziusnak egy-egy művére hívom fel a figyelmet. Egy több műből összekötött kolligátum első tagja az angol orvos és okkult filozófus, a rózsakeresztes Fludd (1574–1637) *Philosophia sacra et vere Christiana seu Meteorologia cosmica* című munkája (Francofurti 1626 in officina Bryana), amelyben különféle természeti megfigyelésekről és sajátos magyarázatokról lehet olvasni. Mindez alapul szolgált Johann Keplerrel folytatott vitájához. Az okfejtések Fluddnál éppúgy különösek és nehezen érthetőek, mint a kötet negyedik kolligált nyomtatványa, Joachimus Frizius – Fludd barátja – *Summum Bonum [...]* (Hn. 1629 é. n.) című művében. A mű rózsakeresztes szimbolika ismeretében megszerkesztett címlapja közvetíti a mindenkor érvényes gondolatot, hogy a tudásnak, bár ugyanaz a forrása (= rózsa), abból igazság éppúgy származhat, mint gonoszság.
7. *Művelődéstörténeti érdeklődésre számot tartó tulajdonosok és használók.* A nevezetes könyvtulajdonosok gyűjteményeiből származó XVI–XVII. századi nyomtatványok eleve né, kézzel foghatóvá teszik a magyar történelmet és a magyar vagy Magyarországon tevékeny tudósok emlékezetét. A jezsuita rend magyarországi letelepítésében döntő szerepet játszó Oláh Miklós (1493–1568) könyvtárából éppúgy őriz kötetet a gyűjtemény, mint Forgách Ferenc (1564–1615) nyitrai püspök könyvei közül. Johann Heinrich Alsted (1588–1638) Herbornból Gyulafehérvárra magával vitt könyvtárából egy 1627-ből származó autográf tulajdonosi bejegyzést tartalmazó kötetet 1953-tól őriz a XVII. századi gyűjtemény. A pergamenbe kötött mű szerzője a már bemutatott angol orvos és misztikus tudós, Robert Fludd (*Anathomiae amphitheatrum [...]*, Frankfurt/M 1623 J. Th. Bry). A rézmetszetes anatómia tankönyv bizonyítja – többek között –, hogy Alsted könyvtára – végakarata ellenére – nem semmisült meg.⁵ Egy másik nevezetes kötet, John Bale (1495–1563), angol katolikus lelkész és drámaíró *Acta Romanorum Pontificum [...]* (Basiliae 1558 J. Oporinus) című művének az a példánya, amelynek címlapjára egyik egykori tulajdonosa, Otrókoci Fóris Ferenc (1648–1718) jegyezte be a nevét. Otrókoci talányos és ellentmondásos alakja az irodalom- és egyháztörténetnek. Hitéért gályarabságot szenvedett, 1676-ban kiváltották, majd a kassai jezsuiták egyike, Pethő István katolikus hitre térítette az egykori kassai kálvinista prédikátort. Az 1694-ben meggyőződésből katolizáló Otrókoci menedéke lett Nagyszombat, az esztergomi érseki főszékesegyházi káptalani levéltár archivariususa lett, és tevékenyen részt vett az érseki könyvgyűjtemény katalógizálásában is. Eközben jogi professzorként okta-

tott a jezsuita egyetemen. Magánkönyvtárának egyik kötete az említett kiadvány, amelyet valószínűleg sokat forgatott mint a nagyszombati jezsuita tudományos műhely egyháztörténésze⁶. Alakja megidézésével zárom rövid áttekintésemet.

JEGYZETEK

- 1 Tóth András–Vértesy Miklós: A budapesti Egyetemi Könyvtár története (1561–1944), Budapest, 1982. Egyetemi Könyvtár; Farkas Gábor Farkas: Az Egyetemi Könyvtár a jezsuita rend kezelésében (1561–1773). In: Az Egyetemi Könyvtár története és gyűjteményei, szerk. Szögi László, Budapest, 2008. ELTE Eötvös Kiadó, 7–32. p.; Bibor Máté János: A királyi Tudományegyetem könyvtára a felvilágosult abszolútizmus és a reformkor időszakában (1773–1843). In: Az Egyetemi Könyvtár története és gyűjteményei, szerk. Szögi László, Budapest, 2008. ELTE Eötvös Kiadó, 33–56. p.
- 2 Dümmerth Dezső: A budapesti Egyetemi Könyvtár gyűjteményének keletkezése (1561–1635). = Magyar Könyvszemle, 79 (1963) 43–58. p.
- 3 Bene Sándorné: A budapesti Egyetemi Könyvtár vetustissima-gyűjteménye közléről. In: Fata libelli. A nyolcvanéves Borsa Gedeon köszöntésére írták barátai és tanítványai, szerk. P. Vársárhelyi Judit, Budapest, Országos Széchényi Könyvtár, 2003, 141–149. p.; Bene Sándorné: A Budapesti Egyetemi Könyvtár vetustissima-gyűjteménye – a feldolgozó munka tükrében. In: Az Egyetemi Könyvtár Évkönyvei XI, Budapest, Egyetemi Könyvtár, 2003, 15–27. p.; Bene Sándorné: A budapesti Egyetemi Könyvtár vetustissima gyűjteménye, http://www.konyvtar.elte.hu/kincseink/regi_nyomt/tanulmanyok_2010-12-18; vö. még Farkas Gábor Farkas: Az Egyetemi Könyvtár Régi Nyomtatványok Tára. In: Az Egyetemi Könyvtár története és gyűjteményei, szerk. Szögi László, Budapest, 2008. ELTE Eötvös Kiadó, 217–247. p.
- 4 „CeDat CataLogI IstIVs InstaVratIo / aD Vberlores. / eX LibrIs hVJVs CoLLegII tIrna ViensIs / soCietatIs JesV, / In JVVentVte Vngarlae progressVs.” Catalogus Novus Librorum, Collegii Tirnaviensis Societatis Jesu. Conscriptus Anno Domini MDCXC. Kézirat, Budapesti Egyetemi Könyvtár, J 2.
- 5 Vö. Knapp Éva: Johann Heinrich Alsted könyvtárának egy kötete a budapesti Egyetemi Könyvtárban. = Magyar Könyvszemle 121 (2005) 56–64. p.
- 6 Vö. Knapp Éva: Ismeretlen források Otrokocsi Fóris Ferenc katolizálásának kérdéséhez. = Magyar Könyvszemle, 122 (2006) 201–217. p.

Knapp Éva

Vállalkozás, kultúra, polgárosodás

Kiállítás Heckenast Gusztáv születésének 200. évfordulóján az Országos Széchényi Könyvtárban

A könyvkiadói mesterség – vagy talán helyesebb hivatást mondani, legalábbis a legnagyobbak esetében – az irodalmi élet szerves tartozéka, nélkülözhetetlen az író és az olvasó közötti szellemi kapcsolat megteremtéséhez. Sok szempontból hálátlan tevékenység, hiszen különféle kulturális, gazdasági, jogi (és régebben nem ritkán művelődéspolitikai) szempontok között kell egyensúlyozni a kiadónak, és ez a szerteágazó érték- és érdekegyeztetés szükségszerűen konfliktusokat gerjeszt, az írók különféle, nem ritkán anyagi természetű okok miatt sokszor elégedetlenek kiadójukkal, és a közvélemény az író és az editor közötti vitákban többnyire érzelmi alapon foglalva állást kedvencének, az írónak ad igazat. Bármennyire is fontos a közvetítő tevékenysége, a nagyközönség azért csak kevés, nagyon kevés, a könyvkiadást meghatározó, azt fémjelző személy nevét ismeri. A XIX. század végétől persze részben érthetően, hiszen a nagy részvénytársaságok kialakulása után az olvasók számára a kiadói munkát elsősorban intézmények és csak kisebb mértékben személyek jelenítik meg. Az átlag magyar olvasó (vajh létezik-e és ha igen, találkozott-e vele valaki?) jó, ha néhány jeles hazai könyvkiadóról és nyomdászról hallott. A kevesek között egészen biztosan ott van Heckenast Gusztáv; róla az 1848-as forradalom kapcsán mint Landerer társáról azért valószínűleg mindenki tud valami keveset vagy legalábbis el tudja helyezni személyét a magyar múltban.

Az 1811. szeptember 2-án született Heckenast Gusztáv kétségtelenül az egyik legfontosabb kiadó volt Magyarországon. Tevékenysége az általa kiadott német írók (elsősorban Adalbert Stifter és Peter Rosegger) révén a hazain is túlmutató közép-európai jelentőségre tett szert. Ma már szinte elképzelhetetlen az, ami a XIX. század elején, közepén természetes napi valóság volt: a korabeli német írók egy része – és nem ötödrangú szerzőcskék – előszeretettel adták ki könyveiket pesti német kiadókkal. A magyar könyvkiadás által napjainkban újra felfedezett nagyszerű Stifter műveinek jó részét ő tette közzé, és 1871-ben az író halála után 21 kötetben összes műveit is megjelentette. De nemcsak német szerzők köteteit adta ki, hanem magyar írók műveit német fordításban juttatta el a nemzetközi könyvpiacra, jelentős mértékben hozzájárulva nemzeti literatúránk külhoni megismertetéséhez. Heckenast működése időben egybeesik a magyar irodalom és könyvkultúra első nagy korszakával; a magyar írók közül kiadója lehetett például Eötvös Józsefnek, Kisfaludy Sándornak, Jósika Miklósnak, Jókai Mórnak, Arany Jánosnak, Vörösmarty Mihálynak. Az íróknak gyakran nem csak kiadója volt, többekkel bizalmas baráti kapcsolatba került, elsősorban egyébként a német írókkal, a már említett Stifterrel vagy Roseggerrel. Utóbbival váltott és a közelmúltban Ausztriában kiadott levelezése megkapó dokumentuma Heckenast és fiatal felfedezettje irodalmi barátságának.

A magyar szerzőkkel ennyire bizalmas, baráti viszonyba ugyan nem került, de szinte valamennyien méltányolták erőfeszítéseit a magyar irodalom támogatásában, a hazai olvasóközönség megteremtésében, könyveik kiadásában. Amikor az 1838-as nagy pesti árvíz az üzletét csaknem teljesen elpusztította, Eötvös József kezdeményezésére az írók kiadójuk támogatására *Budapesti Árvízkönyv* címmel jelentettek meg gyűjteményes munkát. A közzétett felhívásban Eötvös pontosan rögzítette érdemeit, eszerint azért méltó a támogatásra, mert „*ügyünk iránti érdemei tagadhatatlanok*”, és „*alig fejlődő literatúránknak majdnem egyetlen kiadója volt oly időben, midőn nem veszély nélküli lehetett e merény*”. Persze kisebb-nagyobb vitája, szóváltása szinte minden íróval volt, egy ilyen összekoccanás után Petőfi Aranyhoz írt 1848. július 14-i keltezésű levelében kicsit ironikus stílusban ugyan, de mégiscsak „*silány fráter*”-ként emlegette, mert a kért 200 helyett csak 100 pengő előleget adott neki. Heckenast üzletember volt, bármennyire is szívügyének tekintette az irodalmat, a saját érdekeit következetesen képviselte. Arany-nak is volt vele vitája, Petőfinél mégis méltányosabb és megértőbb jellemzést írt róla 1856 októberében Tompa Mihálynak: „*Heckenast jól számít: ő tudja, hogy neked közönséged van, s verseidnek jó keletet remél. Heckenast oly ember, kivel gentleman-módra lehet bánni, – ha a maga hasznát nem felel ki a számításból, ez természetes.*”

E nagyvonalú kiadó életútját mutatja be az Országos Széchényi Könyvtár kiállítása. *Vállalkozás, kultúra, polgárosodás* a címe a bemutatónak, amelynek aktualitását Heckenast születésének 200. évfordulója mellett az adta, hogy a Kanadában 1989-ben elhunyt Heckenast Dezső gyűjteményét leszármazottai a könyvtárnak ajándékozták. Heckenast Dezső szinte egész életében családjá multjával és annak leghíresebb tagjával foglalkozott. A bölcsész végzettségű szerző már 1936-ban doktori értekezést írt XIX. századi oldalági rokonáról. 1948-ban elhagyta Magyarországot, Kanadában telepedett le, különböző intézményekben tanított – és egy időben könyvtáros is volt. Montrealban megalapította a *Heckenast Irodalmi Intézetet*, és sikerült összegyűjtenie Heckenast kiadványait: ezt a kollekciónak kapta meg a nemzeti könyvtár.

A kiállítás az OSZK hatodik emeleti három termében és az előttük lévő lépcsőházi térben kapott helyet. Utóbbi egyik oldalán a Heckenast által kiadott időszakos kiadványok láthatók, hiszen nemcsak könyvek, hanem újságok és folyóiratok is készültek a vállalkozásban. Mintegy száz periodikum megjelenése kapcsolódik nevéhez, ezek nagyobbik része, mintegy hetven kiadvány saját kiadásában látott napvilágot, a többi pedig nyomdájában készült. A kiállítótermek előtti tér másik oldalán a gyermek- és ifjúsági könyvek, tankönyvek sorakoznak, bizonyítva, hogy Heckenast felismerte a gyermek mint olvasó fontosságát a művelődés folyamatában: csak abból lesz olvasó felnőtt, aki már gyerekkorában megkedvelte a könyvet, az irodalmat. Ugyanakkor – és ez is jellemzi Heckenast üzleti politikáját – a tankönyv biztos bevételt jelentett.

Az első teremben kiállított dokumentumok központi rendezőelve az intézményi szempont, vagyis a könyvkereskedés és az első hazai nagyvállalat, a Landerer és Heckenast társas cég bemutatása volt. Mind Heckenast üzlete, mind Landerer Lajos nyomdája jelentős előzményekre tekinthetett vissza társulásukkor, a kiadói rész keletkezése Wigand Ottó üzletéhez fűződik, ő 1833-ban adta át sógorának a vállalkozást. A Landererek a XVIII. század eleje óta működtek Magyarországon, a csa-

lád egyes ágai egy időben több városban is tartottak fenn nyomdát. Landerer Lajos és Heckenast Gusztáv 1841-ben alapította meg társas cégét, amelyet a forradalom után Heckenast irányított, illetve társa halála (1854) után egyedüli tulajdonosa lett. A kiállított dokumentumok (levelek, képek, újságok cenzúrapéldányai és maga a sajtó: a kiállítótér centrális helyén látható a Columbia sajtó egy példánya, illetve a sajtóhoz tartozó szedőszekrény) jól érzékeltetik azt a néhány évtized alatt lejátszódó folyamatot, amelyet a hazai kapitalista könyvkiadás megszületésének nevezhetünk. Heckenast a reformkori, viszonylag szerény és még a rendi társadalom keretei közötti kezdetekből hozta létre az egyik első nagy kiadói részvénytársaságot, az 1873-ban megalakult *Franklin Társulatot*. E kiállításnak értelemszerűen Heckenast Gusztáv a hőse és a tárgya, nem lehetett célja kapcsolatrendszere egészének bemutatása. Két év múlva, 2014-ben emlékezik majd a magyar könyves világ Emich Gusztáv születésének 200. évfordulójára, a remélhető akkori kiállításon mindenképpen érdemes lenne utalni kettejük bonyolult és ellentmondásos kapcsolatára, amely egyébként évtizedekkel túlélte az alapítókat, az Emich-cégből 1868-ban létrejött *Athenaeum* és a Heckenast-utód Franklin rivalizálása; ugyanakkor, ha szükségesnek érezték, érdekeik közös képviselője is izgalmas fejezete a magyar könyvkiadás történetének.

A második terem a könyvkiadót mutatja be kiadványain keresztül. Itt kapott helyet nyolc tárlóban a Montrealból az OSZK-ba került kollekción. E nyolc tárlónál azonban – legalábbis amikor megnéztem a kiállítást – nem volt semmilyen felirat, eligazító szöveg. Hogy Heckenast Dezső gyűjteménye látható a tárlókban, csak onnan lehet kikövetkeztetni, hogy egyes köteteken felismerhető a possessori bejegyzés. Heckenast a hazai kiadói gyakorlatban számos újítást vezetett be, némely műveket eltérő kiállításban (egyszerűbb és különlegesebb változat) jelentetett meg, és nagy számban tett közzé sorozatokat. Ha nem is ő volt ennek a kiadványtípusnak itthoni meghonosítója, előszeretettel élt ezzel a lehetőséggel. Költségeit általában iparkodott csökkenteni, hogy a sorozatokat előfizetéses formában terjesztette. Heckenast könyvei egy részét reprezentatív formában, gazdagon illusztrálva jelentette meg. A reformkorban Barabás Miklós volt egyik gyakran foglalkoztatott művész, a forradalom és szabadságharc után pedig Johann Nepomuk Geiger. Illusztrációs ügyekben egyébként gyakran barátja, az író Adalbert Stifter segítette. Az író maga is festett, sokáig nem is tudott dönteni a két művészeti ág, az irodalom és a festészet között, így kétségtelenül megalapozott véleménye lehetett képzőművészeti, grafikai ügyekben. Több alkalommal is segítette az illusztrációkra vonatkozó tanácsaival a kiadót; együttműködésük kiemelkedő produktuma az 1844-ben kiadott *Wien und die Wiener, in Bildern aus dem Leben* című munka volt. A pompás kötet háromféle változatban látott napvilágot és a korabeli könyvművészet egyik jeles darabja volt. Magyar szempontból kiemelkedett a kétnyelvű, magyarul és németül 1862-ben közzétett *Képek Magyarország történetéből* című sorozat, amely Geiger fametszeteit tartalmazta hazánk múltjáról, Wenzel Gusztáv pesti professzor szövegével kiegészítve.

A kiállítás harmadik terme a magánember Heckenastot mutatja be. A megfontolt kiadó, a takarékos és józan polgár tekintélyes vagyona tett szert, Pilismaróton nagyszerű nyaralót építtetett magának, ahol meghitt barátaival és családjával bensőséges társasági és kulturális életet élt. Igazi szalont tartott fenn, és bár pesti lakásában is rendszeresek voltak az irodalmi, zenei estek, a kortársak számára a pilis-

marótiak váltak híressé. Heckenast életében a zene fontos szerepet töltött be, maga is kiválóan zongorázott, és több zenész barátja volt, köztük Robert Volkmann, vagy magyaros alakban Volkmann Róbert – hiszen a szászországi születésű komponista 1840-től, 25 éves korától kisebb megszakításokkal 1883-ban bekövetkezett haláláig Pesten élt –, akinek ösztönzésére kiadóját zenei részleggel bővítette és több mint ötven kottát és zenei szakkönyvet adott ki. Komoly ellenérzést keltve, 1861-ben közzétette Liszt Ferenc munkáját, *A cigányokról és a cigány zenéről Magyarországon*. Az eredetileg franciául írt mű bizonyos megállapításai nagy vihart keltettek idehaza, ennek ellenére – Liszt iránti tiszteletből – vállalta a könyv magyar, majd német fordításának kiadását.

Volkmann számára Pilismaróton lakosztályt rendeztetett be, és ötven zeneművét adta ki, tulajdonképpen barátja kiadójaként lehet zenei editornak is tekinteni. Volkmann műveinek kiadási jogát nem adta át a Franklin Társulatnak, és 1873 után Pozsonyban élve néhány barátja művét, így a zeneszerzőét is, megjelentette. A zene mellett az irodalom is helyet kapott a pilismaróti összejöveteleken; nem utolsósorban családi kapcsolatai miatt, hiszen harmadik felesége, akitől ugyan viszonylag rövid idő múlva elvált, Bajza József Lenke nevű leánya volt, aki új házasságában felvett nevén, Beniczkyé Bajza Lenkeként lett a XIX. század kedvelt írója.

A kiállítás méltó emléket állít a magyar könyvkiadás e jeles szereplőjének. Forgatókönyvét Lipták Dorottya készítette, és ő volt rendezője is, valamint az ő szerkesztésében látott napvilágot a kiállítás kalauza, a *Vállalkozás, kultúra, polgárosodás. Heckenast Gusztáv születésének 200. évfordulójára* című kiadvány. Az elmúlt években nemzeti könyvtárunk nagy reprezentatív kiállításaihoz kapcsolódóan terjedelmes, sokszerzős, alapvetően tudományos célú és rendeltetésű katalógusokat tett közzé. Néhányat említve példaként: *Csillag a holló árnyékában: Vitéz János és a humanizmus kezdetei Magyarországon*, 2008; *Uralkodók és corvinák*, 2002; *Biblia Sacra Hungarica : A könyv, mely örök életet ad*, 2008; „Látjátok feleim...” : *Magyar nyelvemlékek a kezdetektől a 16. század elejéig* (2009). A Heckenast-kiállításához kapcsolódó kétnyelvű, magyarul és angolul kiadott kötet ezeknél szerényebb célkitűzésű, mindössze 67 lap terjedelmű és inkább ismeretterjesztő jellegűnek tűnik. Nem található meg a kötetben a kiállított dokumentumok pontos leírása, nem derül ki, hogy mely intézmény tulajdonában van (bár egy felsorolás olvasható a kölcsönző gyűjteményekről), és nincsenek irodalmi hivatkozások, illetve bibliográfia sem tartozik a kötethez. Mindezzel együtt a kiállított anyag és a kötet szövege jó és korrekt összegzése Heckenast működésének. Jó lenne, ha alapját képezné a kötet és a kiállítás a jeles kiadó korszerű biográfiájának és az ahhoz vezető út első lépéseként ösztönözné a kutatókat hazai levelezése összegyűjtésében, kritikai kiadásában. Német nyelvterületen megelőztek bennünket ezzel a munkával, ami persze tudományos szempontból öröndetes, ugyanakkor magyar vonatkozásban kicsit szomorú is. Hiszen bármennyire kötődött Heckenast a német irodalomhoz és kultúrához, elsősorban pesti kiadó volt, működésében a magyar nyelvű könyvek kiadása messze felülmúlta a német nyelvűeket: mint Lipták Dorottya összegző kimutatásából tudjuk, 930 magyar és 322 német nyelvű könyvet jelentetett meg.

Pogány György

A Magyar helységnév-azonosító szótár új kiadása

„... nincs és nem lehet »teljes« szótár. A szótár csak kagyló, ezzel csak meregettünk a nyelv tengeréből” – olvashatjuk Kosztolányi Dezső *Nyelv és lélek*¹ című művében. A fenti sorokat akár Lelkes György különleges szótáráról is írhatta volna.

Nyelvünknek minden szava kincs, de a szavaink állandó változáson mennek át, némelyek jelentése ma már alig ismert, míg mások új jelentéssel élnek tovább. A földrajzi neveink sokkal inkább fenyegetettek, erőszakos átkeresztelések nyomán a korábban jól ismert megnevezések eltűnnek.

Kövessük csak nyomon – persze dióhéjban – ahogy e szótár megszületett. Magam abban a szerencsés helyzetben vagyok, hogy Lelkes György kutatásainak kezdetét is ismerhetem. Az Országos Széchényi Könyvtár akkoriban új helyén, a Várban a nyolcvanas évek második felében az esti órákban rendszeres olvasónk volt e kötet szerkesztője. Maga mesélte el nekünk, hogy mi indította őt arra, hogy egy olyan szótár készítésébe fogjon, ahol az egykor magyar területek helységnevei és éppen aktuális nevek megismerhetők legyenek. Természetesen sokunkat zavart a kettős mérce, hogy a nyolcvanas években a magyar tömegtájékoztatásban Bécs, Prága, Lipcse, Varsó nevek minden további nélkül szerepelhettek a hírekben, míg az egykori Magyarország településeinek nevei, mint például Pozsony, Kassa, Kolozsvár, Brassó, Nagyvárad, Újvidék stb. csak az aktuális (idegen) nevükön.

E kérdésről szótárának második kiadásában az előszóban az alábbiakat olvashatjuk: „*A mű elkészítését – írta Lelkes György – a magyar nemzet XX. századi történelmének két legnagyobb tragédiája: az 1920-as és az 1947-es békediktátumok súlyos politikai következményei tették szükségessé. A két világháború között az elcsatolt területek helységneveinek azonosítása a helységnévtárak, a különböző lexikonok, kézikönyvek és térképek segítségével nem jelentett nehézséget, sajnos ez (is) alapvetően megváltozott az 1948-as fordulat után. Több mint 40 évig, a szótár első kiadásáig – e témában – nem jelent meg részletes, a gyakorlatban jól használható kézikönyv. A mű elkészítését sürgette a magyarság nemzeti és történeti tudatának gyengülése, amely hazánkban az »internacionalista«, a határainkon túl pedig – országonként eltérő mértékben – a nacionalista politikai és oktatási ideológiából, és egyúttal a demokrácia hiányából következett...*”

A második kiadás megjelenése után a szerző a saját adatbázisának szócikkeit 1999 és 2003 között nevének megfelelő lelkesedéssel egészítette ki Györffy György *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza*², illetve Csánki Dezső *Magyarország történeti földrajza a Hunyadiak korában*³ című kötetekben fellelhető települések, várak és várkastélyok neveivel.

A munka nagyságáról sokat elárul az is, hogy szótára szerkesztése során a Lelkes György által felhasznált források 9,5, míg az irodalmak 6,2 A/4 oldalt töltenek meg. A kötethez angol és német nyelvű bevezető is készült.

Most nézzük meg részleteiben, hogy e különleges szótárban mi mindent találhat az érdeklődő:

- A szótár lexikonszerűen tartalmazza a volt Magyar Királyság Horvát-Szlavónország nélküli területének összes helységét, Horvát-Szlavónország városait, vármegyei és járási székhelyeit, a magyarok által is lakott településeket (az 1913. évi helységnév alapján) a legfontosabb közigazgatási és statisztikai (lakosság szám, nemzetiségi és felekezeti) adataikkal, a régebbi és a mai helységnevekkel, valamint természetesen a mai hovatartozásukkal.
- A szótár tartalmazza a mai moldvai csángómagyarok által (is) lakott településeket, ahol legalább 5 százaléknál magasabb a római katolikusok aránya, így a 2. kiadáshoz képest a moldvai települések száma 15 százalékkal bővült.
- A Magyar Királyság középkori területén fekvő fontosabb várakat (kb. 700 db) a szerző kiegészítette várkastélyokkal is, így váraink száma kb. 250 darabbal gyarapodott. A horvátországi várkastélyok azonosíthatóságának megkönnyítésére a szótárban eddig nem szereplő „anyatelepülések” szintén – mint a váraknál – bekerültek ebbe az új kiadásba.
- A névváltozatok közül kiemelkednek a Györffy György és Csánki Dezső már említett sorozatainak köteteiből újabban felvett, a szótár keretei közé beilleszthető helységek, várak és várkastélyok névváltozatai, amelyeket a hozzájuk tartozó rövidített forrásjelzéssel jelölt meg.
- A törzskönyvezett helységnevek szócikkait a teljesség igényével bővítette Lelkes György a törzskönyvezést közvetlenül megelőző hivatalos helységnévvel, a *Magyarország községei és városai, továbbá a területükhöz tartozó egyéb lakothelyek hivatalos neveinek* – az 1900–1912 közötti időszakban – vármegyéenként megjelentetett jegyzékei alapján. A nem törzskönyvezett 4 vármegye (Arva, Fogaras, Hunyad és Liptó) helységeinek neve a törzskönyvezés előtti utolsó hivatalos kiadású (1900. évi) helységnévtár alapján került e szótárba.
- A kárpátaljai helységnevek szócikkeiben újabban az 1944-ben korlátozott autonómiával rendelkező beregi, máramarosi és ungi közigazgatási kirendeltségek területén hivatalos ruszin nyelvű (latin, illetve cirill betűs) nevek is már megtalálhatók e kiadásban.
- Az utóbbi évtizedekben a szomszédos államok hatóságai által elfogadott hivatalosnak tekinthető helységnévjegyzék alapján – az 1920-ban elcsatolt mindegyik területen – a vonatkozó szócikkek a mai hivatalosnak tekinthető magyar helységnévvel és annak hatálybalépése évszámával is bővültek. Úgyszintén megtalálhatók a szótárban az e területeken ma hivatalosnak tekinthető, más nemzetiségek által használt helységnevek közül az Őrvidék (Burgenland) horvát helynevei éppen úgy, mint a Felvidék ukrán és német, Erdély német, szlovák és ukrán, illetve a Délvidék (Vajdaság) román nevei.
- A fenti kiegészítések nyomán közel 2200 szócikkhez kerültek új lábjegyzetek, amelyek a lokalizálást, a forráskritikai adatokat, illetve nagyjából a Györffy és Csánki sorozataiban szereplő homonimák forrásjelzéseire vonatkozó megjegyzéseket tartalmazzák.
- Tekintettel arra, hogy e kiadásban a kárpátaljai szócikkek kiegészültek az 1944-ben hivatalos ruszin nyelvű (latin és cirill betűs) helységnevekkel, illetve a mai hivatalos ukrán nyelvű cirill betűs nevekkel is, emiatt ruszin (latin és cirill betűs), továbbá ukrán cirill betűs névmutatók is készültek.

A fent leírtak után lássuk a szótár mennyiségi adatait:

Az alapszócikkek száma

Magyarország helységeinek száma 1913-ban	12 537
Az e területen 1913 óta kiválással és egyesítéssel keletkezett helységek száma	1 537
A Horvát-Szlavónország 1913. évi területéből – a szótárban szereplő - helységek száma	899
Az utóbbi területen 1913 óta kiválással és egyesítéssel keletkezett helységek száma	113
Összesen	15 086

A kiegészítő szócikkek száma

A mai Moldva csángómagyar vonatkozású helységeinek száma	290
A fenti területeken kívüli, magyar névvel megadott európai települések száma	161
A volt Magyar Királyság fontosabb várainak és várkastélyainak száma	952
Összesen	1 403

Utaló szócikkek, névváltozatok (az idegen nyelvű névmutatók utalóival együtt)	63 791
Összes szócikk és névváltozat	80 280

Lelkes György még további függelék, valamint statisztikai adatokat magába foglaló táblázatokat is csatolt művéhez. E kötet fontos részét képezik azok a térképek, amelyeket Faragó Imre szerkesztett. Közülük e helyen csak alábbiakra hívnám fel a figyelmet. Megtalálhatjuk szelvényekre bontva Magyarország 1913. évi közigazgatását 1:400 000-es, Moldva–Moldova 1:1 600 000-es, Bákó megye–Judetul Bacău (2009) 1:450 000-es méretarányú térképeit stb.

Lelkes György hihetetlenül nehéz feladatot vállalt magára. A munka során számos személy és szervezet segítette a szerzőt, aki a Pro Renovanda Cultura Hungariae Alapítvány ösztöndíját is elnyerte. Ez a segítség is csak bizonyos „pontig” lehetett volna „elég”, de mindezekhez végül szükség volt olyan kiadókra is, amelyek a költségeket szinte „figyelmen kívül hagyták”, és e terjedelmes munkát igen jó minőségben tették az érdeklődők számára elérhetővé.

Klinghammer István akadémikus a könyvet az alábbi sorokkal ajánlotta az érdeklődők figyelmébe:

„A nemzeti önismeret fejlesztésének, a helységnevekkel kapcsolatos történeti és földrajzi tudatlanság eloszlatásának és egyben a névhasználati zűrzavar feloldásának nélkülözhetetlen eszköze a szótár. A mű a történelem, a geográfia, a nyelvészet, a néprajz és a régészeti tudomány művelőinek és tanulóinak, a közlekedési és idegenforgalmi szakembereknek, valamint az államigazgatás és az önkormányzatok tisztségviselőinek munkáját segíti.”

Ugyanakkor a történelem és a földrajz iránt érdeklődők számára e mű egy olyan sajátos „időbeli és térbeli utazás lehetőségét kínálja, amelynek megtételéhez a kényelmes karosszék nyújtotta biztonságot nem kell feladni”, és az időutazáshoz semmiféle csodás „szerkezetre” sem kell szert tenni.

Klinghammer a térképről a következő megfogalmazást vetette papírra egykor: „A földrajz térbeli történelem, a történelem időbeli földrajz és mindkettő közös nyelve a térkép.” E „közös nyelv” művelésének elengedhetetlen eszközei azok a

helységnév-azonosító szótárak, azaz speciális leltárkönyvek is, amelyek nélkül pontos és hiteles „időbeli földrajz” aligha lenne megalkotható. Továbbá mindnyájan tudjuk, hogy „leltárkönyvet” készíteni és azt napra készen vezetni nem könnyű feladat, elmulasztása sokszor fájdalmas veszteség, a hiánypótlás később esetleg már nem is lehetséges.

Lelkes György egymaga olyan „intézmény”, amelynek működtetése „speciális erők” mentén történt és történik a jövőben is. Ám ahhoz, hogy eredményei másokhoz is eljussanak, anyagi források kívánatosak. Kérjük, figyelmeztessen bennünket továbbra is arra, hogy egykori helyneveink nyelvünknek olyan ékkövei, amit nem szabad homályban hagyni, lehetőleg széles körben ismerni és használni szükséges azokat. Helyneveinkből és földrajzi neveinkből különleges erő árad, általuk egy olyan különleges térhez kötődünk, amelyet más szóval így jellemezhetünk: hazánk. Mint cseppben a tenger, ugyanúgy egyetlen helységnévünk változása is jól szemléltetheti azokat az „erőket”, amelyek történelmünket alakították, életünket befolyásolták.

A Duna melletti Pentele település neve egykor a Szent Pantaleon templomcíméből rövidült. A névadó Szent Pantaleon egykor kisázsiai orvos volt, aki 305 körül Nikomédiában szenvedett hitéért vértanúságot. Emléknapját középkori naptáraink július 28-ra helyezték.⁴ E település hazánk első részletes térképén, amely 1528-ban⁵ látta meg a napvilágot, már 'Pentele' névalakban szerepelt. Lipszky János⁶ művében e helység 'Pentele (Duna-)' néven szerepel, Fényes Elek⁷ 'Duna-Pentele' néven vette lajstromba. Utóbbi településneveink névrendezése során az előtagot egybeírva az utótaggal 'Dunapentele' néven törzskönyvezték, így került be a helységnévtárakba, illetve a térképekre. A Magyar Dolgozók Pártjának Központi Vezetősége 1949 végén hozott döntést egy új, gigantikus vaskohászati kombinát és a hozzá kapcsolódó lakótelep felépítéséről, amelynek célja az volt, hogy megteremtse a hazai szocialista nehézipart. Az építkezés az első öt éves terv legjelentősebb beruházásaként 1951-ben kezdődött meg. A szocialista nagyberuházás helyszínéül különböző „katonapolitikai” megfontolások után a Duna mellett magasparton lévő Pentelére esett. Az egykori falu mellett vette kezdetét egy új város – akkori néven Sztálinváros – építése. A politika változása után 1961-től már új néven, Dunaujvárosként került a térképekre, illetve a helységnévtárakba. Ma az egykori Dunapentele helységnév Dunaujváros részeként él tovább. E helyen a rómaiak idején Intercisa néven volt őrhely, amely a dunai átkelőt vigyázta, hogy a barbárok betörését Pannónia területeire megakadályozza.

JEGYZETEK

- 1 Budapest, 1971. Szépirodalmi Kiadó, 166. p. In: <http://www.net.klte.hu/~keresofi/alap/idezetek.html>
- 2 E sorozat első kötete 1987-ben, míg az utolsó (IV. kötet), amely Liptó, Máramaros, Moson, Nagysziget, Nógrád, Nyitra, Pest-Pilis megyék helységeit tartalmazza 1998-ban látta meg a napvilágot.
- 3 Csánki e műve szintén befejezetlen maradt. Mindössze 5 kötet látott napvilágot.

- 4 Mező András: A templomcím a magyar helységnevekben. (11–15. század). Budapest, 1996. 182–183. p.
- 5 Tabula Hungariae ... Ingolstadt, 1528.
- 6 Johannes Lipszky: Repertorium locorum objectorumque in XII. tabulis mappae regnorum Hungariae, Slavoniae, Croatiae, et Confiniorum Militarum magni item principatus Transylvaniae occurrentium. I–II. Budae., 1808.
- 7 Fényes Elek: Magyarország geographiai szótára, mellyben minden város, falu és puszta betűrendben körülményesen leiratik. I–IV. Pest., 1851.

(Lelkes György: Magyar helységnevé-azonosító szótár. 3., bővített és javított kiad. Budapest, 2011. Argumentum–KSH Könyvtár, 1048 p.+76 térk.)

Plihál Katalin

Érték és értelmezés – a „teremtő értékelés” attitűdje

Bibliotheca scientiae & artis címmel új sorozatot indított útjára 2010-ben az Országos Széchényi Könyvtár, amelynek első kötete *Érték és értelmezés* címmel jelent meg.

Nem szükségszerű, hogy egy intézményi tanulmánykötet recenziója intézménytörténeti vonatkozások felvonultatására teremtsen alkalmat, de a nemzeti könyvtárban folytatott tudományos tevékenységet reprezentáló kötet bemutatása szinte maga után vonja a történeti keretekbe helyezés szükségességét.

Az Országos Széchényi Könyvtár gyűjteményéhez létrehozása pillanatától társult a tudományos, kutató tevékenység. Széchényi Ferenc gróf az alapítással állandó szilárd alapot kívánt teremteni a bontakozó hungarológiai kutatás számára, a Magyar Nemzeti Múzeum alapítására vonatkozó tervzetben pedig egyenesen kimondatott, hogy „szükséges lesz, hogy a Magyar Nemzeti Múzeum, mint a magyar Tudományosság temploma (*Palladis Hungariae sacrarium*) megismertesse a hazával és a világgal a falai között összegyűlő szellemi és anyagi kincseket. Evégből *Acta Musei Hungarici* címen évkönyvet kell majd kiadnia.”* Ez az eleve hozzárendelt funkció az 1875-ben kinevezett új igazgató, Fraknói Vilmos programjában azzal a szándékkal egészült ki, hogy a nemzeti jellegű – hungarika – kutatások tudományos központjává kell fejleszteni a bibliotékát. 1934-ben a „Magyar Nemze-

* Az itt következő történeti utalásokhoz a következő irodalmat használtam: Berlász Jenő: Az Országos Széchényi Könyvtár története 1802–1867. Bp., 1981. ; Németh Mária: Az Országos Széchényi Könyvtár tudományos munkája és kiadványi tevékenysége 1919–1935. In: Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve 1981. ; Kovács Ilona: Az Országos Széchényi Könyvtár tudományos munkája és kiadói tevékenysége 1936–1944. In: Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve. 1968–1969. Bp., 1971. 171–184. p. 137–138. p. ; Németh Mária: Az Országos Széchényi Könyvtár tudományos tevékenysége 1945–1974. In: Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve 1979. Bp., 1981. 143–220. p.

ti Múzeumról” szóló törvény 22. §-a *A Magyar Nemzeti Múzeum tudományos és közművelődési feladata* címen a következőket mondja: „[...] az önkormányzati szervezetébe tartozó intézmények feladata [...] a magyar nemzeti művelődés és a tudományos kutatás szempontjából fontos [...] múzeumi, levéltári, könyvtári anyaga gyűjtése, rendszerezése, nyilvántartása, a tudományos bűvárkodás, a gyűjtemények szemléltető kiállítása és ismertetése...” És még sorolhatnánk az ezt támogató rendelkezések, főigazgatók sorát, fontosabb azonban megállapítani, hogy az OSZK kiadói tevékenységében megjelenő reprezentatív műfajok – 1. nyomtatott katalógusok a könyvtár állományáról; 2. bibliográfiák; 3. muzeális anyag publikációja; 4. könyvtári tanulmányok; 5. könyvtárismertetők és kiállítási katalógusok – híven mutatják a megfelelést a nemzeti könyvtári szerep és a kiadványpolitika között.

Sajátos helyet foglal el azonban a kutatómunkák sorában a kutatónap tevékenység. Több ízben kritika érte a nemzeti könyvtárat, hogy az intézményi kutatómunka nem elég összefogott; az egyéni irodalomtörténeti, történelmi, művelődéstörténeti, nyelvészeti stb. tudományos tevékenység már csak áttételesen épült és épül bele az OSZK napi munkájába; és részben akadémiai intézetek, egyetemi tanszékek, valamint egyéb tudományos fórumok, testületek eredményeiben jelentkeznek; a dolgozók viszont ebben a vonatkozásban is igényelték az intézményi publikálási lehetőségeket. Ennek eredményeként indult útjára *Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve* című periodika – amely később nagyrészt OSZK-történeti és könyvtörténeti kutatások eredményeit tette közzé –, és amelynek, célkitűzése szerint, a mostani kiadvány folytatója kíván lenni.

Összehasonlítva a hajdani első kötetet a mostanival, az OSZK évkönyv 1957-es, induló „füzete” éppoly friss, mint a mostani első; a leghangsúlyosabb téma, a könyvtörténeti publikációk mellett teret kapnak – mégpedig arányosan – a különböző társanyagoknak, illetve az ott folyó kutatások ismertetései. (Később persze megváltoznak az arányok, „klasszicizálódik” a szerkezet, rögzül a struktúra *Az OSZK ...-ben; Az OSZK történetéből; Az OSZK gyűjteményeinek anyagából* vagy *Könyvtár- és művelődéstörténeti tanulmányok* fejezetcímek – illetve ezek variációi – megjelenésével.)

Az újdonság a mostani, kutatónap munkák eredményeit közreadó kötetben a cím által jelzett irányultság és a szerkesztéstechnika, valamint a szerkesztők személye által meghatározott szellemi kötődések. Az „érték” mibenléte nem vitatott, az jelen van a gyűjtemény által; sokkal inkább magyarázatot kíván az „értelmezés” megjelenése. Az eddigi kiadványcímek – *Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve; Az Országos Széchényi Könyvtár kiadványai* – csupán a műfajiságra utaló címmel nem nyilvánították ki a szerkesztői szándékot, nem fedték fel orientációjukat. Ezzel szemben az „értelmezés” mint a kutatási tevékenység attitűdje, részben jól illeszkedik az olyan egyéb megnyilvánulásokhoz, ahol a szerkesztők egyike, Boka László mint az OSZK tudományos igazgatója – a nemzeti könyvtár gyűjteményével kapcsolatos tevékenységekről szólva – a „puszta megőrzés” és a „fogyasztás” között a „teremtő értékelés” programját jelölte ki**; ezen túl pedig megteremti a kapcsolatot a bevezetőben is említett egyetemi kutatóműhelyekkel – „az egyetemi, illetve akadémiai szféra intézményeivel való együttműködésben

** Műhelybeszélgetések 2.0 [4.] Országos Széchényi Könyvtár, 2011. április 4.

tudományos műhelyként kívánja megmutatni magát” – szűkebben a hazai és részben határon túli egyetemek irodalomtudományi tanszékein működő, az irodalomtudomány különböző irányzatait művelő, vagy éppen kultúratudományi kutatásokat folytató csoportokkal. Talán nem tévedünk nagyot, ha a kötet legközelebbi rokonát a *Narratívák párbeszéde* című, a Romániai Hungarológiai Társaság és a Bukaresti Tudományegyetem által 2006-ban rendezett konferencia anyagát tartalmazó kötetben véljük felfedezni, legalábbis erre utalnak az *Érték és értelmezés* bevezetőjének, az előbb említett kötet fülszövegének, valamint az erről megjelent recenzió – amelyet egyébként szintén Boka László jegyez – szövegegyezései, egymást variáló motívumai, mint például a „*hagyományalapító/teremtő és -váltó szándék*”, a „*különböző diszkurzív terek párbeszéd-lehetősége*”, illetve, hogy mindegyik szöveg felhívja a figyelmet a különböző hagyományú, tematikájú, metodológiájú, stb. szövegek egymás mellé rendelésének szerkesztői elvére. Úgy tűnik, az interdiszciplinaritás – amely egyben a kötet nyitó tanulmányának is tárgya – megfelelő fogalmi eszköznek bizonyul, hogy a különféle kutatási tevékenységeket és elméleti pozíciókat, valamint ezek lehetséges viszonyait azonosítsa; egyben hermeneutikai kötődésre utal annak a felismerésnek a szerkesztői érvényesítése, hogy az elbeszélő diskurzusok nyitotta térben a reprezentációk sokasága egyesíthető, egymás mellé rendelhető és sorba rendezhető.

A szövegek elhelyezése, egymáshoz való viszonyuk megtalálása – ötletes szerkesztői bravúrként – leginkább egy időlabirintusban való utazásként azonosítható. Belső fejezetcímek nem választják el ugyan a tanulmányokat, mégis mintha három szerkezeti egység elkülöníthető lenne. Az időbeli bolyongás a XIX. században kezdődik a férfikar mint zenei műfaj születésének bemutatásával, ezt követően pedig a századon végigvezető, és egészen a XX. század második feléig ívelő témák során át – az 1848/49-es honvédlövasság harcászata, az Erzsébet királyné-emlékmű pályázat és Karinthy Frigyesné Judik Etel portréja, az első világháborús hadikölcsönplakátok, Szemethy Károly lemezmagyarázó, Dohnányi Ernő családi levelezése, és Miroslav Krleža kéziratosa magyarázó – eljutunk egy kortárs erdélyi költő, Kovács András Ferenc kötetének elemzéséig. Ez egyben az első szerkezeti csomópont is, mivel az életmű sajátossága, „*a költészet utóbbi néhány ezer évének egybe fogása, játékos egymásvetítése*”, a kultúra időtlensége, „*az elmúlt néhány évezred*” költészeti technikáinak összegzése az időjátékok adta allúzióval mintegy lehetőséget teremt a kötetben szereplő narratívák újrakezdett időrendjéhez, megadva az átvezetést a második blokk szövegeihez. Ezzel időben visszakanyarodunk a XVI. századhoz, hogy az újabb szerkezeti egység nyomda-, kultúr- és szövegtörténeti elemzéseken keresztül elérjen egészen a XVIII. századig. Ennek a blokknak azonban ezen kívül van még egy belső struktúrája. Mondhatni, az aranymetszésben egy későantik-középkori tematika, egy kéziratosa Apollonius-regény ismertetése áll, amely nagy távlatokat átfogó jellegével megnyit egy újabb, belső dimenziót a korábbi szövegek között. Az utolsó egységben intézménytörténeti vonatkozású írások kaptak helyet, hogy a záróakkordként szereplő műfaj történeti tanulmány visszavezessen a XIX. századhoz. Az említett időjátékokon túl még egy másik szerkesztési elv is kirajzolódik, az egymást követő szövegek tematikus összejátszása vagy ellenpontja. Például a férfikar születéséről szóló írás címében az idézet: „Szilárd, merész kitartó, nagy és erőteljes” óhatatlanul összecseng a rákövetkező harcászati témában rejlő „szilárdsággal”, „merészséggel”, „nagysággal”, „erőteljes-

séggel”; vagy az Erzsébet-királynének emléket állítani kívánó szoborpályázat bemutatása és a Judik Etel-„portré” egymásutánisága a két képzőművészeti ág felidézésével erősíti a belső szerkezetet; és így tovább, az egymást követő szövegek között további tematikus rokonságok mutathatók ki. A gyűjtemény adta kereteken túl tehát a szerkesztői szándék által megsokszorozódik a nézőpont; a nemzeti könyvtár gyűjteményében eleve adott *értékhez* így társul az *értelmezés*, mint amely maga is „értékteremtő szellemi energia”.

Sirató Ildikó, a Színháztörténeti Tár vezetője méltó társa Boka Lászlónak a szerkesztésben; lévén területe, a színházművészet szintén az „értelmezéshez” köthetik.

A mostani kötet tehát részben a szerkesztői attitűd révén gazdagodik, részben pedig azáltal, hogy teret nyit a fiatal kutatóknak, örvendetesen nagy számban szerepeltetve írásaikat egyfajta „nyitott szellemű európai tudományosság” jegyében.

Ennyi méltatás után talán némi kritikát is megengedhet magának a recenzens, mégpedig a kötet jegyzetelési eljárásával kapcsolatban. A jegyzetek folytatólagos sorszámozást kaptak, és egyetlen, folyamatosan növekvő számsorrendben követik egymást az egyes tanulmányok végén, noha a tanulmányok tematikája – mint láthattuk – egymástól független. A tartalmilag önálló részekre különülő kötetben semmi sem indokolja a jegyzetek összetartozását sugalló eljárást.

Mindazonáltal, ha végigtekintünk az OSZK évkönyv első, 1957-es kötetében közel 150 év kiadói tevékenységét bemutató listán, és a most publikusan az OSZK honlapján elérhető, az utolsó tíz év kiadványait felsorakoztató összeállításon, láthatjuk, hogy a nemzeti könyvtár napjainkig egyre növekvő volumenű tudományos szakkiadói tevékenységet is folytat. A fentebb említett, és a nemzeti könyvtári kötelezettségekből adódó műfaji megoszláson túl a szerteágazó kutatónap tevékenységet reprezentáló sorozat, és annak első kötete méltó módon gazdagítja a palettát.

A visszafogottan elegáns megjelenésű, formátumában, valamint materiájában is egyedi és ízléses kötet a Gondolat Kiadóval közös gondozásban jelent meg.

(Érték és értelmezés. Szerk. Boka László, Sirató Ildikó. Bp., 2010. Bibl. Nat. Hung. Gondolat. 309 p. /Bibliotheca scientiae & artis/)

Vass Johanna